

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

На правах рукопису

Даниш Лідія Василівна

УДК94 (477) “1891 / 1967” Тичина П. (043.3)

**Громадсько-політична, державна та культурницька
діяльність П.Г.Тичини (1891–1967 рр.)**

07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник

Дробот Іван Іванович,

доктор історичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2009

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДИСЕРТАЦІЇ.....	11
1. 1. Історіографія проблеми.....	11
1. 2. Джерельна база дослідження.....	27
РОЗДІЛ 2	
ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ П. ТИЧИНИ, ПОЧАТОК ЙОГО КУЛЬТУРНИЦЬКОЇ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	37
2. 1. Формування особистості та ідейних переконань П.Тичини в шкільні та семінарські роки.....	37
2. 2. Культурницька та громадсько-політична діяльність П.Тичини в 1913 –1920 рр.....	53
РОЗДІЛ 3	
ДЕРЖАВНА ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ П.ТИЧИНИ (1920–1967 рр.).....	78
3. 1. Робота П.Тичини в органах виконавчої влади, державних установах, творчих спілках.....	78
3. 2. Участь П.Тичини у роботі вищих законодавчих органів УРСР та СРСР.....	100
3. 3. Співпраця П.Тичини з молодими діячами української культури та його вплив на формування їхньої громадсько-політичної позиції	113
РОЗДІЛ 4	
КУЛЬТУРНИЦЬКА ТА ПУБЛІЦИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ П.ТИЧИНИ (1920 – 1967 рр.).....	123
4. 1. Роль П.Тичини в суспільному житті та культурному розвитку України.....	123

4. 2. Культурно-освітня діяльність П.Тичини.....	140
4. 3. Публіцистична спадщина П.Тичини і соціокультурний розвиток України.....	150
4. 4. Роль та місце П.Тичини в розвитку міжреспубліканських та зарубіжних зв'язків.....	162
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	185

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АН УРСР – Академія наук УРСР

ВАПЛІТЕ – вільна академія пролетарських літераторів

ВУКСУ – Всеукраїнський комітет сприяння ученим

ВУСПП – Всеукраїнська спілка пролетарських письменників

ВУНАС – Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства

Всеукмузком – Всеукраїнський музичний комітет

МТС – Машинно-тракторна станція

Дніпросоюз – Дніпровський союз кооперативних товариств.

НКО – Народний комісаріат освіти

РНК СРСР – Рада народних Комісарів Української Радянської Соціалістичної республіки

СПУ – Спілка письменників України

ЦДАЛМ УРСР – Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва

ЦК КПУ – Центральний Комітет Компартії України

ВСТУП

Актуальність дослідження. З відновленням державності України та докорінними змінами в суспільно-політичному бутті українців з'явилася можливість відтворити в усій повноті історичну правду, усвідомити й дослідити ті сторінки історичного минулого країни, про які наше суспільство не знало або ж мало хибне уявлення.

Останнім часом в історичній науці набувають важливого значення дослідження місця й ролі провідних державних і культурних діячів у суспільно-політичних та культурних процесах України. Актуальність досліджень діяльності цих постатей зумовлена не лише науково-теоретичним вивченням вітчизняної історії, а й необхідністю з'ясувати їх внесок в історичний розвиток України. Відсутність об'єктивної оцінки місця та ролі видатних осіб у суспільно-політичному житті України не дозволяє повною мірою зрозуміти сутність доби їх життя і діяльності, зробити неупереджені висновки.

Значний інтерес в історичному контексті ХХ ст. становить діяльність академіка Павла Григоровича Тичини (1891–1967 рр.) – українського письменника, перекладача, державного та громадсько-політичного діяча, автора праць з історії та теорії літератури і культури. Він мав значний вплив на формування національної свідомості українців, на вирішення державних, культурних завдань і суспільно-політичних проблем України ХХ ст. Неоднозначний за змістом творчий доробок, деякі аспекти громадсько-політичної та державної діяльності П.Тичини зумовлюють поляризацію думок щодо його ролі в державотворчих, культурних та суспільних процесах радянської України. Існує потреба у визначенні місця і ролі митця в національному визвольному русі України початку ХХ ст., у незаідеологізованому аналізі його творчого надбання. Наукове вивчення вказаних питань має важливе значення не лише для всебічної об'єктивної оцінки діяльності П.Тичини, але й для відтворення динаміки історичного

процесу в Україні у ХХ ст. загалом та розвитку наукової історичної думки зокрема.

Аналіз наукової літератури з теми показав, що в історичних працях недостатньо досліджено постать П.Тичини. Суттєве значення має введення до наукового обігу нових джерел як необхідної умови об'єктивного вивчення й популяризації життєвого шляху та творчого доробку митця. Отже, громадсько-політична, державна й культурницька діяльність П.Тичини потребує комплексного дослідження та висвітлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження “Громадсько-політична, державна та культурницька діяльність П.Г.Тичини (1891–1967 рр.)” входить до плану науково-дослідних робіт кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, наукова проблема якої – “Державницьке, суспільно-політичне життя та освіта в Україні ХХ–ХХІ ст.” Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова 26 квітня 2007 р., протокол № 10.

Мета дослідження. На основі узагальнення й аналізу архівних джерел та опублікованих матеріалів відтворити максимально повну картину громадсько-політичної, державної та культурницької діяльності П.Тичини, визначити роль та місце діяча в суспільно-політичних процесах, його особистий внесок у розвиток культури й суспільної думки України ХХ ст. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- розкрити стан та ступінь вивчення наукової розробки теми, встановити рівень і повноту її джерельної бази;
- визначити головні чинники, які впливали на формування світогляду П.Тичини, становлення його громадсько-політичної позиції, творчих уподобань;

- проаналізувати початковий період культурницької діяльності П.Тичини, визначити його місце та роль у національно-визвольних змаганнях в Україні на початку ХХ ст.;
- розкрити зміст і напрямки державницької та громадсько-політичної діяльності П.Тичини в 1920–1967 рр.;
- висвітлити культурницьку діяльність та охарактеризувати публіцистичну спадщину митця;
- дослідити роль діяча в розвитку міжреспубліканських та зарубіжних зв'язків.

Об'єктом дослідження є історична біографістика, громадсько-політичне, культурно-освітнє та духовне життя України кінця ХІХ–ХХ ст. крізь призму діяльності П.Тичини.

Предметом вивчення стала громадсько-політична, державна та культурницька діяльність, а також творча спадщина Павла Григоровича Тичини, його внесок у суспільно-політичне й культурне та духовне життя України.

Хронологічні межі наукової роботи зумовлені специфікою дослідження й охоплюють життєвий шлях та діяльність П.Тичини в період 1891–1967 рр.

Методи дослідження ґрунтуються на основі принципів науковості, історизму, об'єктивності, системності. У процесі вирішення дослідницьких завдань були застосовані такі методи: загальнонаукові (описовий, аналізу та синтезу, порівняльний) і спеціально-історичні методи, зокрема конкретно-пошуковий (систематизація та аналіз джерел з проблеми), проблемно-хронологічний (розчленування широкої теми дослідження на окремі, відносно вузькі проблеми). На основі застосування конкретно-історичного методу вдалося реконструювати малодосліджені факти життя П.Тичини, дослідити його роботу в державних установах, участь у роботі вищих законодавчих органів влади УРСР та СРСР. Метод персоналізації дозволив визначити місце та роль П.Тичини в розвитку суспільно-політичної думки України ХХ ст. Використання історико-аналітичного методу сприяло

об'єктивному аналізу подій суспільно-політичного, економічного та культурного життя України ХХ ст., їх впливу на формування світогляду, еволюції ідейних позицій, громадсько-політичної та творчої діяльності П.Тичини.

Наукова новизна і теоретичне значення роботи полягає в тому, що дисертація є першим в історичній науці узагальнюючим, комплексним дослідженням життєвого шляху, основних складових громадсько-політичної, державної та культурницької діяльності П.Тичини. До наукового обігу вперше залучено значну архівну інформацію, доповнено й проаналізовано бібліографію праць про діяча, здійснено комплексний аналіз епістолярної спадщини митця. На основі архівних документів уточнено дату його народження; доведено, що П.Тичина своїми творами сприяв пробудженню політичної, національної свідомості українського народу в його боротьбі за незалежну державу; проаналізовано еволюцію ідейно-теоретичних поглядів та діяльності митця в соціально-культурному контексті розвитку його епохи. З'ясовано значення діяльності П.Тичини у вищих законодавчих органах влади УРСР та СРСР; досліджено його державну роботу, зокрема на посту наркома освіти України та доведено, що після визволення території України від німецьких загарбників у 1944–1945 рр. під керівництвом П.Тичини, наркома освіти, відбудовано заклади народної освіти та налагоджено навчальний процес; розширено відомості про вплив поета на становлення та виховання молодих митців України, здійснено аналіз його творчої і публіцистичної спадщини. З'ясовано, що академік П.Тичина здійснив низку досліджень з вивчення історії української літератури, літератур народів СРСР та зарубіжжя, встановлено його роль у розвитку міжреспубліканських та зарубіжних зв'язків. З огляду на сучасний незаідеологізований розвиток історичної науки здійснено об'єктивне переосмислення внеску П.Тичини в історичний дискурс.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що основні положення одержаних результатів дослідження, фактичний матеріал,

висновки та узагальнення збагачують українську історичну науку. Дисертаційні матеріали можуть бути використані для узагальнюючих досліджень з історії України, всесвітньої історії, біографістики, культури та літературознавства, підготовки навчальних курсів для вищої та середньої шкіл, спеціальних розробок у галузі національних відносин та освітньої політики держави. Фактичний матеріал дисертації може мати цінність в експозиціях Літературно-меморіального музею-квартири П.Г.Тичини в Києві.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації апробовані у формі доповідей та отримали схвалення на Міжнародній науковій конференції “Український вимір” (Ніжин, 2007), Міжнародній науковій конференції “Україна в етнокультурному вимірі XVIII – початку XXI ст.” (Київ, 2008), Четвертій Міжнародній науковій конференції “Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі” (Ніжин, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми” (Київ, 2008), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Видатні постаті науки, культури і освіти України” (Київ, 2008); на щорічних науково-звітних конференціях викладачів, докторантів та аспірантів Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (Київ, 2006–2009); на методологічних семінарах кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (Київ, 2006–2009) та кафедри економічної теорії та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин, 2006–2009). Зміст дисертації обговорювався та частково впроваджувався в навчальний процес на кафедрі історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та на теоретичному семінарі кафедри економічної теорії та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин, 2006–2009).

Публікації. Основні положення та результати дослідження знайшли відображення в 6 публікаціях, з них 4 у фахових виданнях, включених до списку ВАК України в галузі “історичні науки”. Усі публікації є одноосібними.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДИСЕРТАЦІЇ

1.1. Історіографія проблеми

Аналіз наукового дослідження проблеми громадсько-політичної, державної та культурницької діяльності П.Тичини (1891–1967 рр.) свідчить, що українська та зарубіжна історіографія приділяли не достатньо уваги цій темі. Комплексне дослідження громадсько-політичної, державної та культурницької діяльності видатного діяча ХХ ст. на сьогодні відсутнє.

Дослідження історіографії з вказаної проблеми ускладнюється вузькістю джерельної бази життя та діяльності П.Тичини. Безслідно зник масив архівних документів та матеріалів біографічного характеру про П.Тичину в результаті військових подій Першої світової та Громадянської війн першої половини ХХ ст., а також частина документальних матеріалів – знищена державними органами УРСР та СРСР. Так, починаючи з 1926 р., при Інституті літератури імені Т.Г.Шевченка Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі АН УРСР) діяв Всеукраїнський літературний музей, де зберігалися: особистий архів П.Тичини, архіви журналів “Забой”, “Червоний шлях”, літературних організацій “Плуг”, “Гарт”, із якими митець активно співпрацював, заінвентаризовані архівні матеріали щодо громадсько-політичної та культурницької діяльності митців України А.Заливчого, В.Сосюри, В.Чумака, І.Кулика, М.Хвильового, В.Блакитного. На початку 1934 р. після реорганізації Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка АН УРСР Всеукраїнський літературний музей закрито, а 16 грудня 1934 р., згідно з розпорядженням Спілки радянських письменників України, з нього вилучено архівні матеріали й передано до Харківської наукової бібліотеки імені В.Короленка та Будинку літератури. За даними актів передачі та прийому архівних матеріалів в установи державного значення наявність цих матеріалів не виявлена [129, с. 12]. Безслідне

зникнення згаданих документальних матеріалів ще до цього часу залишає не поясненими окремі білі плями життєвого шляху П.Тичини. На сьогодні історики не мають доступу до документальних матеріалів, зосереджених у спецархівах України та Російської Федерації.

Історіографію дисертаційного дослідження складають монографії, статті та наукові розвідки, видані впродовж останніх дев'яноста років в Україні, Канаді та країнах Європи. Їх згруповано за такими напрямками: наукові праці радянських дослідників, історіографія української діаспори; сучасна українська історіографія, суспільно-політична та критична література, присвячена подіям ХХ ст.

Перше наукове дослідження творчого доробку П.Тичини, висвітлення його громадсько-політичної позиції у розвідці “*Vita nova. Критичні нариси*” (1919 р.) літературознавця А.Ніковського припадає на період громадянської війни, коли внутрішнє становище України характеризувалося економічною розрухою, занепадом промисловості й сільського господарства, посиленням у соціальній сфері процесів маргіналізації та декласування, наростанням соціальної напруженості та політичної нестабільності. У зазначений період П.Тичина займався творчою, культурно-освітньою та громадсько-політичною діяльністю в Києві. У праці автор зазначив, що ідея вболівання за долю народу України, за його національне самовизначення стала детермінантою творів П.Тичини. Передбачаючи масовий ідеологічний наступ на П.Тичину, він писав: “Щодо ідеології, то, що ви хочете, коли поет на струнах вічності перебирає, стоїть в центрі всесвіту і одночасно вдивляється в усмішку романтики” [546, с. 56]. Саме тут, вперше й востаннє, слово “ідеологія” з’явилося не в контексті вимог та порад автора, а як дозвіл сповідувати єдину ідеологію – власну творчу свободу.

У поле зору А.Ніковського потрапила перша збірка віршів П.Тичини “Сонячні кларнети” (1918 р.), у якій критик вбачав реальне втілення доти незнаного в радянській поезії рівня “високости”. Він пов’язував зазначений поетичний прорив із духовним піднесенням митця, породженим подіями

національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. в Україні на його думку, збірка П.Тичини “Сонячні кларнети” дала поштовх до розширення горизонтів у відображенні національної культури України. У поемі П.Тичини “Скорбна мати” (1918 р.), вміщеній у поетичній збірці “Сонячні кларнети” (1918 р.), А.Ніковський відзначив “високий патріотичний порив, що робить усю поему національною і напружує до крайньої міри почуття” [546, с. 47], автор доходить до висновку, що у вірші “Одчиняйте двері...” (1918 р.) П.Тичина відтворив “... нечувано-різку й геніально пластичну картину української дійсності. Аналіз вірша критик вибудував на розумінні психології сакрального дійства” [546, с. 31]. На його думку, поезія “Одчиняйте двері...” засвідчила, “...перші наші ясні сподівання й почуття національного щастя та подальші соціальні й політичні бурі, анархію, кров” [546, с. 31]. Науковець П.Дунай у праці “Андрій Ніковський: “Радію за Тичину без краю” (2005 р.) зазначила: “А.Ніковському належить першість у відкритті поетичної паралелі вірша з візією українського відродження ” [409, с. 5].

У 20-х роках ХХ ст. виходить ряд наукових досліджень О.Білецького, К.Буровія, С.Єфремова, М.Зерова, І.Майдана, В.Юринця, присвячених вивченню творчої спадщини митця та її науково-критичного осмислення, аналізу чинників, які вплинули на формування громадсько-політичної позиції та національної свідомості П.Тичини, визначенню місця і ролі діяча в національно-визвольних змаганнях України на початку ХХ ст., дослідженню причин еволюції суспільно-політичних переконань письменника та початку його співпраці з радянською владою.

Досліджуючи ранню творчість П.Тичини, критик М.Зеров піддав аналізу збірку “Сонячні кларнети”. Дослідник звернув увагу на її складну структуру, наголосив на вираженні національно-патріотичних почуттів: “могутній поклад складають образи нашого національного відмерзання напровесні 1917 року” [443, с. 493]. Також М.Зеров зробив акцент на

соціально-політичних подіях: “Соціальні та політичні бурі є зображенням апогею, котрий подано в “Скорбній матері” [Там само].

Вагомий внесок у справу дослідження творчої спадщини митця раннього періоду зробив учений О.Білецький. У дослідженні “Двадцять років нової української лірики (1903–1923 рр.)” (1923 рр.) науковець звернув увагу на природний, глибокий зв’язок творів П.Тичини з життям українського народу, вірою в його світле майбутнє, зазначивши, що для творчості поета була характерна “глибока народність, заглибленість поезії митця в рідний ґрунт” [339, с. 26]. Він вбачав в особистості П.Тичини насамперед представника української селянської інтелігенції.

На перехресті поглядів літературних критиків опинився вірш П.Тичини “Плач Ярославни” (1923 р.), який увійшов до збірки “Вітер з України” (1924 р.). Так, І.Майдан у статті “Зріст і сила творчості П.Тичини” (1925 р.) схвалював “нове розуміння змісту старих фавул, революційне трактування образу Ярославни” [171, с. 189]. З ним погоджується К.Буровій який у праці “Боротьба за радість” (1929 р.), опублікованій на сторінках журналу “Червоний шлях”, вбачав у творі “найкращий зразок класової боротьби в поезії” [143, с. 89]. З іншого боку, М.Зеров дорікав П.Тичині за “сухі контури алегорії” у “Плачі Ярославни”, відзначав слабкість пера в подібних “ідеологічних речах” [443, с. 500]. На прикладі неоднозначного ставлення критики до цього вірша і подібних творів П.Тичини легко зрозуміти сутність гострої проблеми “тичинознавства”, або проблеми “психології” поета, що назріла в 20-х роках ХХ ст.

Суспільно-політичні протиріччя післяреволюційної доби першої половини ХХ ст., встановлення радянської влади в Україні зумовили еволюцію світоглядних позицій П.Тичини та змусили його співпрацювати з комуністичним режимом. Питання змісту літературної творчості для молодого митця було більш ідеологічним, ніж художньо-естетичним: зі зміною суспільно-світоглядних поглядів поет не тільки поміняв ідейні мотиви творчості, але й часом свідомо примітивізував зображувані ним події.

Прийняття П.Тичиною радянської ідеології відбилося на сторінках критичних праць літературних видань: І.Майдан, Ю.Юринець, К.Буревій вітали залучення П.Тичини до так званого “пролетарського” мистецтва. Проте С.Єфремов, М.Зеров застерігали поета від поспішного зречення первинних принципів: патріотизму, національного самовизначення, ідеї побудови незалежної України.

У розрізі згаданих вище подій, безкомпромісний критик С.Єфремов, у праці “Історія українського письменства” (1923 р.) висловив занепокоєння щодо подальшого творчого розвитку поета. Він зазначав: “Мрійна постать поета хитається між суперечностями, які перебороти в собі йому самому, мабуть, ще не пощастило. Чи пощастить, ми не знаємо... може, здійсниться його іронічне “хіба й собі поцілувати пантофлю Папи?” – бо й на те вже заносилося... У цьому разі великий літературний і просто культурний в особі Тичини скарб опинився б серед небезпеки поміняти вічні досягнення на сумні здобутки літературного гуртківства й партійності [421, с. 355].

Наприкінці 20-х років ХХ ст., вдаючись до методів прямого насильства в побудові нового соціалістичного суспільства, правляча верхівка на чолі зі Й.Сталіним розпочала наступ на творчу інтелігенцію, яка намагалася протидіяти становленню тоталітарного режиму в країні.

З виходом у світ статті голови Раднаркому В.Чубаря в газеті “Комуніст” (1927 р.), де поема П.Тичини “Чистила мати картоплю” розцінена ним як націоналістична, з’явилася серія політичних нападів на поета. З цього часу комуністична ідеологія втручається як в творчість митця, так і в критичні відгуки про нього.

Гносеологічні та онтологічні корені громадсько-політичних поглядів П.Тичини, його внесок у розвиток “пролетарської” літератури висвітлені в монографії професора В.Юринця “Павло Тичина. Спроба критичної аналізи” (1928 р.). Ґрунтовне вивчення поетичного світобачення П.Тичини дозволило автору вперше запропонувати розгляд генези творчості митця з огляду її історичних витоків, наголосивши на важливому аспекті “комізму поета”:

“Відразу ж відчувається, що П.Тичина свідомо живе в епоху Ейнштейна, Кланка, Резерфорда й Бора” [641, с. 26]. В.Юринець не погоджувався з поетичним трактуванням П.Тичиною ідейних позицій національного відродження України в його поемі “Золотий гомін” (1917 р.), але визнавав, що він найчутливіше вловив сутність своєї доби, став певною мірою її віддзеркаленням і символом. “Аналіза” П.Тичиною – це аналіз того, що ми є, звідки вийшли й куди прямуємо”, зазначав В.Юринець [641, с. 87]. Засуджуючи “інтелігентський індивідуалізм”, відсутність “мотиву барикад” у збірці П.Тичини “Замість сонетів і октав” (1920 р.), В.Юринець наголошував: “Не здобуття позицій у запальному бої не може вибачити поетові відокремлення від шумливого походу маси, що йде, мусить іти по трупах”. [641, с. 81]. “Чому Тичина досі не з нами?” – головний лейтмотив критичної праці В.Юринця. Автор зазначав: “Тичина, є в нас така велика культурна сила, що хотілось би, щоб поезія його іскрилась чистим алмазом пролетарської ідеології” [641, с. 82]. Те, що непокоїло С.Єфремова, а саме – вкраплення невластивих молодому П.Тичині мотивів, для В.Юринця – предмет схвалення. Вітаючи зародки “пролетарських” мотивів у поета В.Юринець у творах П.Тичини “Харків” (1923 р.), “Вулиця Кузнечна” (1921 р.) схвалював оспівування “героїчного, пролетарського, спартанського ідеалу”. Він доходить висновку, що “ідея комунізму стає органічним складником Тичини” [641, с. 114].

Монографія В.Юринця “Павло Тичина. Спроба критичної аналізи” (1928 р.) – це передусім “аналіз” світоглядних позицій П.Тичини. У зв’язку з політичною ситуацією в країні В.Юринець відшукав у творчості П.Тичини ознаки панівної ідеології та посилив їх власними коментарями. Інформативна насиченість, стильова вправність монографії, обізнаність автора з проблемою – все це перекреслювалось єдиною вадою: заідеологізованістю.

На думку О.Ярвого, дослідника поетичної творчості П.Тичини, монографія В.Юринця “Павло Тичина. Спроба критичної аналізи” завдала більше шкоди митцеві, ніж користі: вона була складником тієї сили, що

підштовхнула П.Тичину до творчої “пролетаризації”, до написання заідеологізованих збірок “Чернігів” (1931 р.) і “Партія веде” (1933 р.) [645].

Заслуговує особливої уваги науковий доробок вченого К.Буревія, який дослідивши ідейне спрямування поетичних творів П.Тичини, у статті “Боротьба за радість” (1929 р.) визначив етапи світоглядного формування поета. Перший етап – “Сонячні кларнети” (1918 р.) – момент зустрічі з революцією; другий – “Плуг” (1920 р.), “Замість сонетів і октав” (1920 р.) – змагання з революцією; третій етап – “Вітер з України” (1924 р.), уривки із симфонії “Сковорода” (1920–1922 рр.) – визнання революції; четвертий етап, на думку критика, тривав і розвивався, був помітний у збірці “Вітер з України” – це етап “пролетарської поезії міста та соціальної боротьби, цілком протилежний надкласовим ілюзіям доби “Золотого гомону” (1920 р.) [143, с. 90]. Як і І.Майдан, К.Буревій вважав, що П.Тичина справді “дійшов свого зростання і сили” саме в “пролетарський період” [143, с. 97].

Окремо варто розглянути розвідки представників української діаспори, зокрема Ю.Лавріненка, В.Чапленка, В.Барки, Б.Феденка, І.Кошелівця та інших, сучасників П.Тичини і які намагалися об’єктивно оцінити ідейне спрямування його поетичного доробку. Предмет вивчення дослідників української діаспори – рання творчість поета. Твори, в яких оспівувалось радянське суспільство, розглядалися як факт, із яким належить змиритися.

Аналізом життєвого творчого шляху П.Тичини відкривається укладена Ю.Лавріненком антологія “Розстріляне відродження” (Мюнхен, 1959 р.). Автор подав стисло характеристику творчого шляху митця, визначивши головний акцент на “капітуляції” перед Москвою. Науковець вважав, що “серед загального терору Москви на Україні, який через його несамовиті масштаби, можливо, було б визнати катастрофою природи, П.Тичину врятувало його ім’я, відоме тоді поза межами СРСР, його згода продемонструвати свою повну “капітуляцію” перед Москвою і московським диктатором. Великий поет цілковито зник зі сцени – з’явився безоглядний

одописець тирана і російської зверхності, безвладний президент Верховної Ради УРСР” [520, с. 18].

У статті “Література Вітаїзму 1917–1933 рр.” (1959 р.), яка ввійшла до вищезгаданої антології “Розстріляне відродження”, Ю.Лавріненко спробував дослідити суспільно-політичну атмосферу радянської України 20–30-х рр. ХХ ст., а також еволюцію громадсько-політичних та літературно-художніх поглядів П.Тичини, причини, через які він постав офіційним партійним поетом. Згодом, у праці “На шляхах синтези кларнетизму” (Канада, 1977 р.), присвяченій 60-річчю видання збірки “Сонячні кларнети” та 10-річчю смерті П.Тичини, Ю.Лавріненко приділив значну увагу детальному аналізу збірки “Сонячні кларнети”. На його думку, П.Тичина в поезіях зазначеної збірки “пробував охопити чи не головні суперечності і дилеми його судьбоносною кризової доби... дилеми національного і соціального” [520, с. 51].

Заслуговує на увагу стаття літературного критика В.Чапленка “Радянська Павла Тичини” (1960 р.), що ввійшла до його збірника наукових розвідок “Пропаші сили. Українське письменство під комуністичним режимом (1920–1933 рр.)” (1960 р.). У ній автор вказав на громадсько-політичну позицію П.Тичини в період національно-визвольних змагань України початку ХХ ст.: “Події в Україні тоді були такі, що й цей поет-мрійник не міг не відгукнутись на них. Коли була проголошена Українська Народна Республіка, він написав думу “Проголошення Української Народної Республіки” [621, с. 109]. У вказаній праці В.Чапленко звернув увагу на проблему залучення П.Тичини до співпраці з радянською владою та мотиви зміни ним громадсько-політичних позицій в умовах диктату більшовицької ідеології, коли від незалежних митців вимагали визнання пролетарської теорії, засудження інакомислячих, повної відмови від власного “я” заради розчинення в масі. Про ставлення поета до радянської влади автор статті зазначав: “Тичина спочатку виразно стояв на боці рідного народу... У власному патріотизмі він виходив із тези, що “любити свій край не є злочин, коли це для всіх” [621, с. 111]. Наголошуючи на жорстокому політичному та

ідеологічному тиску радянської влади на митців у 20-х роках ХХ ст., В.Чапленко писав: “Події набували такого характеру, за яких поетові довелося поставити перед собою питання: “Хіба й собі поцілувати пантофлю Папи?” [621, с. 112]. Зі згортанням українізації і наступом московської ідеології це питання поставало чимраз актуальніше. “І в плані, либонь, цієї актуальності Тичина ударив у тон того загального бунтарства... почав прославляти “хоробрість безумних” [621, с. 113]. Підсумовуючи, В.Чапленко зазначав, що “наведений у цій праці фактичний матеріал свідчить про нечувано жорстокий тиск на письменників і про неповноцінність досягнень. Повноцінними й щирими були тільки ті твори, що їх написано до запровадження більшовицько-тоталітарного контролю (наприклад, збірка П.Тичини “Сонячні кларнети”), а пізніше – це переважно були а) або езопівщина, б) або казенщина” [621, с. 139].

Представник української діаспори в Канаді Б.Федченко у статті “Знівечений талант” (Канада, 1961 р.) погоджувався з твердженнями критика В.Чапленка, що радянська система негативно вплинула на особистість та творчість П.Тичини. Дослідник узяв до уваги й факт неодноразового підкреслення на ювілейних святкуваннях (з нагоди 70-річчя митця) вірності П.Тичини політичній лінії комуністичної партії. Б.Федченко уточнював: “Могло б бути зовсім інакше. Адже Тичина почав свій поетичний шлях зовсім іншими тонами “Сонячних кларнетів”, в яких він оспівував національне пробудження і відродження України в революції 1917 року” [618, с. 58]. Під час більшовицького наступу на Україну, як зазначав Б.Федченко, “поет пережив гострий біль збройної напасти з півночі... Молодим українським героям, що положили своє життя під селом Крути, П.Тичина присвятив свою чи не найкращу поезію” [618, с. 58]. Автор свідчить, що поет не витримав ідеологічного комуністичного тиску, коли “почалося пристосування українських інтелігентів до диктаторського режиму за течією пішов також Тичина... зоставсь живий, не знищили його навіть найгостріші чистки... Але це вже був не той П.Тичина”. На його думку, в

умовах тоталітаризму поет вимушений був творити “на славу комуністичної партії, трагедія Тичини – це трагедія цілого покоління українських письменників, жертв тоталітарного окупаційного режиму” [618, с. 59].

Ю.Лавріненко, В.Чапленко, Б.Федченко належать до тих науковців, які попри неприйняття більшовицьких догм, спромоглися потрактувати феномен П.Тичини без упереджень, у правдивому культурно-історичному контексті. До таких дослідників належить також дослідник В.Барка. Його робота “Хліборобський Орфей, або Кларнетизм” (Мюнхен, 1961 р.) є спробою наукового аналізу естетичної платформи П.Тичини, у якій синтезовано велику традицію української культури, зокрема християнську, новітні гуманістичні тенденції, окреслено цілу програму розвитку національної свідомості на терені мистецтва. В.Барка зазначає, що збірка “Сонячні кларнети” могла виникнути “тільки в повітах побожного настрою з відкритими височинами світла” [330, с. 11].

Висока оцінка творів П.Тичини раннього періоду, у яких яскраво виражені його громадсько-політичні, національні почуття, любов до України та творча еволюція митця, наявна і в статті В.Барки “Відхід Тичини”, написаній із приводу смерті поета в 1967 р. Автор намагався збагнути трагедію непересічної особистості за деспотичного режиму, вказував на причини його духовної катастрофи, знаходячи об’єктивне пояснення тим чи іншим фактам з його біографії.

Слушним є твердження І.Кошелівця у праці “Літературний процес: дещо з віддалі” (Париж, 1991 р.) що дія жорстокого ідеологічного тиску, якому підлягала українська інтелігенція, тотальний контроль радянської системи призвів до “внутрішнього полону” П.Тичини, він зазначав: “Звісно, людиною захищеною в душі, поет був той самий, але перше писав як вільний поет з усією щирістю, а друге – на смерть переляканий нелюдським терором” [502, с. 39].

У подібній праці “Сучасна література в УРСР” (Нью-Йорк, 1964 р.), що побачила світ ще за життя П.Тичини, І.Кошелівець розглянув складні аспекти

тичининської творчої біографії, відзначивши: “трагедія поета Тичини записана вся, як у літописі, в рядках його поезії” [503, с. 87].

Безперечно, внесок представників української діаспори в дослідженні громадсько-політичної, наукової та державницької діяльності П.Тичини значний, хоча на цих працях негативно позначилося те, що автори спиралися на обмежену документальну базу, адже переважна більшість архівних та інших джерел зберігалася в СРСР і була їм недоступна. Поза увагою дослідників залишилася громадсько-політична та державницька робота П.Тичини після 30-х років ХХ ст.

У 1930-х роках аналіз доробку П.Тичини в радянській Україні здійснювався з огляду на вчення марксизму-ленінізму та керівну роль Комуністичної партії. Тогочасні дослідники творчості та громадсько-політичної діяльності поета свідомо нав’язували українському суспільству вкрай заідеологізоване уявлення про митця, оскільки у вказаний період почало поширюватись його офіційне визнання як поета-співця “комуністичної партії”, співця “єдиної родини” [340, 454, 455].

У післявоєнний період дослідники творчості, громадсько-політичної та державної діяльності П.Тичини продовжували спиратися на рішення й директиви партійних органів, висловлювання керівних діячів КППС і КПУ. Науковець А.Іщук у критико-бібліографічному нарисі “Павло Тичина” (1954 р.) подав заідеологізований, а місцями й сфальсифікований аналіз творчості митця. Автор вбачав у поетові “натхненного співця всенародної боротьби за комунізм” [455, с. 3]. Період творчості поета, що припав на часи національно-визвольної революції 1917–1920 рр., автор розглянув із пролетарського погляду, партійно-класових принципів, заперечуючи національно-патріотичні почуття П.Тичини.

Фундаментальна монографія Л.Новиченка “Поезія і революція: творчість П.Тичини в перші післяжовтневі роки” (1956 р.) також зазнала впливу комуністичної епохи. В ній вчений дав детальну, цілісну картину творчого світу поета в хронологічних рамках 1918–1924 рр. У цьому дослідженні чи не

вперше в радянській критиці визначено ряд проблем, пов'язаних із поемою П.Тичини “Сковорода” (1920–1922 рр.). Не зрікався Л.Новиченко і “незручних” для офіціозу творів доби “Золотого гомону” (1918 р.), закономірно розглядаючи їх у припустимих на той час обмежених рамках.

У 1961 р., з нагоди 70-річчя від дня народження та 50-річчя літературної діяльності митця видано збірник “Павлові Тичині”. Його основу становлять статті, присвячені творчості поета, спогади, відгуки про нього М.Горького, М.Коцюбинського, М.Рильського, О.Гончара, Г.Верьовки та інших відомих діячів культури СРСР.

Вплив громадсько-політичних поглядів П.Тичини на формування національної свідомості та суспільної позиції молодих українських митців ХХ ст. висвітлено в працях З.Грузмана, О.Ярового, Д.Білоуса, Д.Головка та інших [138, 209, 371, 377, 381, 644].

Зокрема, збірник статей “Співець нового світу”(1971 р.) містить спогади відомих митців В.Кочевського, О.Губаря, А.Іщука, Ю.Смолича, С.Чиковані та інших, які з вдячністю згадують власні здобутки творчої школи П.Тичини.

Аналіз співпраці П.Тичини з молодими митцями, виявлення характеру та сутності впливу його громадянської позиції на них знайшло відображення у праці З.Грузмана “Павло Тичина – літературознавець і критик” (1978 р.).

Уперше нове переосмислення творчості та суспільно-політичної, державницької діяльності П.Тичини простежувалося в статті В.Стуса “Феномен доби (сходження на Голгофу слави)”. Вказана праця, написана В.Стусом у 1970–1971 рр., була конфіскована й пролежала в архівах КДБ упродовж двох десятиліть [424, с. 18].

Витоки громадсько-політичної поезії П.Тичини науковець В.Стус шукав в атмосфері національно-революційних змагань. Він показав постать поета в контексті спалаху національного відродження після повалення самодержавства. Дослідник вказав на народження генія з надр історичної епохи, стверджував, що злет таланту відбувся на гребені епохальних подій.

В.Стус аналізував і ті твори поета років української революції, що були заборонені в радянський час. Не оминув він і збірки “Замість сонетів і октав” (1920 р.) піддавши їй об’єктивному аналізу як одну з кращих у письменника. “П.Тичина періоду “Сонячних кларнетів”, – писав автор, – увесь у провесні української революції, у передчутті наближуваної всеохоплюючої грози” [600, с. 9]. Формування і розвиток таланту П.Тичини простежено В.Стусом на тлі велетенських зрушень вітчизняної історії першої половини ХХ ст. Звичайно, стаття В.Стуса “Феномен доби (сходження на Голгофу слави)” не позбавлена недоліків, найголовнішим із яких є надмірна категоричність у деяких твердженнях.

Керуючись принципом історизму, В.Стус, у межах філософського постмодерну на життєвій і творчій долі одного з геніальних поетів першої половини ХХ ст. П.Тичини показав трагедію людини в умовах тоталітарного режиму, згубну дію “казармового” соціалізму на національну культуру і духовність народу. Радянськими ідеологами згадану розвідку В.Стуса визнано ворожою, антирадянською, націоналістичною, що підривала безпеку “наймогутнішої на планеті держави”. За дослідження “Феномен доби (сходження на Голгофу слави)” В.Стус сплатив сімома роками суворого режиму та п’ятьма роками заслання [344, с. 3].

Попри певну частку “шістдесятницького” максималізму праця В.Стуса досі зберігає актуальність, дивуючи читача свіжістю та сучасністю оцінок. Наукове дослідження надзвичайно насичене фактажем, авторові притаманний глибокий аналіз творчих здобутків і прорахунків П.Тичини, детальний розгляд причин трагедії геніального митця, змушеного стати “блазнем при дворі короля”. У “Феномені доби” віддзеркалено найголовніші етапи еволюції поета, його зліт, “зріст і сила”, небезпечні фази занепаду. Це не тільки наукова розвідка, а й звинувачувальний вирок системі, що дозволяла собі “коригувати” творчу особистість митця. “Його трагедія відобразила трагедію рідного народу” [600, с. 92] – підсумував В.Стус.

Понад три десятиліття досліджував творчий доробок та громадсько-політичну, державну діяльність П.Тичини науковець С.Тельнюк (1935–1990 рр.). Він є автором біографічної повісті “Павло Тичина” (1979 р.) та книги “Молодий я, молодий: Поетичний світ П.Тичини (1906–1925 рр.)” (1990 р.), а також численних статей про митця [601; 605; 606; 607].

Біографічна повість С.Тельнюка “Павло Тичина” присвячена висвітленню творчого шляху та громадсько-політичної діяльності поета. У вступному слові до згаданої праці літературознавець Ю.Збанацький писав: “Автор біографічної повісті-дослідження про Павла Тичину стояв перед складною проблемою: адже йому треба було подати біографію людини, історію зростання її душі. С.Тельнюк намагався поєднати жанр белетристичний із жанром дослідницьким, документальність і домисел так, щоб це вийшло природно й правдиво” [429, с. 6]. Варто зазначити, що ця праця побудована на використанні архівних документів про поета, а також його творів. Матеріали праць про П.Тичину з відбитком ідеологічних штампів, видані в радянський період, використані автором поверхово. Біографічна повість С.Тельнюка “Павло Тичина” (1979 р.) розкрила перед широким читацьким загалом цікаві епізоди життєвого та творчого шляху поета, мала суспільно-політичне звучання.

Монографія С.Тельнюка “Молодий я, молодий: Поетичний світ Павла Тичини (1906–1925 рр.)” (1990 р.) стала вагомим кроком у дослідженні діяльності та творчості П.Тичини. Схематично окресливши період дитячих та юнацьких років поета, дослідник С.Тельнюк основну увагу сконцентрував на подіях, що мали місце на початку ХХ ст. та, зокрема, участі в них молодого П.Тичини. Автор прагнув подати об’єктивний, всебічний аналіз творчості П.Тичини, очистити образ поета від перекручувань, замовчувань, фальсифікацій. Проте суспільно-політичні реалії 90-х років ХХ ст. не дозволили авторові повною мірою висловити власні судження цілком відверто. Це змушувало його обходитись багатозначними натяками та замовчуваннями, зокрема в місцях, де йшлося про втручання до поезії

П.Тичини політизованої “естетики”. Значна кількість ліричних відступів, притаманні творам художнього та публіцистичного стилів, у праці С.Тельнюка пояснюється обмеженістю матеріалу документального характеру.

З.Гузман у рецензії на монографію С.Тельнюка “Молодий я, молодий: Поетичний світ Павла Тичини (1906–1925 рр.)” підкреслив, що “...можна визначити основні аспекти, “наскрізні” для всієї книжки. Насамперед твердження: Тичина – поет глибоко національний, що увібрав у себе найглибінніші традиції української класичної й новітньої поезії” [389, с. 69].

Грунтовний аналіз життя й діяльності П.Тичини, визначення його місця та ролі в суспільно-політичному житті радянської України першої половини ХХ ст. здійснено вченим С.Гальченком у розвідці “Грані великого таланту” (1990 р.) [356]. Автор відтворив цілісну картину дитячих та юнацьких років П.Тичини, дослідив середовище зростання митця, а також з’ясував чинники, що вплинули на формування його світоглядних позицій. У праці подано деякі аспекти творчої полеміки щодо сприйняття сучасним читачем особистості П.Тичини.

Зі здобуттям українським народом незалежності та розбудовою української держави, завдяки розвитку історичної науки та вільному доступу до джерельної бази розпочався процес переосмислення й правдивого висвітлення громадсько-політичної, державної і культурницької діяльності П.Тичини.

Л.Новиченко в статті “Тичина і його час: незайві доповнення”, що увійшла до його збірника “Двадцять роки. Літературні дискусії, полеміки” (1991 р.), одним із перших спробував об’єктивно розглянути ідеологічно “татуйовані” твори митця, що побачили світ у радянський період [549].

Сучасне, незаідеологізоване бачення творчого доробку П.Тичини подав науковець О.Яровий у праці “Офіціальний” Тичина як ідеологема Радянської епохи” (1994 р.) [644].

Аналіз системи світоглядних координат, що визначали мистецькі надбання поета, а також розкриття його творчого феномену в національно-культурному просторі радянської України першої половини ХХ ст. здійснив вчений А.Погрібний у праці “Тичина золотогомінний”, що увійшла до його збірника “Класики не зовсім за підручником” (2000 р.) [580].

Важливим науковим доробком у дослідженні аспектів освітньої роботи під час державної діяльності П.Тичини на посадах народного комісара освіти УРСР, а згодом міністра освіти УРСР у 1943–1948 рр. є стаття педагога К.Присяжнюка “Освітній подвиг П.Тичини” (1991 р.) [584].

Подальше вивчення вказаного напрямку діяльності П.Тичини знайшло своє відбиття в праці вченої М.Павленко “Павло Тичина – Міністр освіти” (2001 р.) [570]. Актуальною на сьогодні залишається її монографія “Тичинівська формула українського патріотизму” (2002 р.) [569]. У праці М.Павленко, дослідила деякі аспекти освітянської діяльності П.Тичини, подала аналіз його епістолярної спадщини, присвяченої проблемам освіти. Проте, у цій праці бракує документального підґрунтя, особливо при аналізі діяльності П.Тичини на посаді наркома та міністра освіти УРСР.

Збірник “З любов’ю і болем: спогади про Павла Тичину” (2005 р.) за редакцією М.Павленко, є перший збірник спогадів сучасників поета, виданий після проголошення незалежності України (попередні видання датовані 1971, 1976 та 1981 роками) [213]. Уміщені в ньому спогади, статті, нариси розкрили суперечливий, складний, неоднозначний, але, безсумнівно, світової величини і слави образ поета.

Відображення соціокультурного контексту історичних подій періоду життя та діяльності П.Тичини здійснено на документальній основі праць українських істориків В.Даниленка, Г.Касьянова, Г.Костюка С.Кульчицького, Ю.Шаповала [392; 459; 497; 515; 516; 625]. У монографії В.Даниленка, Г.Касьянова “Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті рр.)” (1991 р.) – об’єктивно відтворено соціально-політичні події в Україні в 1920–1930 рр., розкрито економічний, ідеологічний, соціокультурний зміст сталінізму,

наслідки втручання адміністративно бюрократичної системи в життя суспільства. Висвітлено, зокрема, й хід та наслідки “ідеологічної боротьби” у середовищі української інтелігенції, результати розгрому української науки й культури.

Історик Г.Костюк у монографії “Сталінізм в Україні” (1995 р.) на підставі вивчення архівних матеріалів зробив спробу визначення теорії, тактики та стратегії більшовизму в національному питанні України у 20-30-х рр. ХХ ст., систематизував матеріали й факти доби сталінізму, дав їм політичний аналіз, а також довів негативний вплив тоталітарної системи на творчу та наукову інтелігенцію в радянський період [497].

Праці О.Білецького, М.Бажана, подані в низці статей енциклопедичних видань радянських часів (1960–1980 рр.), підтвердили заідеологізоване трактування особистості П.Тичини [65; 658]. Межі подібних видань не передбачають розгорнутих характеристик, тому в них зазначені лише етапи біографії П.Тичини та його основні твори.

Отже, аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що вітчизняна й зарубіжна історіографія приділила недостатньо уваги даній темі. Комплексне дослідження громадсько-політичної, державної та культурницької діяльності П.Тичини ще досі відсутнє.

1. 2. Джерельна база дослідження

Дослідження дисертаційної теми: “Громадсько-політична, державна та культурницька діяльність П.Г.Тичини (1891–1967 рр.)” здійснено на основі широкого комплексу джерел, що включають: архівні матеріали, значна частина яких уводиться в науковий обіг уперше, опубліковані документи, періодичні видання, мемуари, творчий доробок П.Тичини.

Під час дослідження цієї теми автором використано матеріали 27 фондів державних центральних архівів України: Центрального державного архіву-

музею літератури і мистецтва України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, а також Центрального державного архіву міста Києва, Відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАНУ й Інституту Рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, а також документальні матеріали Літературно-меморіального музею-квартири П.Г.Тичини (Київ). Фонди цих установ представлені матеріалами як документального, так і автобіографічного характеру й розкривають громадсько-політичну, державну та культурницьку діяльність П.Тичини.

Виняткову цінність для нашого дослідження має особистий фонд №464 “Тичина Павло Григорович (1891–1967 рр.) український радянський поет, державний і громадський діяч, академік АН УРСР”, який зберігається в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України. Його орієнтовний обсяг містить 148 тисяч документів [120, с. 19]. Працівниками архіву, враховуючи специфіку та обсяг фонду, створено його опис “Методичні рекомендації по науково-технічній обробці особистого фонду П.Г.Тичини”. У рекомендаціях подається розширена схема систематизації документів у 14 розділах.

Матеріали першого розділу фонду №464 “Матеріали творчої діяльності”, який нараховує 4935 одиниць зберігання допомагають з'ясувати спрямування культурницької роботи П.Тичини в початковий період його діяльності, визначити місце та роль митця в національно-визвольних змаганнях в Україні на початку ХХ ст.

Вагомим джерелом цього розділу є великий за обсягом підрозділ “Промови, виступи, доповіді”. Він охоплює період від 1930-х до 1960-х рр. ХХ ст. і нараховує 1395 одиниць зберігання (від №352 до №1747). Систематизація документів у середині цього підрозділу хронологічна. У ньому представлені: виступи П.Тичини на Всесоюзних з'їздах радянських

письменників, пленумах і засіданнях правління СПУ, на нарадах, семінарах, ювілейних сесіях; публіцистичні праці, літературно-мистецька критика. Ці матеріали цікаві тим, що розкривають творчу та наукову діяльність митця і мають органічний зв'язок із подіями, що відбувалися в суспільно-політичному житті України ХХ ст. й відтворюють її історію.

В окрему групу цього підрозділу виділено документи періоду Другої світової війни. Це промови на антифашистських мітингах, виступи з нагоди визволення Києва та інші (одиноці зберігання від № 3786 до №3793). Вони певним чином висвітлюють громадсько-політичну та культурницьку діяльність митця та його зв'язки із закордоном.

Інформацію про особисте життя, роботу в журналі “Червоний шлях”, членство в спілках пролетарських письменників “Гарт” та “ВАПЛІТЕ” виявлено в розділі “Матеріали до біографії П.Г.Тичини”, який нараховує 2746 одиниць зберігання й охоплює період від 1913 до 1967 рр. Наступний підрозділ фонду №464 вказаного розділу – “Особисті документи” (одиноці зберігання від № 9624 до № 9681), представлений: “Матрикулом студента Київського комерційного інституту”, “Посвідченням службовця оціночно-статистичного бюро” (1915 р.), “Автобіографією (1919 р.)”, “Посвідченням про народження 1922 р.”, “Службовими посвідченнями співробітника редакції журналу “Червоний шлях” 1924 р., автобіографічними довідками (1938–1962 рр.) та багатьма іншими документами, розкриває головні чинники, які вплинули на формування світогляду діяча, становлення його громадсько-політичної позиції, творчих уподобань.

Підрозділ фонду №464 “Матеріали літературної діяльності” П.Тичини дає можливість глибоко і всебічно дослідити широкі літературні зв'язки поета, інформацію про видання його творів та редакторську діяльність, роботу в правліннях СП СРСР та СПУ, співпрацю та допомогу молодим авторам. Хронологічні межі підрозділу – 1924–1967 рр.

Службова діяльність П.Тичини відтворена в підрозділі фонду №464 “Матеріали службової діяльності”, де зібрані документи про роботу в

Інституті літератури імені Т.Г.Шевченка АН УРСР на посаді директора (1936–1939 рр.; 1941–1943 рр.) та в Міністерстві освіти УРСР (1943–1948 рр.). Крім посвідчення міністра освіти УРСР, копій наказів по міністерству, службових листів та телеграм тощо, у цьому підрозділі представлені тексти доповідей та виступів на нарадах, засіданнях перед освітянами.

Деякі аспекти службової діяльності П.Тичини розкриваються документами про роботу в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка АН УРСР на посаді директора (1936–1939 рр.; 1941–1943 рр.), зокрема, звітах про роботу в АН УРСР 1960–1966 рр., дійсним членом якої він був обраний у 1929 р., текстами його виступів на нарадах та засіданнях секцій АН УРСР (одиниці зберігання: №10490–10594).

П.Тичина обирався депутатом Верховної Ради УРСР I–VIII скликань (1938–1967 рр.). У 1953 р. був обраний Головою Верховної Ради Української РСР. Його депутатська діяльність широко відтворена в підрозділі фонду №464 “Матеріали державної діяльності” документами 1938–1967 рр., що нараховують 241 одиницю зберігання (№№10595–10836). У них висвітлюється діяльність П.Тичини – депутата у Верховній Раді УРСР, що пов’язана з розробкою певних законопроектів, зустрічами із зарубіжними парламентськими делегаціями, участю в засіданнях сесій Верховної Ради УРСР, а також із роботою з виборцями, яка включала періодичну звітність депутата перед громадянами, своєчасне реагування на прохання та заяви як окремих осіб, так і трудових колективів. Окрему групу складають документи про роботу П.Тичини у Верховній Раді СРСР, а також про його участь у постійних комісіях Верховних Рад УРСР та СРСР.

Інший підрозділ фонду №464 – це матеріали про спілкування з виборцями – насамперед, тексти промов та виступів перед населенням, а також депутатське листування, представлене чорновими й чистовими варіантами листів, вирізками з друкованих видань. Тексти виступів П.Тичини, депутата на сесіях Верховної Ради УРСР присвячувалися

переважно питанням культури та освіти. Наявність правок та поміток П.Тичини на різних документах дозволяє зробити висновок про ставлення депутата до того чи іншого питання.

Громадська діяльність митця висвітлюється документами (одиниці зберігання №№11175–11729) підрозділу фонду №464 “Матеріали громадської діяльності”, які засвідчують його роботу в республіканському комітеті по Державних преміях Української РСР імені Т.Г.Шевченка, в Українському товаристві культурних зв’язків із закордоном, у республіканському комітеті захисту миру, у Товаристві для поширення політичних та наукових знань УРСР; участь діяча в роботі урядових комітетів із відзначення ювілеїв О.С.Пушкіна, Г.С.Сковороди, М.В.Гоголя, А.П.Чехова, І.Я.Франка та інших діячів літератури.

В окрему групу виділено матеріали про участь П.Тичини в роботі з’їздів, пленумів, сесій, конференцій, засідань, літературних вечорів. Вони представлені, наприклад, мандатами делегата II з’їзду Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (1929 р.), Другої обласної конференції робітників Харківщини (1934 р.).

“Матеріали, зібрані фондоутворювачем для своїх робіт за темами, що його цікавили” (1881 од. зб.) висвітлюють коло інтересів П.Тичини: розвиток української дожовтневої та радянської літератури, літератур народів СРСР і зарубіжних країн, суспільно-політичні питання, розвиток науки і мистецтва.

Розділи архіву ЦДАМЛМ України “Щоденники Тичини” (одиниці зберігання №№ 4839–4884) і “Записні книжки П.Тичини” знайомлять із творчими задумами, дають деяку інформацію про громадсько-політичних та культурних діячів, із якими спілкувався П.Тичина.

Епістолярій П.Тичини в ЦДАМЛМ України представлено обсягом 416 одиниць зберігання. Більшість листів збереглася в чернетках або машинописних копіях. Серед адресатів П.Тичини варто виділити такі імена: М.Асєєв, М.Бажан, О.Білецький, Г.Верьовка, М.Зеров, Я.Колас, М.Коцюбинська, М.Шолохов та багато інших. Наявні також листи до рідних:

дружини Л.Тичини, брата Є.Тичини, у яких документально підтверджуються окремі моменти біографії поета. З листування митця з діячами літератури, мистецтва, науки та різними приватними особами розкриваються деякі невідомі аспекти його творчої та громадсько-політичної роботи.

У Державному архіві міста Києва (фонд №153. Київський комерційний інститут Міністерства торгівлі та промисловості) зберігається особова справа П.Тичини “Личное дело П.Тычины № 8080”, яка висвітлює період його навчання в Комерційному інституті на економічному факультеті в м. Києві (1913–1917 рр.).

Науковий інтерес у дослідженні проблеми становлять матеріали фонду № 6 “Припинені справи” Галузевого Державного архіву Служби безпеки України. Документи названого фонду сприяли з’ясуванню чинників та умов, що впливали на формування ідеологічних переконань П.Тичини, й змусили його піти на співпрацю з радянською владою.

Матеріали фонду №1 “Центральний Комітет Компартії України” Центрального державного архіву громадських об’єднань України містять документи, що висвітлюють громадсько-політичну діяльність П.Тичини.

Роботу П.Тичини на посаді народного комісара освіти та міністра освіти України розкривають документи фондів: №1 “Президія Верховної Ради Української РСР”, №2 “Рада Міністрів Української РСР, №166 “Народний Комісаріат освіти Української РСР” Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Науково-інформаційне значення мають документальні матеріали фонду №138 “Тичина Павло Григорович (1891–1967 рр.) – український письменник” архіву “Відділ рукописних фондів та текстологій Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАНУ”, які висвітлюють творчу діяльність митця.

Важливі відомості про культурницьку діяльність митця ми знаходимо у фонді №79 “Тичина Павло Григорович” архіву Інституту Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І.Вернадського.

Цікавими для дослідження біографії та окремих аспектів діяльності митця є документальний фонд Літературно-меморіального музею-квартири П.Г.Тичини в Києві.

До важливого комплексу джерел необхідно зарахувати також документи Верховної Ради УРСР, Народного Комісаріату освіти, Міністерства освіти, та інших державних установ, різних політичних, громадських організацій із якими співпрацював П.Тичина. Ці матеріали знаходяться у збірниках документів та матеріалів [120; 122; 124]. У своїй сукупності вони дають уявлення про історичні умови, в яких відбувалася громадсько-політична діяльність П.Тичини, формувалися його ідейні засади.

Цінну інформацію для нашого дослідження містять й упорядковані істориками опубліковані документи в збірниках. Вони характеризують стан суспільно-політичного, економічного та культурного життя в Україні досліджуваного періоду. Їх виявлення та використання дозволило визначити комплекс факторів, що мали вплив на формування громадсько-політичної свідомості, ідейних поглядів митця, тих чинників, які змусили П.Тичину відмовитись від своїх первинних національно-політичних засад і піти на співпрацю з радянською владою [119; 121; 123; 129; 131].

Велика група джерел, що стосуються громадсько-політичної діяльності П.Тичини, представлена в матеріалах центральної та місцевої періодичної преси. Серед них слід окремо виділити партійно-державні журнали “Вісті ЦК КП(б)У”, “Критика”, “Більшовик України”, “Известия ЦК КП(б)”, “Червоний шлях”, газети “Комуніст”, “Демократична Україна”, “Пролетарська правда”, “Правда”, “Літературна Україна”, “Радянська освіта”, та інші.

Аспекти громадсько-політичної діяльності державних діячів, літературно-мистецької інтелігенції, складні процеси ідеологічної боротьби, що точилася в її середовищі розміщені на сторінках громадсько-політичних та художньо-мистецьких журналів і газет: “Червоний шлях”, “Життя і революція”, у додатку до “Вістей ВУЦВК” – “Культура і побут”, “ВАПЛІТЕ” “Комуніст”, “Сучасність”.

Безперечною цінністю вказаних матеріалів періодичних видань є те, що вони передають громадсько-політичну атмосферу досліджуваного періоду, допомагають зрозуміти його специфіку. Проте критичного підходу до них вимагає загальна настанова часу, особливо до преси радянського періоду, яка мала виконувати політико-пропагандистську роботу серед широких трудящих мас, а також інтелігенції.

У період від 1930 р. до 1967 р., у зв'язку з перебуванням П.Тичини на ключових державних посадах, у періодичній пресі, зокрема в газетах “Радянська Україна”, “Радянська освіта”, “Літературна Україна”, “Молодь України”, у журналах “Дніпро”, “Вітчизна”, “Радянське літературознавство”, “Радуга” та багатьох інших, з'являлося багато статей, які стосувалися висвітлення творчої, державницької та громадсько-політичної діяльності П.Тичини. Переважна більшість цих публікацій не містила об'єктивної інформації про діяча, а носила пропагандистський характер.

Матеріали виступів і доповідей партійних, державних діячів, опубліковані в періодичній пресі, фахових журналах, тематичних збірниках документів, відбили події суспільно-політичного життя досліджуваного періоду. За своїм змістом вони близькі до офіційних матеріалів, але, на противагу останнім, у них помітна суб'єктивна позиція доповідачів. З них ми дізнаємося про ідеологічні зміни у світосприйнятті П.Тичини.

Мемуари П.Тичини “Із щоденникових записів”, які було видано посмертно (1981 р.), писалися П.Тичиною від 1919 до 1967 рр. Вони складаються з кількох невеликих щоденників, а також несистематизованих записів на окремих аркушах, де відображено духовне життя і творчі пошуки автора, яскраві враження від численних зустрічей з визначними діячами мистецтва, роздуми про суспільно-політичні процеси. Насичені новими фактами, щоденникові записи значно розширюють наші уявлення про П.Тичину.

У дисертації широко використані джерела мемуарного характеру. Завдяки їм авторові вдалося глибше зрозуміти суспільно-політичну атмосферу тих часів [205; 208; 216; 225; 226; 227].

Крім архівних документів та епістолярної спадщини, важливими є спогади про П.Тичину його сучасників. Більшість спогадів опубліковано в збірниках “Павлові Тичині” (1961 р.), “Співець нового світу” (1971 р.), “Павло Тичина” (1976 р.). Спогади сучасників П.Тичини дозволяють нам подивитися на постать діяча під іншим кутом зору, допомагають розкрити його внутрішній світ, характер, коло його інтересів, вони дають уявлення не тільки про громадсько-політичну діяльність, а й про його психологічний стан, ставлення до подій, громадських і політичних організацій, окремих персоналій. Проте під час опрацювання цих джерел, необхідно враховувати авторський суб’єктивізм та реалії соціалістичної доби.

Оскільки дисертаційне дослідження стосується діяльності конкретно взятої особи, то визначальними групами джерел для вивчення обраної теми є бібліографічні матеріали П.Тичини: його творчий доробок, публіцистична спадщина, епістолярій, критичні статті, щоденники, документальні матеріали закладів і організацій, у яких він працював.

Важливим джерелом у розрізі досліджуваної проблеми є збірник праць П.Тичини “З минулого в майбутнє” (1973 р.), де зібрані його статті, спогади, нотатки та інтерв’ю. Критичний аналіз цих матеріалів дав змогу об’єктивно визначити роль поета в суспільно-політичному, культурному житті України.

Таким чином, результати історіографічного дослідження та виявлення і аналізу джерельної бази теми “Громадсько-політична, державна та культурницька діяльність П.Г.Тичини (1891–1967 рр.)” свідчать, що обрана проблема залишається малодослідженою; складається з монографій, наукових розвідок, статей. В них висвітлено окремі аспекти діяльності П.Тичини, зокрема, період його ранньої творчості, суперечливе ставлення сучасників до ідеологічних позицій поета, спорадично досліджується його робота на посаді міністра освіти. Однак залишилася поза увагою дослідників

участь П.Тичини в роботі вищих законодавчих органів УРСР і СРСР, вплив П.Тичини на становлення та виховання молодих митців та визначення ролі і місця П.Тичини в розвитку наукових міжреспубліканських й зарубіжних зв'язків. Потребує детальнішого вивчення публіцистична діяльність поета, яка не знайшла належного висвітлення в історичній науковій літературі.

У цілому аналіз історіографії та джерельної бази доводить необхідність подальшої розробки проблеми. Відсутність єдиної точки зору з багатьох загальних і окремих питань щодо громадсько-політичної, державної, культурницької діяльності П.Тичини спонукає переглянути й по-новому проаналізувати особливості процесу формування світогляду митця, його ранню творчість, роль та місце діяча в національно-визвольних змаганнях, роботу П. Тичини в органах виконавчої влади, наукових установах, творчих спілках, його участь у вищих законодавчих органах влади УРСР та СРСР, вплив поета на становлення та виховання молодих митців. Вимагає нового переосмислення культурницька, та публіцистична діяльність П.Тичини.

Отже, оцінюючи стан джерельної бази досліджуваної теми, можна зробити висновок, що ступінь її документального забезпечення є досить повний. Наявні джерела хронологічно охоплюють період з кінця XIX ст. до 1967 р.

Тематично документальний матеріал є досить різноманітний, має різні джерела походження, що дає підстави вважати його аналіз об'єктивним та повним і достовірно реконструювати картину практично всіх періодів громадсько-політичної, наукової та державницької діяльності П.Тичини.

Наявні джерельні документи дозволяють охарактеризувати П.Тичину як видатного громадсько-політичного та культурного діяча і визначити його місце та роль в історичному розвитку України. Виявлення і аналіз джерельної бази та історіографії громадсько-політичної, державницької, культурницької та наукової діяльності П.Тичини стане першим кроком до комплексного та глибокого дослідження непересічної особистості митця.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ П.ТИЧИНИ ТА ПОЧАТОК ЙОГО КУЛЬТУРНИЦЬКОЇ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Формування особистості та ідейних позицій П.Тичини в шкільні та семінарські роки

Дослідження формування громадсько-політичної свідомості та початку культурницької діяльності П.Тичини, визначення його ролі і місця в суспільно-політичних процесах України, національно-визвольних змаганнях початку ХХ ст. потребує комплексного об'єктивного аналізу історичного періоду, його життя та діяльності у системі особистісних, громадсько-політичних, творчих та культурних відносин.

Формування П.Тичини як особистості, його світоглядних та громадсько-політичних позицій припало на початок ХХ ст. – період суттєвих соціальних, економічних змін та радикальних суспільно-політичних і культурних перетворень, великою мірою зумовлених революційними подіями 1905–1907 рр. та піднесенням національних визвольних змагань, які супроводжувалися пробудженням національної свідомості народу та його боротьбою за створення Української незалежної держави.

Проти жорстокої політики національно-культурного утиску народів, що складала Російську імперію, у тому числі й Україну, виступали прогресивно налаштовані представники української інтелігенції, які були виразником і носієм національних інтересів; намагалася протистояти асиміляційним процесам в імперії; прагнули об'єднати етнічні сили для формування модерної нації та вели боротьбу за збереження і подальший розвиток української мови та культурних надбань народу України.

Важливим досягненням українців стало те, що після революції 1905–1907 рр. вони могли видавати твори, журнали і газети українською мовою.

Незважаючи на посилену репресивну політику царизму і шалений тиск реакційних сил, національно-визвольний рух в Україні тривав і в роки, що передували Першій світовій війні. Поширенню ідеї українського відродження сприяла наукова думка, літературна та суспільно-політична діяльність М.Грушевського, В.Винниченка, М.Коцюбинського та інших відомих громадських діячів, науковців та митців.

У цей час діяли “Просвіта” та “Українське наукове товариство” в Києві. національному відродженню сприяла і збережена українська преса. Стан української літератури кінця XIX – початку XX ст. був позначений двома рівнобіжними тенденціями: вже усталеною ідеологією та естетикою реалізму й пошуком нових мистецьких конструкцій. Письменники старшої генерації переважно дотримувалися канону дзеркального відображення життя. Натомість пошук нових напрямків, стилів і форм естетичної трансформації різнопланового буття в українському культурному середовищі актуалізувався європейськими світоглядними й мистецькими моделями.

Незадоволення чинною владою переросло в загальнонаціональну кризу й призвело до соціального вибуху в лютому 1917 р., наслідком якого і було повалення монархії. Падіння царизму сприяло і розпаду Російської імперії, посиленню національно-визвольного руху в Україні та боротьбі за створення незалежної держави.

Павло Григорович Тичина народився 23 (11) січня 1891 р. у с. Піски Бобровицького району Чернігівської області в Україні [56, с. 107; 56, с. 1]. Проте на сьогодні невідомо з яких причин у монографіях, біографічних оглядах, навчальних посібниках, нарисах та статтях про митця загальноприйнятою датою його народження вважається 27 січня 1891 р. [35; 456; 602; 604].

Важливий вплив на формування особистості майбутнього вченого, письменника, державного та громадсько-політичного діяча мала родина.

Батько П.Тичини, Григорій Тимофійович Тичина, був сільським дяком та регентом Троїцької церкви в селі Піски. Мати, Марія Василівна Тичина (дівооче прізвище Савицька), народилась і виховувалась у традиціях родини українських священиків. У шлюбі Марії Василівни та Григорія Тимофійовича Тичин народилося тринадцятеро дітей, живими з яких залишилося дев'ятеро – четверо хлопчиків (Михайло, Іван, Євген, Павло) і п'ятеро дівчаток (Поліна, Наталія, Оксана, Єфросинія, Олександра) [598, с. 493]. П.Тичина був молодшим сином у родині. “Сім'я Тичин (Тичиніних) на ті часи бідна, засмикана нестатками селянськими клопотами родина”, – писав дослідник життя і творчого шляху письменника С.Тельнюк: “... І все ж, щось у ній було особливе. Всі Тичини... талановиті, тягнулись до творчості” [603, с. 19].

Про батьків П.Тичина згадував у автобіографії: “Любив я матір! Дуже любив. Добру, хорошу... Вона вчила нас насамперед бути чесними в житті й правдивими. Але й батько був чудесним, хоча й суворим чоловіком. Він не терпів, коли ми, діти, сиділи без діла... Він об'єднував усіх нас. Чим? Розповідями про свою важку молодість” [247, с. 8]. “Батько вчив нас стояти за правду, за справедливість... Мій батько ... своєю всією душею любив людей, відчував їх і поважав як тільки можна, цю любов до людей він передав і нам, своїм дітям” [257, с. 515]. Вирішальний вплив на формування життєвих цінностей та любові до традицій українського народу справила на письменника його мати. П.Тичина згадував: “В житті моєму великий вплив на мене мала моя мати, світлий образ якої я ніколи не забуду. Мати першою прищепила мені любов до народної пісні, прилучивши до найбагатших цінностей української творчості” [50, арк. 16]. У великій родині Тичин любили вивчати, а потім співати пісні українського народу. Під акомпанемент батьківської гармонії лунали українські пісні “Ой за гаєм, гаєм”, “Тече річка невеличка”, “У сусіда хата біла”, “Сонце низенько” [247, с. 8].

Освіта П.Тичини почалась із батьківської школи грамоти, хатньої “дяківської школи”. “Батько мій з нижчого духовенства, він був сільським дячком і водночас учителем грамоти... У нашій хаті стояли дві довгі парти, за кожною сиділо по десять або ж по дванадцять учнів. Не знаю, скільки тоді мені вже було років, коли в одну із зим уже підсів то до одного, то до другого учня і якимось швидко, непомітно для себе, навчився читати” [247, с. 7], – писав П.Тичина в спогадах.

Уже в дитячі роки Павло відрізнявся від однолітків особливими рисами характеру й задатками. Він зростав допитливою, сміливою та незалежною дитиною з добрим, чуйним серцем. Побачивши в Павлові потяг до знань, батьки віддали його на навчання до Пісківської земської початкової школи, де він займався протягом 1897–1899 рр. [604, с. 327].

Становленню особистості П.Тичини сприяла його перша вчителька – Серафима Миколаївна Моричевська, людина прогресивних поглядів. Не обмежуючись програмою сільської початкової школи вона проводила для учнів позаурочну роботу де розглядалися питання з історії України, української мови, влаштовувала репетиції дитячого хору, до репертуару якого були включені пісні українського народу. Серафима Миколаївна відзначала феноменальну пам’ять Павла. Вона помітила його гарні вокальні здібності та взяла до складу дитячого хору: “Які це були прекрасні для мене хвилини! Ми співали там українських та російських пісень. Серафима Миколаївна показувала нам ноти, учила по них співати, і я, ще не розуміючи змісту цих значків, з гордістю тримав ноти в руках і прислухався до пояснень улюбленої своєї учительки”, – згадував П.Тичина [247, с. 9].

С.Морачевська за власні кошти створила шкільну бібліотеку, де були твори українських письменників. Обладнувати шкільну бібліотеку, складати бібліотечний каталог їй допомагав Павло. У бібліотеці він прочитав десятки цікавих книг українських авторів. На згадку про навчання в Пісківській земській школі перша вчителька подарувала школяреві три книжки: “Під землею” М.Загірньої, “Байки” Л.Глібова та “Казку про царя Салтана”

О.Пушкіна. Вони поповнили бібліотеку родини Тичин, де вже були твори О.Пушкіна, В.Жуковського, М. Гоголя [356, с. 10].

Спогади про свою першу вчительку П.Тичина вмістив у поемі “Серафима Моричевська”, яка, на жаль, залишилася незавершеною. В образі першої вчительки П.Тичина намагався узагальнити риси народного вчителя, природнім покликанням якого завжди було і лишається виховання та навчання підростаючого покоління [584, с. 64].

Коштів на навчання дітей у губернських школах у родині Тичин не вистачало. Письменник згадував: “Найстарша сестра Фросина так і залишилась без освіти, вона найнялась служити у Києві в панів, старшого брата Михайла вдалось влаштувати у Троїцький хор Чернігова (він вже навчався у бурсі). Сестра Поля ще тільки закінчувала Пісківську земську школу. За навчання ще одного мого старшого брата Івана доводилось платити в бурсу, а тут ще я підростаю. ... Часто в нашій сім’ї через нестачу грошей між батьком і матір’ю виникали незгоди, суперечки, а подеколи й лайка, що дуже тяжко позначалося на мені” [257, с. 514]. Отже, у родині Тичин єдиним способом дати дітям безкоштовну освіту було влаштування їх у монастирський хор, що давало можливість їх безкоштовного навчання в бурсі, після закінчення якої відкривався шлях до духовної семінарії.

П.Тичина писав: “Якби в мене не музикальний слух, що робили б зі мною бідні батьки? А так – бурса, семінарія, а там життя саме на стежку вивело” [356, с. 9]. Починаючи з 1901 р., П.Тичина відвідував заняття в бурсі. Співи в хорі Єлицького монастиря Чернігова давали йому змогу заробляти на життя. На заняттях хорового співу Павло проявляв себе здібним учнем.

У 1902 р. зі зміною архієрея в Єлицькому монастирі хор хлопчиків було розпущено, Павла перевели до келії Троїцького монастиря (Чернігів) [538, с. 45]. Умови життя хористів у Троїцькому монастирі були тяжкими, про що П.Тичина зазначав в автобіографії: “Ми, хористи, співали там усього раз на тиждень, а всі останні дні ходили вчитися до школи... Мене определено було до бурси... Нашу науку часто зривали, турбували нас безцеремонно,

викликаючи іноді просто з лекцій. Ми своїми голосами відчерговували собі право жити за це в гуртожитку. Били нас у гуртожитку, де жив і наш репетитор, але надто сильно і за кожний пустяк розправлялися, як з каторжниками” [255, с. 157].

Монастирський хор Троїцького монастиря, у якому співав Павло, був своєрідним осередком української культури. Його регент П.Добровольський відзначався гуманістичними поглядами та високою національною самосвідомістю. Хор ділився на дві групи – церковну й світську. Хлопчики, які співали в церковній групі, мали право співати й у світській. Це давало змогу хористам виступати в Чернігівському народному домі та хорі “Чернігівського товариства трезвості”, а також інших приватних залах, спілкуватися з пропагандистами української культури [356, с. 11].

Розраду під час навчання в бурсі П.Тичині давало виконання обов’язків соліста хору (ісполатчика). Як найбільш здібному співакові й знавцеві нот, йому доручалося навчати нотної грамоти новоприбулих співаків, зокрема Г.Верьовку, майбутнього фольклориста й композитора, керівника Українського народного хору, який зараз названий на його честь [357, с. 5]. Цікавими для розуміння процесу формування молодого П.Тичини є спогади Г.Верьовки в статті “Про П.Г.Тичину музиканта, диригента, керівника хору, художника слова” (1938 р.), він писав: “... в дитячі роки П.Тичина співав у кращих хорах Чернігова як хорист і соліст. Крім неминучої у ті роки культової музики, співали твори Глінки, Бортнянського, Чайковського, українські та російські народні пісні. Спів у цих хорах розвивав природні музичні дані Павла Григоровича, а також прищеплював любов до рідної пісні, до рідного краю” [27, арк. 8].

Програмне навчання в бурсі не задовольняло допитливого юнака П.Тичину, він багато уваги приділяв самоосвіті, про, що залишилися згадки: “я почав цікавитись поезією і сам щось пробував писати. Читав найбільш Пушкіна, Жуковського, Крилова, Глібова... і, звичайно, за всяку ціну ми доставали Горького й Шевченка” [21, арк. 2].

Великий вплив на формування світогляду та громадсько-політичної позиції П.Тичини мав педагог-репетитор М.Подвойський. П.Тичина писав: “Найсвітліші спогади зберігаю я в своєму серці про Миколу Ілліча Подвойського [я його так тільки можу назвати], зустрів я його на найбільш ранньому шляху свого дитинства, коли ще тільки починалося формуватись моє ставлення до людей, моє розуміння праці [257, с. 526]. Як педагог М.Подвойський виховував своїх бурсаків у дусі людяності та патріотизму, національної гідності та любові до України. Незважаючи на роки суворой реакції царизму, він тримав у Троїцькому монастирі заборонений “Кобзар” Т.Шевченка, з якого вечорами читав вірші своїм вихованцям. Ряд учнів був записаний на абонемент міської бібліотеки М.Подвойського, серед них був і П.Тичина: “Яка це радість була для нас – самому вибрати за каталогом книгу і принести її додому, у гуртожиток! Я вже сказав раніше, я багато чим зобов’язаний Миколі Іллічу, і зокрема тим, що він, помітивши мою схильність до малювання, подарував мені коробку з фарбами...” [247, с. 20]. М.Подвойський радив П.Тичині спостерігати за соціально-політичними подіями, новинами, вивчати історичну науку, публіцистику, фольклористику, не відділяти літературну працю від суспільної діяльності.

Намагаючись полегшити суворий побут учнів бурси, сприяти їхньому духовному розвитку, педагог М.Подвойський ходив із ними до театру, цирку. Завдяки йому П.Тичина відвідав виставу М.Гоголя “Ревізор”, яка справила на нього незабутнє враження. Під впливом відвідин професійного театру учні бурси організували аматорський театр. П.Тичина став його душею. Під його керівництвом було поставлено вистави “Ревізор” М.Гоголя та “Скупий лицар” О.Пушкіна [383, с. 83].

У 1906 р. помер батько П.Тичини. Юнак залишився без фінансової підтримки. Через ламання голосу він більше не міг виступати в хорі Троїцького монастиря Чернігова. У 1907 р. за рішенням Ради Чернігівської духовної семінарії П.Тичині, як “неімущому сироті”, дозволили продовжити навчання за “казенний кошт” [538, с. 46]. Про своє перебування в

Чернігівській духовній семінарії П.Тичина писав: “Режим семінарський, звичайно, був уже не той, що в бурсі. Вирвавшись із лабет монастиря, я в семінарії почув себе вільніше трохи” [158, с. 38].

Економічна криза на початку ХХ ст., зовнішньополітичні невдачі царизму, незбалансована внутрішня політика уряду викликали революційне піднесення трудящих мас. Ланцюгова реакція антиурядової стихії швидко охопила всю Російську імперію та різні соціальні верстви населення. Суспільно-політична ситуація в Україні та події буржуазно-демократичної революції 1905–1907 рр., яка посилила кризові явища в економіці і в суспільно-політичному житті, сприяли активізації прогресивних поглядів семінаристів Чернігівської духовної семінарії. Причиною бунту в Чернігівській духовній семінарії, де навчався П.Тичина, була петиція семінаристів на ім'я ректора зазначеного закладу з вимогою допускати випускників семінарії без вступних іспитів до університету, збільшити перелік загальноосвітніх дисциплін та повернути до бібліотеки семінарії вилучені з неї книги Л.Толстого та Максима Горького. У відповідь ректор Чернігівської духовної семінарії відмовився задовольнити ці вимоги [538, с. 48]. П.Тичина був одним з активних учасників бунту семінаристів. Залучивши жандармів, керівництво семінарії ліквідувало заворушення. Проте П.Тичині вдалося уникнути арешту. Розгляд питання про участь П.Тичини в бунті семінаристів відбувся на засіданні Ради Чернігівської духовної семінарії, де він отримав суворе попередження. Для юнака боротьба з ідейними поглядами керівництва семінарії була боротьбою за майбутнє, з якої він вийшов духовно й морально зміцнілим.

Після поразки буржуазно-демократичної революції 1905–1907 рр. в Україні розпочалася політична реакція. Вона виявилася суворим випробовуванням для українського народу. У більшості регіонів України діяв воєнний або надзвичайний стан посиленої охорони. Тисячі робітників і селян були страчені без суду та слідства, десятки тисяч заслани на каторжні роботи. Було заборонено діяльність усіх опозиційних партій, викладання українською

мовою в освітніх закладах, українські громади та клуби, більшість організацій “Просвіти”, ліквідовано частину українських періодичних видань.

Протягом 1907–1913 рр. П.Тичина, навчаючись у Чернігівській духовній семінарії, зосереджував усі зусилля на вдосконаленні власної освіти та розвитку творчих здібностей. Разом із вивченням богословських дисциплін (загального богослов'я, літургії, практичного керування до псалтирів), П.Тичина значну увагу приділяв загальноосвітнім предметам: історії філософії, логіці, психології, алгебрі, історії російській літератури, іноземній мові, загальній історії. Найвищі бали семінарист П.Тичина отримував із таких дисциплін, як історія російської літератури, російська громадянська історія, церковний спів [107, арк. 16]. Інтерес П.Тичини до суспільних дисциплін підтримував його викладач з психології та дидактики І.Львов, який навчав його від 3 до 6 класу І.Львов у спогадах “Мій любий учень” зазначав, що “П.Тичина був одним з найздібніших і найтрудолюбивіших семінаристів. Чудова пам'ять, гострий природний розум дозволили йому дуже швидко схоплювати нове й робити правильно. ... Захоплення П.Тичини поезією посилилось не без впливу викладача теорії словесності й історії російської літератури Дроздова. ... Його гру на музичних інструментах, малювання високо оцінюють викладачі” [356, с. 15].

Крім М.Подвойського та І.Львова, слід згадати ще одного наставника П.Тичини – учителя малювання М.Жука. Художник і поет М.Жук був не просто семінарським учителем малювання, а й людиною, яка побачила в юнакові обдаровану особистість.

У період навчання в Чернігівській духовній семінарії П.Тичина під впливом ідей поета-символіста М.Вороного у п'ятнадцятирічному віці написав свій перший вірш “Синє небо закрилося” (1906 р.) про який С.Тельнюк писав: “Уже в першому вірші, який дійшов до нас попри всю його недовершеність, ми бачимо вплив народної пісні, балад Шевченка,

Жуковського – вплив, який щоразу поглиблюючись та видозмінюючись, осяватиме поезію до кінця життя поета” [603, с. 53].

У вірші “Блакить мою душу обвіяла”, датованому 1907 р., П.Тичина, 16-річний поет, відтворив своє прагнення до гармонії та добра у світі. Його ліричний герой – довірливий мрійник – словами радості, у яких відбився стан очікування щастя, звертається до світу :

Блакить мою душу обвіяла,
 Душа моя сонця намріяла,
 Душа причастилася крутості трав –
 Добридень я світу сказав! [248, с. 267].

У згаданому поетичному творі вражає прагнення П.Тичини по-філософськи та психологічно осмислити проблему, життєвого кредо, зокрема в мотиві єдності людини й природи в розмові зі всесвітом: “Добридень я світу сказав!”, що з часом буде характерним для індивідуального стилю поета [629, с. 18].

Під впливом прогресивних співців долі українського народу: І.Франка, Лесі Українки, В.Стефаніка, О.Кобилянської – уже в поезіях раннього періоду творчості П.Тичини бриніли патріотичні мотиви [603, с. 54]. У розкритті теми “Батьківщини” молодий митець стояв близько до її відбиття у ранній поезії Лесі Українки. У вірші “Блакить мою душу обвіяла” (1907 р.) П.Тичина ще не наголошував на нелегкій долі України. Власну громадянську позицію він висловив через два роки, у вісімнадцятирічному віці, у вірші “Україно моя, моя люба Вкраїно” (1909 р.) з розпачу та засмучення через тяжкий шлях українського народу:

Україно моя, люба Вкраїно,
 Чим я втішу тебе, чим тебе заспокою? –
 Чи про те розкажу, як тебе я люблю,
 А чи піснею горе твоє я присплю,
 Чи слізьми розіллюсь, мов сирітська дитина, –
 Чим тебе я заспокою я – бідна людина... [248, с. 271].

Прислухаючись до українських народних пісень, балад, усього, що давало уявлення про історичне минуле України, спілкуючись із селянами під час канікул у рідному селі Піски, П.Тичина дедалі більше переймався проблемами суспільно-політичного життя країни. Ще більше спонукало молодого митця до роздумів про тяжке становище України в Російській імперії вивчення творів Т.Шевченка.

Молодий поет вважав себе невід’ємною частиною знедоленого народу України, його турбувала проблема національного самовизначення українців. Чітка патріотична й ідейна настанова висловлена ним у вірші “Що місяцю зіроньки кажуть” (1910 р.):

Скриплять і ридають дерева під вітром...

Чого? болить серце, чи доля їх гірка?

Чи давлять важкі, понурії хмари?

І плаче сама трава при дорозі...[248, с. 274].

Мотив любові до Батьківщини в П.Тичини поєднувався із соціальним наповненням цього поняття, яке він не відділяв від усвідомлення неволі рідного краю, неволі трудового народу. Любов до рідної землі в нього ще не виходила за межі співчуття, страждання, журби, нав’язаних тяжким становищем людей. Поет ще не знав, як допомогти народові України, що засвідчував його вірш “Не знаю і сам я...” (1909 р.):

Не знаю і сам я, за що так люблю

Безщасною тую Вкраїну мою?

За що так кохаю? І що у їй є? –

Нещасний народ, його гірке життє:

Темнота та голод...Ох, ліпше мовчать! [235, с. 100].

Серед ранніх творів П.Тичини виділяється вірш на соціальну тематику про знедолену людину-трударя “Розкажи, розкажи мені, поле...” (1910 р.):

Розкажи, розкажи мені, поле:

Чого рідко ростуть колосочки?

– Ой дощів мені б треба, дощів, а не поту,

Бо той піт прилипа до брудної сорочки,
Як плутагар кінчає роботу [262, с. 319].

Безпросвітне суспільне лихо селянства Російської імперії на початку ХХ ст. символізували убога, з ріденькими колосочками нивка, селянин-бідар, який із виснажливої праці одержував “кукіль та волошки”. Серце молодого поета, як і його великих попередників, “припадало, тремтячи” до убогої селянської скиби, а горе соціально покривджених людей викликало сум. У вірші, реалістично зображуючи життя українського народу, поет не боявся вводити слова, від яких відхрещувалися естети – “піт”, “брудна сорочка”, “кукіль” [629, с. 22]. Ця поезія стала переконливим доказом того, що П.Тичина, шукаючи власний шлях висловлення ідейних позицій в літературі, керувався досвідом української та російської демократичної літератури.

Поставивши на перше місце в поетичних творах красу душі народу, силу горіння людського подвигу, П.Тичина привніс в поезію нове розуміння краси. Його філософські роздуми про життя-горіння, про життя-боротьбу проти мертвого, про безсмертя людини, яка зігріває все живе вогнем власної душі, виступали протипагою тогочасним творам поетів-декадентів, що стверджували незалежність літератури від життя [385, с. 15]. Свою ідейну позицію поет передав у вірші “Як не горю – я не живу” (1915 р.):

Як не горю – я не живу.
Як не люблю – я не співаю.
Але цього я ще не знаю,
Бо завжди я –
Як полум’я:
Я мертвих всіх палю, палю.
Живих огнем своїм я грію.
І як я вмру – не розумію:
Життя моє

Одвічне [235, с. 109].

Життєстверджувальний пафос цього вірша найпереконливіше свідчить, що вже на ранньому етапі творчої діяльності, у часи зародження національно-визвольної революції початку ХХ ст., П.Тичина був виразником оптимістичних настроїв народу України.

Поет засуджував пасивність та покору поетів-декадентів у творі: “О, я не невільник” (1917 р.), апелюючи до них:

Які ви без краю
Раби всі душею! [262, с. 346].

На противагу гаслу поетів-декадентів “геть розум” П.Тичина стверджував віру в силу людського розуму, закликав думати, вникати в сутність життя: “Гей, думай, думай – заглибляйся”, – писав він у вірші “Озвався дзвін і потонув” (1915 р.).

У поезії “Молодий я, молодий...” (1911 р.) П.Тичина порушив тему мужності та активної позиції людини в суспільному житті, поєднуючи її з філософськими роздумами про горіння життя:

Молодий я, молодий,
Повний сил та одваги.
Гей, життя, виходь на бій, –
Пожартуєм для розваги! [248, с. 280].

Небайдужий до проблем суспільно-політичного та культурного життям України в період навчання в Чернігівській духовній семінарії П.Тичина захопився вивченням творів Максима Горького. Згодом він назвав його величезною радістю, радістю на все життя” [603, с. 54].

У формуванні громадської позиції П.Тичини суттєву роль відіграло його знайомство в Чернігові з О.Тищинським, засновником першої громадської бібліотеки, організатором благодійних концертів, що збирали шанувальників української літератури та фольклору, активну участь у яких брав і молодий поет.

У процесі формування видатного українського митця як мислителя й письменника із широким світоглядом велику роль відіграв провідний

політичний діяч ХХ ст., письменник М.Коцюбинський, відомий своїми прогресивними громадсько-політичними та мистецькими поглядами не лише в Україні, а й у Росії та Західній Європі.

П.Тичина зачитувався творами М.Коцюбинського, зокрема повістю “Fata morgana” (1910 р.), новелами “Сміх” (1906 р.), “Він іде” (1906 р.), “Невідомий” (1906 р.), “Intermezzo” (1907 р.). Ім’я цього письменника, який жив і працював у Чернігові, було дуже популярним серед семінаристів Чернігівської духовної семінарії. Восени 1910 р. вчитель М.Жук познайомив П.Тичину з М.Коцюбинським, привівши його на одне із засідань літературно-мистецької “суботи” [630, с. 24]. Враження від зустрічі з відомим письменником семінарист П.Тичина відтворив у вірші “Перше знайомство” (1938 р.):

Незнайомиць подививсь
 (в очах його щось тепле, чоловічне!),
 на мене глянув він ласкаво. Стрівсь
 аж десь в душі зо мною, усміхнувся
 й пішов. А я зірвавсь, на ноги звівсь,
 стояв, про все на світі я забувся
 і вслід йому дививсь... [262, с. 164].

Засідання літературно-мистецьких “субот” носили характер приватних вечірок, які М.Коцюбинський влаштовував у себе на квартирі для демократично налаштованої чернігівської інтелігенції та студентської молоді. Серед постійних учасників цих вечорів були письменники Б.Грінченко, М.Вороний, О.Глібов, М.Жук, В.Самійленко та інші. На “суботах” П.Тичина знайомився з представниками тогочасної прогресивної молоді Ю.Коцюбинським, В.Примаковим, В.Елланським (Блакитним) [453, с. 377]. Поряд з обговоренням літературно-мистецьких проблем на зібраннях літературно-мистецьких “субот” порушувалися суспільно-політичні питання, вивчалась підпільна література, зачитувались прокламації та газетні статті, зав’язувалися жваві дискусії, до яких з увагою прислухалася молодь,

збиралися кошти на ювілеї відомих українських діячів, спорудження пам'ятника Т.Шевченкові. Дочка М.Коцюбинського у спогадах зазначала: “Суботи” були поетичною школою для підростаючої молоді, серед якої провідне місце зайняли Павло Тичина, Василь Елланський (Блакитний). Великий вплив М.Коцюбинський справив на молодь. Через нього молодь долучалася до громадського життя, брала участь в організації вечорів. ...Через розмови з Михайлом Михайловичем молодь знайомилась з особами І.Франка, Лесі Українки, П.Мирного, В.Стефаника” [466, с. 211]. Значний вплив на формування поетичного світосприйняття П.Тичини мав активний учасник “субот”, видатний поет та майстер символізму М.Вороний [410, с. 3].

На одному з літературно-мистецьких “суботніх” зібрань П.Тичина вперше публічно прочитав свої твори, які пізніше запише в окремий зошит для редагування М.Коцюбинським. Письменник М.Коцюбинський високо оцінив молодого митця, відзначивши, що “в несміливому юнакові є іскра великого таланту” [455, с. 5]. Особливу увагу наставника привернула поезія молодого П.Тичини “Розкажи, розкажи мені, поле”, у якій великий майстер відчув свіжість, своєрідність таланту молодого поета.

Під впливом революційних подій прогресивно налаштованими вихованцями Чернігівської духовної семінарії створювалися таємні гуртки. У 1911 р. П.Тичина організував літературний гурток семінаристів, члени якого мали намір здійснити ряд заходів, спрямованих на зближення української та російської культур. Свої задуми гуртківці виклали в листі до М.Коцюбинського. Ознайомившись із планами гуртківців, письменник порадив їм розпочати цю важливу справу з перекладу кращих творів російських письменників українською мовою: “Ви пишете про переклади оповідань українських авторів на мову російську. А мені здається, що корисніше було б перекладати з російського на українське, бо, таким чином, перекладач краще познайомив би нас з українською мовою і таки переклади знадобилися б нам” [571, с. 5].

Перебуваючи на о. Капрі протягом 1911–1912 рр., М.Коцюбинський розповів російському письменникові Максиму Горькому про П.Тичину та його твори. Згодом, прочитавши збірник віршів П.Тичини “Избранные стихотворения” (1927 р.), Максим Горький написав до нього листа, де зазначав: “Знаю я Вас давно. Мені багато й ніжно... розповідав про Вас М.Коцюбинський” [538, с. 48].

У 1912 р. за сприяння М.Коцюбинського на сторінках українського наукового та громадсько-політичного видання “Літературно-науковий вісник” надруковано вірш П.Тичини “Ви знаєте, як липа шелестить...” (1911 р.) [629, с. 77]. Дружні стосунки П.Тичини з М.Коцюбинським, поява його поетичних творів у вже згаданому “Літературно-науковому віснику”, а також журналах “Рідний край”, “Українська хата” не пройшли повз увагу керівництва Чернігівської духовної семінарії. Однак, з огляду на те, що молодий поет навчався на останньому курсі, йому тільки винесли чергове попередження, виставивши три бали за поведінку [257, с. 483].

25 квітня 1913 р. М.Коцюбинський помер. Попри заборону поліції та заперечення ректора Чернігівської духовної семінарії щодо присутності її вихованців на похоронах видатного українського письменника П.Тичина керував зведеним хором семінаристів під час траурної процесії. Згадана подія була першою політичною акцією молодого поета [256, с. 159].

Надаючи великої ваги творчому таланту, силі й красі художнього слова М.Коцюбинського, у статтях і виступах про нього П.Тичина підкреслював неоціненне значення його сприятливого впливу на власне світосприйняття: “...нам, українським письменникам, багато треба вчитися у М.Коцюбинського його майстерності художнього письма, реалістичних прийомів, його вдумливості в образи, його заглибленості в життя. Потрібно ... додержуватись такої ж чистоти та моральності в поведінці, як це було в Коцюбинського” [58, арк. 1]. Він називав М.Коцюбинського першим учителем та наставником.

Навчання та спів у хорах Єлицького та Троїцького монастирів Чернігова, захоплення художнім зодчеством церков та мистецтвом стародавнього іконопису, що донесло через віки живу душу українського народу, на все життя прищепили П.Тичині любов до культури України.

2.2. Культурницька та громадсько-політична діяльність П.Тичини в 1913–1920 рр.

Великодержавна політика царського самодержавства зумовила піднесення українського національного руху в Російській імперії. На початку ХХ ст. він остаточно перейшов у політичну фазу й характеризувався активною боротьбою українців за культурні та політичні права. З виникненням українських партій розв'язання національного питання в Російській імперії пов'язувалось із вирішенням глобальних політичних проблем: ліквідацією самодержавства, встановленням парламентського ладу, проголошенням широких демократичних свобод тощо. Боротьба інтелігенції, службовців, учнівської молоді, інших верств населення проти великодержавної політики російського уряду свідчила про зростання національної свідомості та прагнення українців здобути політичні й національно-культурні права.

Прогресивно налаштовані представники української інтелігенції, як виразники національних інтересів, опираючись асиміляційним процесам у Російській імперії, здійснювали роботу зі збереження й розвитку культурних надбань народу України, намагаючись об'єднати українські етнічні сили для побудови незалежної держави.

У 1913 р., завершивши навчання в Чернігівській духовній семінарії, П.Тичина вступив до Київського комерційного інституту, де здобував освіту на економічному факультеті до 1917 р. [255, с. 160].

У цьому ж році за рекомендацією письменника М.Вороного П.Тичина влаштувався працювати технічним секретарем у редакцію українського художньо-педагогічного журналу “Світло”, який видавався протягом 1910–1914 рр. у Києві. У журналі висвітлювались актуальні питання навчально-виховної роботи педагогів України, друкувалися твори письменників: М.Коцюбинського, Панаса Мирного, А.Тесленка, С.Васильченка та, зокрема, й П.Тичини [584, с. 64]. У 1913 р. на сторінках згаданого видання надруковано його оповідання “На ріках Вавілонських” [257, с. 670]. До редакції “Світла” з міст Росії та Білорусії надсилалися часописи, журнали, газети, надходила кореспонденція. Дізнаючись про життя та боротьбу поневолених царською імперією народів за свою незалежність зі шпальт цих видань і листів, поет переймався співчуттям до нелегкої долі братніх народів. Захоплений вивченням культур та традиціями народів Російської імперії, П.Тичина вивчав єврейську літературу, зокрема твори Шолом-Алейхема. У записках поета знаходимо такі нотатки: “... я читав ще перед революцією Шолом-Алейхема. Стародавню єврейську мову ще в семінарії вивчав” [247, с. 293]. У листах до брата Євгена, який перебував на заробітках у Середній Азії, письменник просив його “придивитися до узбеків, їхньої мови й культури” [603, с. 98]. У цей час (1913–1914 рр.) П.Тичина також працював технічним секретарем у видавництві прогресивної української газети “Рада” [409, с. 5].

Улітку 1914 р. загострення міжімперіалістичних протиріч дійшло до фатальної межі, світ опинився в полум’ї Першої світової війни. Трагедія українського народу полягала в тому, що він, усупереч власній волі, був утягнений у війну, а його землі стали об’єктом експансії воюючих сторін та перетворилися на арену воєнних дій. Самі українці мусили воювати за чужі інтереси. У збройні сили Росії від 1914 до 1917 рр. було мобілізовано 4,5 млн. українців (близько 35 % усієї кількості призваних до армії) [589, с. 22]. Затяжний характер війни, погіршення становища на фронтах, ускладнення внутрішніх проблем зумовили посилення жорстокості імперського режиму,

зведення нанівець легальних можливостей політичної діяльності, придушення опозиції, запровадження численних репресивних акцій. Одне за одним у Російській імперії почали закривати демократичні українські видання, зокрема газету “Рада”, журнали “Світло”, “Дзвін”, “Літературно-науковий вісник”, “Українська хата” та інші, заборонено діяльність “Просвіти” [589, с. 23].

Утративши роботу в редакції журналу “Світло” та газети “Рада”, П.Тичина вимушений переїхати до Чернігова. Від 19 червня 1914 р. до 1 квітня 1915 р. він працював тимчасовим службовцем “Оціночного статистичного бюро Чернігівської Губернської Земської Управи”. Бюро займалося збиранням і обробкою соціально-економічних відомостей пореформених сіл, які заносилися до інвентарних книг. П.Тичина згадував: “... збирання економічних відомостей проводилось переважно влітку по селах, і я, таким чином, об’їздив повіти Ніжинський, Стародубський, Новобиківський та деякі міста. ... Багато мені дала ця робота саме народ побачив із середини глибини” [57, арк. 1]. Свої враження та міркування від побаченого в Чернігівській губернії поет висловив у вірші “Хтось гладив ниви” (1915 р.):

Сліпучі тони – і дика воля!

Ой, хтось заплакав посеред поля.

Зловісна доля, жорстока доля.

Здаля сміялась струнка тополя.

Сліпучі тони – й смутні волошки... [235, с. 42].

Сповнюючи кожну деталь конкретним змістом, натяком на події дня, у вірші П.Тичина говорить про “зловісну, жорстоку долю” українського народу, втягненого в імперіалістичну війну.

Після смерті матері (5 жовтня 1915 р.), обумовленої нервовим перенапруженням та слабкістю, П.Тичина переїхав до Києва, де восени 1916 р. влаштувався працювати помічником хормейстера в Українському театрі М.Садовського (відомого актора й режисера) – тогочасному осередку

української культури [604, с. 327]. Водночас П.Тичина активно співпрацював із музичною студією композитора Г.Михайличенка, представники якої вивчали історію і теорію театру. Захопившись проблемою взаємодії різних видів мистецтва: поезії, живопису, театру, музики, він виступав із лекціями на цю тему [283, с. 83].

Одночасно письменник завідував відділом хроніки в газеті Товариства допомоги літературі, науці й мистецтву “Нова Рада” [598, с. 495]. На сторінках видання він друкував власні фейлетони під псевдонімом “Я тут”. Становленню таланту молодого П.Тичини сприяв А.Ніковський, головний редактор газет “Рада” та “Нова Рада”. Про успіхи поета він писав у листі до літератора Є.Чапленка: “Радію за Тичину без краю” [537, с. 159].

П.Тичина належав до кола тих представників тогочасного суспільства, для яких імперіалістична війна, розв’язана прагненням капіталістичних держав поділити світ, була зовсім чужою. Він не поділяв патріотичних захоплень тієї частини інтелігенції, яка вважала, що Росія вела справедливу війну з Німеччиною і захищала свою національну гідність. Одним із перших серед митців України у вірші “З далекого походу” (1915 р.) П.Тичина прямо й відверто показав гіркий смуток українського народу від подій Першої світової війни, що морально виснажували та зводили нанівець його патріотичні почуття й гуманізм:

– Питаєш ти, що бачив,

Чи я кого убив, –

Мене убили! –

Сказав та й зарідав... [262, с. 33].

У часи поширення тенденцій занепаду людяності у виснаженому війною суспільстві П.Тичина залишався на позиціях гуманізму. Важливе значення для розуміння позиції молодого поета в цей період має рукопис його віршів “Читаю душі ваші, наче книги, я...” (1915 р.), знайдений в архіві громадсько-політичного журналу “Основа” [603, с. 123]:

І сам цвіту-ридаю, як роса...

Ах, на землі одна релігія –

Страждань краса [262, с. 339].

Війна несе самогубство людству й людяності. На полях імперіалістичної, загарбницької війни гинули кращі сини українського народу. У поезії “Дух народів горить” (1915 р.) поет показав, що кров українців пролита на чужих полях: “наша кров на полях на чужих, – і ця кров голосить, мов душа самогубця” [235, с. 108].

Мріючи про “мечі Маккавея” у вірші “Дух народів горить” поет вів мову про необхідність боротьби з національним гнобленням, прояви якого він відчував на кожному кроці: “то в забороні розмовляти й навчатися рідною мовою, то в переслідуванні за посилку власних віршів до українських видань” [604, с. 92]. Відчуваючи пробудження народів у їх рішучій боротьбі за соціальне й національне звільнення, у поезії “Дух народів горить” П.Тичина з обуренням таврував рабську психологію зрадників народу України, які не підтримували українського національно-визвольного руху: “Тільки в нас, як було, ті ж раби, ті ж підгінні” [235, с. 108]. Митець линув думкою до нового часу – часу визволення, що мав відродити Україну:

О прийдіть же, прийдіть, Маккавея мечі!

Спалахніте, мечі Леонардо да Вінчі! [235, с. 108].

У поезії “Дух народів горить” уперше з’явився образ зброї та пролунав заклик до боротьби за майбутнє народу України. Виразне соціальне спрямування поезії та заявлена в ній віра в соціальне й національне визволення українського народу засвідчили ідейно-художню зрілість поета-громадянина, обумовили нову сходинку в ідейному та політичному зростанні П.Тичини.

Окрім того, війна зумовила й інші негативні тенденції та процеси в суспільному розвитку України: розкол національного руху, зведення нанівець легальних можливостей політичної та культурної діяльності, придушення опозиційних сил, застосування репресивних дій проти українців.

Протест проти подій Першої світової війни П.Тичина висловив у вірші “По блакитному степу” (1917 р.):

На чужині десь ген-ген
 Без хреста; ворон...
 Будьте прокляті з війною!
 Вороний вітер [235, с. 46].

Мотиви очікування політичних і соціально-економічних змін та передчуття більшовицької загрози для України простежуються в незавершеній драматичній поемі-феєрії “Дзвінкоблакитне” (1916–1917 рр.). Дослідник Ю.Пригодницький у статті “Павло Тичина про тоталітарну владу і молодь” (1998 р.) писав: “Тичина цією поемою показав умови зародження і виникнення тоталітарної влади на Україні” [583, с. 110]. За картинами з життя природи в поемі-феєрії “Дзвінкоблакитне” яскраво простежуються події 1916–1917 рр. в Україні та передбачувані автором події наступних років.

Лютнева демократична революція 1917 р. повалила царську самодержавну владу. Це сприяло створенню на теренах колишньої імперії нової політичної ситуації та суспільної атмосфери. Процес національного державотворення й політичного відродження нації, який почав домінувати в Україні після розвалу російського самодержавства, природним чином стимулював розвиток української культури.

П.Тичина з піднесенням зустрів Лютневу демократичну революцію 1917 р. Його першим відгуком на крах царизму та відродження надії на побудову української держави був вірш “Гей, вдарте в струни, кобзарі”, який побачив світ 30 березня 1917 р. на сторінках суспільно-політичної газети “Нова рада” [603, с. 149]. У сповнених радісної мелодійності рядках автор не лише пафосно оспівав першим тижні свободи, а й намагався зазирнути в майбутнє, яке видавалося йому прекрасним. Митець вірив у перемогу українського війська над поневолювачами:

Гей, вдарте в струни, кобзарі,

Натхніть серця піснями!
 Українські прапори вгорі –
 Мов сонце над степами...
 Українське військо на полях
 Йде, славою повите [235, с. 116].

Соціальні проблеми класової боротьби, віру у звільнення трудящих від гніту П.Тичина відбив у думі “Ой, що в Софійському та й заграли дзвони, затремтіли” (1917 р.). Сповнений радості від першої перемоги П.Тичина був упевнений, що український народ мусить домогтися суверенітету та соціальної справедливості:

Ой, що в Софійському та й заграли дзвони,
затремтіли.
 Не білі голуби – янголи у небі полетіли.
 Ой там збиралися під прапори,
під сонячні ще й сині: Віднині –
 Не буде більше пана у вільній Україні...
 Ідуть, ідуть з музикою
 Під тінню прапорів
 Прекрасною, великою...
 Горять, горять свободою
 Вчорашні раби [235, с. 114–115].

За словами представника української діаспори в Канаді В.Барки, дума-ода “зазвучала переконливо. Навіть не ввижався тоді мундир “казенного” поета, при дверях режиму заведеного ворогами УНР... Дума-ода з погляду культурного та історичного значення зберігала першозначну вартість, як свідчення про подію вирішальну: відкрито двері в майбутність, коли повинні вернути народові ключі його долі” [330, с. 61].

У 1918 р. приватне кооперативно-видавниче товариство “Сяйво” видало першу збірку віршів П.Тичини під назвою “Сонячні кларнети”. 29 творів на 62 сторінках умістив поет після довгих вимогливих роздумів та порад своїх

друзів, передусім А.Ніковського, редактора газети “Нова рада”, у якій він працював. З її появою про поета заговорили як про видатного митця України, схвальні відгуки про нього з’явилися на батьківщині та за її межами [598, с. 495].

Збірка П.Тичини “Сонячні кларнети” (1918 р.), яка принесла митцю світову славу, створена у літературно-мистецькому напрямі символізму, перевагою якого є інтуїтивне осяяння та асоціативне мислення [651, с. 390]. Для молодого П.Тичини, як і для інших представників символізму, було властивим поєднання у творах поезії музики й живописної образності. Аналізуючи тексти віршів із доробку “Сонячні кларнети”, В.Чапленко у праці “Пропащі сили” зображує П.Тичину як поета-філософа, що стояв на позиції пізнього символізму зі своїм світоглядним ідеалізмом, із пантеїстичним обоженням природи [621, с. 109].

Провідна тема збірки “Сонячні кларнети” – гармонія людської душі, природи та космосу, її відчуття чи то як засадничої умови буття, чи то як ідеалу, без якого буття немислиме, або ж як особливої божественної субстанції, котра творчо проймає все суще. Можна ще варіювати й множити словесні визначення, але очевидно, що це лише увиразнило б неможливість раціонально й вичерпно з’ясувати образність поета. “Сонячні кларнети” – наскрізний образ збірки, покликаний опоетизувати цю гармонію і наголосити на здатності мистецтва її осягти й утверджувати. Гармонія наявна у віршах як філософська категорія і як поетична ознака, тому не можна трактувати художню мову П.Тичини у звичайних координатах змісту і форми [390, с. 56].

Збірка “Сонячні кларнети” починається з програмної поезії “Не Зевс, не Пан...” (1918 р.). Цей вірш-маніфест складається з двох частин. У першій описується сон поета, що має за будь-якими мірками масштаби космічні і який тримається на єдиному слові – “був”. У тому сні поет перебуває в безсмертному ритмічному русі-танці, чує “дзвони-звуки” і відчуває чийсь благовісний руки. Але попри всю свою присутність він не є жодною з

найвищих сил античного світу (Зевс, Пан) та Біблії (Голуб-Дух). Його місія бути музикою – сонячними кларнетами:

Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух, –
 Лиш Сонячні Кларнети.
 У танці я, ритмічний рух,
 В безсмертнім – всі планети.
 Я був – не Я. Лиш мрія, сон [235, с. 26].

Друга частина вірша описує момент прокидання ліричного героя, що зазнає трансформації, радикального зламу або ініціації чи переходового обряду, після якого він починає ототожнювати себе з божеством “Ти”. Людина усвідомлює себе і своє місце у світовій музиці, сама стає творцем і диригентом її, бачить власне місце в цьому світовому оркестрі [579, с. 12]:

Прокинувся я – і я вже Ти:
 Над мною, підо мною
 Горять світи, біжать світи
 Музичною рікою [235, с. 26].

Сприймаючи Лютневу демократичну революцію 1917 р. як історично неминучий факт, як прихід довгоочікуваної волі та політичних прав трудящих, П.Тичина заглиблювався в події практичної революційної боротьби, що відбувалася в країні з поваленням самодержавства у Російській імперії. У всій складності протиріч із сильними і слабкими сторонами власного світорозуміння поет постав у вірші “На стрімчастих скелях” (1917 р.) [455, с. 18]. Відбивши хід історії через яскраві образи, він розкрив джерело революційних подій – український народ, море могутньої сили якого асоціювалась з орлами, а революція була логічним завершенням прагнення народних мас до свободи:

На стрімчастих скелях,
 Де орли та хмари,
 Над могутнім морем,
 В осяяній блакиті –

Гей,
Там
Розцвітали грози! [235, с. 42].

Передчуваючи громадянську війну, П.Тичина вкладав у загальний оптимістичний тон поезії мотив страху перед неминучістю кривавої боротьби:

Враз
Вниз
Пали краплі крові [235, с. 42].

Соціально-політичні зміни в суспільстві приносили радість і життя одним, страх і смерть – іншим і розгубленість – третім. Уся ця складність протиріч відображалась у рядках поезії:

Хтось горів світанно,
Коліноприклонно:
Дай нам, земле, шуму,
Шуму-божевілля!
Ніч.
Плач.
Смерть шумить косою! [235, с. 42].

Революційні події 1917 р. видалися поетові прекрасними й страшними. Вони несли народів України його одвічні сподівання на волю та незалежність, однак соціально-політичні протиріччя зумовлювали неминучість братовбивчої громадянської війни. У “Думі про трьох Вітрів”, написаній навесні 1917 р. в часи падіння влади Російської імперії, П.Тичина показав мовою символів тяжкі випробовування, що чекали український народ у боротьбі за волю та незалежність держави.

Науковець А.Іщук у праці “Павло Тичина” подав пояснення символічних образів “Думи про трьох Вітрів”, зокрема Ясного Сонечка – образу нового ладу, народженого Лютневою демократичною революцією, що мав забезпечити народу свободу та політичні права [455, с. 24]. І тільки поява в

кінці поеми молодого вітру – Легота-Теплокрила, що летів, співав, жодного села та хатинки не минав, символічно відбивала силу народу, що мала вибороти соціальну й національну справедливість для України.

Зі створенням Центральної ради, яка 23 червня 1917 р. проголосила автономію України: “однині самі будемо творити наше життя” [131, с. 27], у Києві замайоріли синьо-жовті національні стяги. Самостійницькі українські сили повели боротьбу за створення Української Народної Республіки. На Софійському майдані столиці з нагоди проголошення I універсалу Центральної ради, у якому зазначалось: “Хай буде Україна вільною... народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають – вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням – Всенародні Збори” [131, с. 27], відбувся багатотисячний мітинг, на якому панував піднесений настрій. Поет глибоко радів із приводу національного самовизначення народу України. Урочистість дійства надихнула П.Тичину на написання поеми “Золотий гомін” (березень 1917 р.). Змалювання величі, масштабності події, віра в здійснення одвічної мрії народу про побудову незалежної України стала наскрізною темою твору.

У першій частині твору описується радість людей, що зібрались на маніфестацію з нагоди проголошення автономії України. Поет передає велич, захоплення звершеним, адже, здається, здійснилася віковична мрія народу. Радість українців відтворена за допомогою символічного змалювання образу революції:

Над Києвом – золотий гомін,
І голуби, і сонце!
Внизу –
Дніпро торкає струни [262, с. 59].

Представник української діаспори в Канаді Б.Федченко у статті “Знівечений талант” писав: “П.Тичина в поемі “Золотий гомін” оспівав національне пробудження та відродження України” [618, с. 58].

Історична значущість події, що відбувалася на Софійському майдані в березні 1917 р., у поемі “Золотий гомін” підкреслена появою предків народу України:

Предки.
 Предки встали з могил;
 Пішли по місту.
 Предки жертви сонцю приносять –
 І того золотий гомін! [262, с. 51].

У вже згаданому творі митець наголошував, що радість національного самовизначення, радість нової історичної епохи була справді вистраждана українським народом за довгі віки його підневільного життя:

Десь в небі плинуть ріки,
 Потужні ріки дзвону Лаври і Софії!..
 Із сивої-сивої Давнини причалюють
 Човни золотії [262, с. 51].

П.Тичина сприймав світ як перейнятий вірою християнин, у підсвідомості якого пливуть язичницькі світотворчі моделі, де поруч із Богом, який засіває в храмі людських душ, зерна кришталевої музики [410, с. 5].

Друга частина поеми П.Тичини “Золотий гомін” постає як різкий контраст до піднесеного сприйняття події та втілення мрії про відродження нації – це трагедія поневоленого століттями народу, у середовищі якого на догоду імперським амбіціям та заради власної наживи й пристосування формувалася психологія зрадників національних інтересів. На Софійському майдані охоплені радістю тисячі національно свідомих українців-патріотів, а поряд, у храмі, відспівують загиблих, біля храму каліки – це каліки духовні, їм чужа перспектива відродження національної духовності:

І навкруг
 Каліки.
 В години радості і сміху

Хто їх поставив на коліна? [262, с. 61].

Наскрізний образ сонця символізує в поемі світле, прекрасне в долі українського народу. Бог благословляє шлях України до самостійності, до державності. А каліки проклинають сонце і Сина Божого – Христа, який, за біблійними переказами, зцілював калік, годував голодних.

Передчуваючи загрозу війни, кровопролиття, П.Тичина звертався до засліплених радістю:

Дайте їм, дайте!

Їсти їм дайте – хай звіра в собі

не плекають,

– дайте [262, с. 61].

Вказаними рядками поет висловив передчуття ймовірної трагедії – громадянської війни, вважаючи “духовних калік” символічним образом передумов соціально-економічної кризи українського суспільства початку ХХ ст. Висвітлення вказаних історичних подій змусило П.Тичину звернутись до образу-символу “чорного птаха”, який з’явився з “гнилих закутків душі”, наповнивши його глибоким філософським звучанням, це бездушний птах зневіри, запродавства, зради національних інтересів. Символічний образ “чорного птаха” в поемі “Золотий гомін” логічно підводив читача до осмислення жорстокості суспільно-політичних явищ, подальший розвиток яких загрожував виникненню загальнонаціональної трагедії [581, с. 8]:

Чорнокрилля на голуби й сонце –

Чорнокрилля [262, с. 62].

П.Тичина не просто передчував драматичні події громадянської війни та імперіалістичної інтервенції, він розумів їх політичну та ідеологічну основу. У поемі “Золотий гомін” письменник не обминув і проблеми класового розшарування, національних та класових протиріч. На тлі загального захоплення, яке, здається, заволоділо серцями всіх, хто зібрався на майдані, діалог братів однієї нації прозвучав різким дисонансом. Один із братів не поділяє радості іншого: тут різко постає проблема класового розшарування,

протиставляється національне й класове. У період широкого розмаху революції поет, передбачаючи братовбивчу війну, розумів, що класова боротьба буде протиставлена гуманістичним і національним ідеалам:

– Брате мій, пам’ятаєш дні весни на світанню

волі?

З тобою обнявшись, ходили ми по братніх

стежках,

Славили сонце! [262, с. 62].

Друга частина поеми завершується передчуттям чогось тривожного, драматичного. Від образів гробів, калік, чорного птаха, що провіщають горе, трагедія рухається через зримо реалістичний діалог двох братів, який засвідчив розмежування національних і класових інтересів, аж до пророчого передбачення братовбивчої громадянської війни, до заключного рядка – “предки з жахом одвернулись”. Так, предки з’явилися на урочисте знаменне свято порадіти разом із нащадками, бо ж, здається, звершилась одвічна мрія всіх поколінь. Але відчуття наближення трагедії викликає жах – і вони відвертаються, зникають.

Третя, заключна частина поеми “Золотий гомін” – це панорама всієї України, всенародна радість і надія, спроба розкрити масштаби та перспективи здійснення одвічної мрії українського народу. Просторово у творі постала вся Україна, населення якої підтримувало рішення Центральної ради. У заключних акордах поеми народ України піднявся й вирушив до Києва:

І б’ються їх серця у такт

– ідуть! ідуть! –

Там над шляхами,

стежками,

обніжками...[262, с. 63].

У фіналі поеми П.Тичини “Золотий гомін” пролунав триумфальний голос українського народу, який усвідомив себе нацією, відчув себе молодим, скинув пута гніту:

Я – дужий народ,
Я молодий! [262, с. 63].

Поема завершується високою нотою волевиявлення “молодого” народу, який попри все мав побудувати власну незалежну державу. М.Павленко в монографії “Тичинівська формула українського патріотизму” зазначила: “Поема “Золотий гомін” поєднала в собі і невимовну радість від довгожданого національного визволення, і нерозривний зв’язок віків та історичну пам’ять, і найвище Боже благословення, і віру у невмирущість та неподолання українського духу, провісницьку осторогу на майбутнє” [569, с. 26].

Під тиском переважних сил російських військ Центральна рада втрачала свої території, одна політична влада змінювала іншу, невпинно лилася кров. Вихований у дусі християнських традицій, поет не міг залишити поза увагою події суспільно-політичного життя, пов’язані з втратою людяності та взаєморозуміння ворогуючими силами. Трагічні події громадянської війни початку ХХ ст. в Україні відбилися і в поемі П.Тичини “Скорбна мати” (1918 р.), присвяченій пам’яті його матері.

Дослідник творчості П.Тичини В.Барка звернув увагу на те, що в поемі “Скорбна мати”: “над видіннями, окресленими ніби в різних баченнях, невидимо присутній спаситель” [331, с. 66]. Розіп’ята імперськими силами Україна асоціюється з розіп’ятим Ісусом Христом, якого розшукує Матір Божа Марія. Перебуваючи в гіркому розпачі, вона впевнена, що вже “не будь ніколи раю у цім кривавім краю”, – настільки вкрай обідніли тут людські серця. “За що Тебе розіп’ято? За що Тебе убито?” – звертається Матір Божа з риторичним питанням до Ісуса Христа та водночас всього народу України [580, с. 102].

На думку В.Стуса, поезія П.Тичини “Скорбна мати” “засвідчила життєвий спалах радості української національної революції і довгий розпач від її жорстокого задушення” [600, с. 17].

Однак не можна залишати поза увагою того, що образ П.Тичини – співця національно-визвольної революції початку ХХ ст. – був сфальсифікований літературознавцями та істориками радянського періоду. Тогочасні дослідники творчості П.Тичини свідомо нав’язували українцям украй заідеологізоване уявлення про митця, оскільки у вказаний період почало поширюватись його офіційне визнання як “поета-співця Комуністичної партії”, співця “єдиної родини” [579, с. 16].

Події російсько-більшовицької революції та окупацію України, що супроводжувалася подіями червоного терору, руїни, голоду, П.Тичина показав у вірші “Одчиняйте двері” (1918 р.):

Одчиняйте двері –
Наречена йде! [235, с. 43].

Цими рядками поет передав настрій, ставлення народу до революції, яку вітали як велике свято. Образний вислів “Одчиняйте двері” асоціюється тут із виявом радості, народних стремлінь і сподівань [455, с. 20].

Після революційних подій розгорілася жорстока, кривава громадянська війна, почалася запекла боротьба антагоністичних класів. До неї додалася інтервенція. В Україні розпочався розгул терору, розруха, голод. Як пише П.Тичина: ось відчинились двері, і замість сподіваної прекрасної нареченої увірвалася:

Горобина ніч!
Одчинились двері –
Всі шляхи в крові!
Незриданими сльозами
Тьмами [235, с. 43].

У другій частині цієї поезії відчувається настрій розгубленості та страху перед неминучим кровопролиттям та горем українського народу від подій жовтневої революції.

Про глибину вболівань автора про національні змагання свідчить і твір “Пам’яті тридцяти” (1918 р.), присвячений ушануванню київських студентів, які 29 січня 1918 р. під станцією Крути вступили в нерівний бій проти війська Муравйова за самостійну Україну [349, с. 3].

Поет відгукнувся на ту криваву подію реквіємом по убитих юнаках:

На Аскольдовій могилі
 Поховали їх –
 Тридцять мучнів, українців,
 Славних, молодих...
 На Аскольдовій могилі
 Український цвіт! [235, с. 117].

Особливої уваги у творі П.Тичини “Пам’яті тридцяти” заслуговувало його пророцтво:

По кривавій по дорозі
 Нам іти у світ [235, с. 117].

На думку українського вченого А.Погрібного, “П.Тичина не помилився: не мине й кілька років, як більшовизм перекриє всі шляхи Україні до незалежності” [579, с. 17].

Починаючи з 1919 р., П.Тичина працював технічним редактором у редакції щотижневого літературно-мистецького журналу “Мистецтво” видавництва української секції Всеукрліткому. Навколо журналу об’єднувалась передова мистецька та літературна інтелігенція. На його сторінках друкувались твори В.Еллана-Блакитного, Г.Коцюби, І.Кулика, В.Чумака та зокрема П.Тичини, розглядалися питання про розвиток і становлення української літератури та мистецтва [657, с. 511].

В умовах революції, терору, голоду на початку ХХ ст. П.Тичина залишався незалежним українським поетом. У 1920 р. вийшла його збірка

“Замість сонетів і октав”. Про умови, у яких вона створювалася, П.Тичина писав: “Я пережив (за ці роки Жовтня) гетьманщину з її просвітницькою ідеологією, з куркульством, я пережив отаманщину, петлюрівщину, директорію, денікінщину, білополяків... Таке враження весь час, що я вириваюсь із цього всього, мені чужого. Вириваюсь і шукаю підтримки. А мене заливає:... А я кріплюсь і не здаюсь, а навпаки... своє стверджую і хочу ще більше я зміцнитись” [266, с. 288].

Збірка П.Тичини “Замість сонетів і октав” (1920 р.) містила дивовижну поетичну силу завбачливості й спостережливості поета. У назві поеми П.Тичина умисно акцентував на слові “замість”, будуючи вірш за принципом строфи й антистрофи, він намагався перенести на український ґрунт елементи древньогрецької поезики. Поет був переконаний, що “краса” нового – соціалістичного – дня сонетів та октав не потрібна, що в роки маршово-лозунгової віршотворчості вони видаються чужими. Побудова збірки ніби винесена з хорових партій грецької трагедії. Але вже не хор був виразником народної думки, а сам поет озвучував враження від лихоліття, що діялось навколо.

“Уже й світає, а ще імла”... – починається перший вірш збірки “Замість сонетів і октав”. Уже в цих поетичних рядках міститься образне зерно її драматичної колізії. Головні помисли й почуття поета зосереджені на історичному світанні, початку нового віку, відкритого революційними подіями та громадянською війною 1917–1920 рр., але таких болісних й важких через тривалий гніт й безправ’я, що тяжіли над українським суспільством:

Прокляття всім, прокляття всім, хто звіром
став! [262, с. 84].

Цей чітко висловлений у вступному вірш, настрої наскрізно пронизував усі поетичні твори збірки “Замість сонетів і октав”.

У розпалі громадянської війни, коли країна була охоплена міжусобною війною та червоним терором, П.Тичина писав у вірші “Терор” (збірка “Замість сонетів і октав”):

Велика ідея потребує жертв. Але хіба то є жертва,
коли звір звіря їсть? [262, с. 85].

Сили, роздрібнені вкрай, нищилися в самогубному пожарищі. Наведений вислів сьогодні звучить тривожно, як і тоді. До всіх, що захоплені смертною сваркою та оспівуванням її, сказано:

Жорстокий естетизме! – й коли ти перестанеш любити
з перерізаного горла? [262, с. 85].

“Провіщення загальнолюдського в поета П.Тичини не є відхід до абстракцій від гіркої щоденності, де люди потерпають – Як пише критик В.Барка: “Замість сонетів і октав” – остання на той період розпачлива спроба генія: остерегти й усовістити, щоб схаменулись, ... розбудити добрі почуття” [330, с. 73].

Мабуть, найбагатший контрапункт жорстокого й ніжного відчутний у вірші “Найвища сила”:

– Одягайся на розстріл! – крикнув хтось
і постукав у двері.

Я прокинувся. Вітер розчинив вікно. Зеленіло й
добрішало небо. А над усім містом величезний
рояль грав..

І зрозумів я – настав Великдень [262, с. 87].

Розглядаючи культуру та мистецтво у всіх сферах їх прояву, як важливу складову людського буття, П.Тичина вважав, що праця звичайної людини має бути одухотворена гуманністю і саме цю характерну рису мала принести з собою революція в її практичних здобутках у життя суспільства:

За плугом ходити наші нащадки готуватимуться
Не менш, як зараз готуються

В балетній студії [262, с. 88].

Воєнні дії, що точилися майже безперервно з літа 1914 р., завдавали великої шкоди народному господарству України, яке являло собою жахливу картину спустошення: затоплені ґрунтовими водами шахти, зруйновані мости та залізничні колії. Чисельність промислових робітників скоротилася наполовину. Рятуючись від безробіття й голоду вони масово залишали міста й оселялись у сільській місцевості. Через кризовий стан економіки України в цей час різко погіршилися соціальні умови населення.

Вірш П.Тичини “Хто скаже” (1920 р.), вміщений у збірці “Замість сонетів і октав”, – це реалістичний етюд міста під час подій громадянської війни (1918–1920 рр.), де крайності: насильство і квієтизм, подробиці оточення чергуються з психологічними настроями образів твору:

Молодий новеліст: – не хочу, не можу писати!

Місто гнітить, життя нервує....

– Якби отак. Знаєте, на село. Скупатись,
по росі

походити.

“Бий саботажника!” – прочитав я на одному
з плакатів.

...А за ним старчихи,
простягаючи руки [262, с. 89].

Аналізуючи вірш П.Тичини “Хто скаже”, В.Барка, творчості поета, дослідженні “Хліборобський Орфей, або Кларнетизм” (1961 р.) писав: “В безодню ввергла революція; і тому немає серед незгідного народу контрреволюційності, в понятті, що вцв’яховують комуністи через плакати, а є заперечення біди. Голодні старчихи пішли жертвами революції: їх право на життя в цьому безвинному стражданні більше, ніж її в кривавій кривді. Якою кричить з плакатів: бий! Гублячи переважно невинних. Від голодних бабусь тільки благання про кусок хліба” [330, с. 80].

В антистрофі П.Тичина висловив стурбованість надзвичайно тяжким економічним станом України, зокрема наслідками загарбницької політики більшовицької влади, що обумовила голод в Україні:

Молочка ! – плаче ди –

тина, а тут же й хліба за душею нема [262, с. 89].

Політика шовінізму, яку проводили більшовики в Україні, посилення національної ворожнечі в період громадянської війни викликали обурення й протест П.Тичини проти більшовицького режиму, що відбилось у його вірші “Шовіністичне” (1920 р.), що увійшов до збірки “Замість сонетів і октав”. Назва вірша звучить іронічно і скорбно: замість здобуття народом України національного самовизначення, він знову опинився під владою Російської держави:

Беруть хліб, угіль, цукор і так, немов до чарки,

Приказують:

– Ну хай же вам Бог посилає... та щоб ми ще

Не раз на вашій землі пироги їли [262, с. 89].

На думку П.Тичини, надзвичайно великої шкоди у здійсненні загальноукраїнської справи, про що зазначено у вірші “Шовіністичне”, завдавали відсутність національної єдності та злагоди, постійні суперечки й ворожнеча автономістсько-федералістських і самостійницьких партій:

Праві йдуть назад, але голову

намагаються держати

вперед

Ліві мчать уперед, але голову скрутили назад [262, с. 89].

У вірші “Іспит”, уміщеному в збірці “Замість сонетів і октав”, П.Тичина, відстоюючи право на існування української культури, вшановував традиції народу України, пишався ними перед світом, і ці його почуття не могли применшити ніякі драматичні колізії епохи [549, с. 342].

Тільки що почали ми землю любити, взяли

заступа в руки....

вони питають, чи єсть у нас
культура?...

А навколо злидні – як гудина, як гич!

А навколо

Земля столочена, руда... [262, с. 90].

У відповідь на питання про місце культури в розвитку української держави поет писав: “Тут ходив Сковорода” [262, с. 90].

Тема громадянської війни продовжена П.Тичиною в поезії “Порожнеча” (1920 р.), де він торкався проблеми спустошення людських душ у тяжкі для українського народу часи:

Все можна виправдати високою метою –

та тільки

не порожнечу душі [262, с. 90].

У вірші “Кукіль” (1920 р.) заклик людей і найболючіший протест поета, спрямований проти вбивства.

Стріляють серце. Стріляють душу – нічого їм

Не жаль [262, с. 91].

Ю.Лавріненко, дослідник творчості митця, у книзі “Розстріляне відродження” про збірку П.Тичини “Замість сонетів і октав” зазначав: “Ця маленька книжечка охопила центральні вузли трагедії в країні і створила архетип трагічної лірики” [520, с. 16].

Виданням поетичної збірки “Замість сонетів і октав” П.Тичина виступив проти хвилі тогочасних політичних подій, які відбувалися в Україні на початку ХХ ст., схвалюючи красу та викриваючи потворність нового дня.

Отже, на основі архівних та друкованих матеріалів доведено, що Павло Григорович Тичина народився 23 (11) січня 1891 р. у селі Піски Бобровицького району Чернігівської області в Україні. Суттєвий вплив на формування національної свідомості, громадської позиції діяча мало родинне виховання в дусі українських традицій та православної віри, навчання в

освітніх закладах, а також особливості соціально-політичного, культурного та національного розвитку України початку ХХ ст.

Навчаючись у Пісківській земській початковій школі (1897–1899 рр.), П.Тичина перебував під безпосереднім впливом учительки С.Моричевської, яка першою помітила й належно оцінила обдарованість дитини, звернула увагу на його феноменальну пам'ять, заклала основи критичного мислення. Розповідями про історію українського народу вона зміцнила його любов до рідного слова та здобутків української культури. Перші естетичні враження майбутній поет черпав із народної пісні, святкових обрядів, природи, що оточувала його.

Роки навчання в духовній бурсі та семінарії в Чернігові (1901–1913 рр.) виявилися для П.Тичини найбільш плідними у формуванні особистого характеру, самостійності та серйозності думок, відповідальності, виробленні ідейних позицій, творчих засад. Важливе значення для становлення майбутнього поета мав вплив вихователів та вчителів М.Подвойського, М.Жука, І.Львова, письменника М.Вороного.

Перший вірш “Синє небо закрилося” (1906 р.) засвідчив початок літературної праці П.Тичини. Уболівання за долю народу України, захоплення передовими суспільно-політичними ідеями того часу зумовили його знайомство з прогресивним письменником М.Коцюбинським (1911 р.). Відвідування літературних “субот” на його квартирі для демократично налаштованої інтелігенції та студентської молоді сприяло спілкуванню П.Тичини з письменниками Б.Грінченком, В.Самійленком, семінаристом В.Елланським (Блакитним) та іншими, виробленню власного літературного стилю та ідейних позицій. На зібраннях літературно-мистецьких “субот”, порушували суспільно-політичні питання, вивчали підпільну літературу, ознайомились із прокламаціями та газетними статтями. Там П.Тичина вперше публічно прочитав власні твори, які були позитивно оцінені М.Коцюбинським.

У 1912 р. за сприянням М.Коцюбинського у періодичних україномовних виданнях “Літературно-науковий вісник, “Рідний край”, “Українська хата” “Основа” надруковані ранні твори П.Тичини.

Саме тоді, коли національно визвольний рух в Україні початку ХХ ст. починає заявляти про себе з новою силою, молодий П.Тичина розгортає активну літературну діяльність, пройняту вболіванням за тяжке життя народу України (“Україно моя, моя люба Вкраїно”, “Розкажи мені, розкажи мені поле”, “Що місяцю зіроньки кажуть...”, “Зі смутком на серці, з вінком на чолі”) та оптимістичною перспективою у підході до розв’язання проблем трудової людини (Ви знаєте як липа шелестить”, “Молодий я молодий”, “Чоловік”).

У 1913 р. після успішного закінчення Чернігівської духовної семінарії П.Тичина вступив на економічний факультет Київського комерційного інституту (1913–1917 рр.), де включився в роботу студентських літературних гуртків. Одночасно він працював технічним секретарем у журналі “Світло”, у конторі газети “Рада”, був помічником хормейстера в театрі М.Садовського. У 1918 р. П.Тичина обраний членом редколегії газети “Нова рада”, де співпрацював з національно свідомими літераторами А.Ніковським та С.Єфремовим.

П.Тичина пов’язував Лютневу революцію 1917 р. із демократичними змінами та вирішенням українського питання. Його першим відгуком на крах царизму та відродження надії на побудову української держави став вірш “Гей, вдарте в струни, кобзарі” (1917 р.), у якому автор намагався зазирнути в майбутнє, яке здавалося йому прекрасним.

Особливо плідним у творчій діяльності П.Тичини виявився 1918 р. В атмосфері державного відродження України він видав першу збірку віршів “Сонячні кларнети” (1918 р.), твори якої яскраво засвідчили явище українського модернізму. Символічний образ “сонячних кларнетів”, що передавав красу людських почуттів і передчуття тривоги за майбутнє, принесли творцеві світову славу й визнання.

У 1920 р., період громадянського протистояння в Україні, побачила світ збірка поезій П.Тичини “Замість сонетів і октав”. Її стрижнева тема – протест проти насильства, жорстокості й терору, проти морального спустошення, які породжувала громадянська війна.

Творчий потенціал раннього П.Тичини був спрямований на захист прав українського народу, його національне самовизначення. Громадсько-політична діяльність митця досліджуваного періоду сприяла пробудженню національної свідомості українців, утвердженню їх життєвого оптимізму, спонукала до активної участі в національно-визвольному русі України початку ХХ ст.

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНА ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ П.ТИЧІНИ В 1920–1967 рр.

3.1. Робота П.Тичини в органах виконавчої влади, державних установах, творчих спілках

В умовах незалежності та розбудови України, звернення до історичного минулого, сучасне осмислення соціально-політичного розвитку суспільства потребує дослідження діяльності державних та громадсько-політичних постатей, усвідомлення їх ролі та місця в державотворчих процесах. Чільне місце в зазначеному контексті належить академікові П.Тичині, який залишив помітний слід в історичному розвитку України.

У 20-х роках минулого століття з метою збереження наукового та творчого потенціалу для розбудови соціалістичного суспільства уряд України ухвалив ряд заходів, спрямованих на створення гідних умов життя й діяльності творчої інтелігенції. Так, у Декреті РНК УРСР від 31 серпня 1920 р. “Про поліпшення становища вчених спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва” зазначалося: “З метою збереження наукових сил і особливо цінних працівників мистецтва і літератури, необхідних для соціалістичного будівництва, для розвитку народного господарства і культури ... створити для роботи поіменованих осіб життєві умови, які забезпечать їх мінімальними вигодами для роботи” [122, с. 291]. У списку осіб, на яких поширювалася чинність уже згаданого Декрету РНК УРСР, серед прізвищ відомих діячів української культури, зокрема, М.Заньковецької, П.Саксаганського, М.Леонтовича, К.Стеценка,

М.Терещенка та інших, згадувався й П.Тичина. Матеріальна допомога радянської влади митцям стимулювала їх до співпраці з нею.

8 липня 1921 р. Всеукрмузком ухвалив постанову про утворення при Комітеті пам'яті композитора М.Леонтовича, до якого входили П.Тичина, композитор Г.Верьовка, диригент Е.Скрипчинська та інші, капелу-студію для вивчення та виконання народних пісень, творів українських композиторів, зокрема М.Леонтовича [120, с. 39]. На засіданні Комітету пам'яті композитора М.Леонтовича 8 жовтня 1921 р. П.Тичині було доручено очолити організацію капели-студії імені М.Леонтовича, надавши йому право “запрошувати до роботи досвідчених спеціалістів для її утримання на біжучий академічний рік” [51, арк. 1]. Викладання дисциплін із теорії та історії музики, історії театру та ритміки активізувало творчу діяльність капели-студії ім. М.Леонтовича. При ній працювали два диригенти, кожен із яких готував свій репертуар для чергового концерту. Курс лекцій про поезію й музику читав П.Тичина [604, с. 136].

З ініціативи редактора суспільно-політичної газети “Вісті”, члена ЦК КП (б) В.Еллана-Блакитного, П.Тичина у 1923 р. переїхав на постійне місце проживання до тогочасної столиці України Харкова і влаштувався працювати в щомісячний громадсько-політичний та літературно-художній журнал “Червоний шлях”, входив до складу його редакції. Поет В.Власенко в книзі “Мирослав Ірчан” залишив такі спогади про журнал “Червоний шлях”: “160 українських вчених і письменників дали згоду на співробітництво в цьому авторитетному журналі. Були це люди різних шкіл і світоглядів, визнали Радянську владу і активно включились в будівництво української національної культури” [604, с. 148].

6 червня 1925 р. редакційною радою журналу “Червоний шлях” П.Тичина затверджений на посаду завідувача відділу літератури [21, арк. 3]. Письменник П.Панч згадував: “П.Тичина був вимогливим редактором. Увесь час віддавав роботі, яку виконував сумлінно, зі всім запалом свого серця” [574, с. 3]. Співредактор залучав до роботи в журналі як відомих, так і

молодих письменників, дбайливо виховував літературну зміну, вів широку кореспонденцію з молодими авторами [257, с. 483].

У листопаді 1924 р. Центральним управлінням друку з журналу “Червоний шлях” було знято попередню цензуру, це дало змогу порушувати на його сторінках гострі проблеми суспільно-політичного життя України.

Найактуальнішим питанням літературно-мистецького процесу початку 20-х років ХХ ст. було визначення свого шляху в національно-культурній розбудові. На основі неспівського плюралізму та стильового розмаїття почалося об’єднання літераторів у спілки, а саме: “Асоціація панфутуристів”, “Авангард”, “Літературний центр конструктивістів”, що підлягали ідеологічному контролю. На противагу цим спілкам для розповсюдження радянської літератури партійними органами було вирішено організувати акціонерне товариство радянських та кооперативних видавництв [635, с. 476].

У січні 1923 р. письменники, що гуртувалися навколо урядової газети “Вісті ВУЦВк” на чолі з В.Елланом-Блакитним, заснували літературну спілку “Гарт”, до якої увійшли: М.Хвильовий, В.Коряк, А.Любченко, І.Дніпрянський, П.Тичина та інші. У статуті літературної організації “Гарт” записано: “Гартовані” стремлять до створення єдиної інтернаціональної комуністичної культури, користуючись українською мовою як знаряддям творчості, до поширення комуністичної ідеології та переборення буржуазної, міщанської, власницької ідеології” [650, с. 213]. Завідувач відділу Друку ЦК КП(б)У І.Демченко ” зазначав, що “літературна організація Гарт” зробила важливий внесок у розвиток літератури й дала Україні відомих письменників: М.Хвильового, В.Поліщука, П.Тичину [103, арк. 38]. Вони висловлювали власну непересічну думку щодо процесів, які відбувалися в суспільстві.

Партійне керівництво республіки постійно тримало під своїм контролем видавничу справу “Гарту”, спрямовувало його діяльність в необхідне ідеологічне русло. Так, постанова політбюро ЦК КП (б)У від

1925 р. “Про українські художні угруповання”, у якій висловлювалися неоднозначні оцінки діяльності й здобуткам літературного об’єднання “Гарт”, давалися рекомендації “організувати серйозну марксистську критику і бібліографію, яка б викрила дефекти і збочення, що є як серед письменників “Гарту”, так і серед інших літературних угруповань” [123, с. 280]. У 1925 р. суттєві розбіжності в мистецькому світобаченні та ідеологічних засадах призвели до розпаду цієї літературної організації.

У 1925 р. М.Хвильовий і його прибічники А.Любченко, О.Досвітній, Г.Епик, М.Куліш, П.Тичина та інші для боротьби за високу художню якість літератури, за звільнення її від малоталановитої молоді на підвалинах літературної спілки “Гарт” створили літературну організацію ВАПЛІТЕ. На початку 1927 р. до цієї організації входили майже всі провідні українські письменники “розстріляного відродження”: В.Вражливий, І.Дніпровський, О.Довженко, О.Досвітній, Г.Епик, М.Куліш, А.Любченко, П.Панч, Ю.Смолич, В.Сосюра, П.Тичина, М.Хвильовий, М.Яловий, Ю.Яновський [350, с. 257]. Значні розбіжності в мистецькому світобаченні та спроби партійного керівництва республіки об’єднати письменників у єдину творчу організацію з чітко виявленим марксистсько-ленінським спрямуванням викликали гостру літературну дискусію, розпочату М.Хвильовим.

Позиції М.Хвильового та ваплітян, заявлені під час літературної дискусії 1925–1928 рр., були піддані критиці у виступах компартійних лідерів Й.Сталіна, В.Чубаря, Ф.Тарана, Л.Кагановича, Г.Петровського, що й відбито в партійних документах (Тези ЦККП(б)У) “Про підсумки українізації” (1926 р.), “Політика партії в справі української художньої літератури” (1927 р.). З тактичних міркувань з організації виключили М.Хвильового, М.Ялового та О.Досвітнього, які написали спокутні листи [650, с. 156].

Вбачаючи у відомих українських письменниках, які гуртувалися навколо ВАПЛІТЕ, серцевину національного відродження та опір централізованій політиці, партійне керівництво виступило з критикою

“буржуазно-націоналістичної” ідеології. У січні 1927 р. для боротьби з поширенням “націоналістичних” ідей в літературі та на противагу ВАПЛІТЕ було створено літературно-видавничу організацію ВУСПП, яка повела рішучу боротьбу проти ВАПЛІТЕ як у галузі теорії, так і в практиці художньої творчості; у такий спосіб було посилено контроль Комуністичної партії за цією літературною організацією.

Недоліком молодих письменників того часу, які об’єднувалися в літературну організацію “Молодняк”, що за ідейно-мистецькими принципами найближче стояла до ВУСППу, було те, що вони виховувалися на засадах протистояння старій інтелігенції [650, с. 71]. З цього приводу П.Тичина писав: “Що то за бурі там такі? Уважно стежив я за газетами, і на половину сам догадуюсь: політика з літераторами-комсомольцями, їх протиставлення нам гнилому ВАПЛІТЕ” [350, с. 85]. Саме письменникам-початківцям надавалося першочергове право друкуватися у всіх виданнях, чого не могли зробити істинно українські письменники.

У 1927 р. посилювався ідеологічний наступ на ВАПЛІТЕ: – її членів переслідували за націоналістичні погляди, літературну дискусію охарактеризували як політичну акцію, а її учасників називали контрреволюціонерами. У бібліотеках книги членів ВАПЛІТЕ стали боятися видавати читачам. Обурений з таких гонінь, письменник А.Любченко на зборах ВАПЛІТЕ говорив: “...то нам приписують шовінізм, тепер нас шиють в якусь нову партію. Хіба можна зробити хоч один крок, щоб нам не пришили чогось [350, с. 24].

Унаслідок ідеологічних переслідувань 28 січня 1928 р. ВАПЛІТЕ оголосила про “саморозпуск”, а 22 лютого 1928 р. М.Хвильовий написав лист-покаяння до газети “Комуніст” [650, с. 156]. Датою цього листа фактично закінчується літературна дискусія.

З метою подальшого розвитку роботи Всеукраїнської академії наук України (далі ВУАН) 16 квітня 1929 р. Раднарком УРСР ухвалив постанову про обрання нових дійсних членів Академії [609, с. 103]. 29 червня 1929 р. на

засіданні Ради ВУАН скликаному, згідно з постановою РНК СРСР від 16.04.1929 р., було обрано 34 нових академіки ВУАН. П.Тичину обрали дійсним членом ВУАН зі спеціальності літературознавство [26, арк. 4]. Письменник безпосередньо наукою не займався, і обрання його дійсним членом ВУАН носило ідеологічний характер, оскільки його твори були широко відомі за кордоном. У ВУАН він очолив “Комісію красного письменства”, яка поряд з висвітленням важливих питань радянської літератури значну увагу приділяла творчим зв'язкам із літературами братніх народів (білоруською, грузинською, вірменською), а також художньому перекладу [321, с. 370].

У досліджуваний період назріла проблема підготовки наукових кадрів. Цьому сприяла постанова РНК СРСР від 13.01.1934 р. “Про вчені ступені і звання”, за положеннями якої встановлювалися вчені ступені доктора і кандидата наук та вчені звання професора, доцента. У відповідності з цієї постановою Президія ВУАН за підсумками опублікованих праць присудила П.Тичині вчений ступінь доктора літературних наук, а 19.05.1937 р. було підтверджено присудження дійсному членові ВУАН академікові П.Тичині вченого ступеня доктора літературних наук [29, арк. 2].

У 1934 р., у зв'язку з перенесенням столиці України з Харкова до Києва, П.Тичина переїхав до Києва. Протягом 1935–1936 рр. він займався літературною творчістю та перекладами.

21.02.1936 р. РНК СРСР затвердив Статут ВУАН, згідно з яким її було перейменовано в Академію наук Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі АН УРСР). У 1936 р. до АН УРСР були передані наукові установи, які раніше об'єднувалися у ВУАМЛІН (Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів). Статут академії наук передбачав створення на базі цих установ науково-дослідних інститутів: історії України, економіки, а також української літератури імені Т.Г.Шевченка [321, с. 20]. 14 серпня 1936 р. на засіданні Президії АН УРСР академіка П.Тичину призначили директором Інституту української літератури імені Т.Г.Шевченка

АН УРСР. Посади заступників обійняли академіки О.Білецький та Ю.Йосипчук [29, арк. 1]. Очолюючи Інститут української літератури імені Т.Г.Шевченка АН УРСР, П.Тичина здійснював загальне керівництво, брав активну участь у розробці важливих питань історії літератури й тогочасного літературного процесу. Керований ним науковий заклад досліджував закономірності розвитку української літератури на всіх етапах її історії та історію української літератури у зв'язках зі слов'янськими літературами [321, с. 371].

15 лютого 1938 р. П.Тичина подає заяву до президії АН УРСР, у якій попросив звільнити його від обов'язків директора Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка, мотивуючи своє прохання так: “в зв'язку з тим, що моя творча робота вимагає від мене великого скупчення сил та енергії і забирає, по суті, геть увесь мій час” [40, арк. 1]. На засіданні Президії АН УРСР 27.04.1939 р. П.Тичину звільнено з посади, а тимчасово виконання обов'язків директора Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка доручено заступникові директора, академікові О.Велічкову [29, арк. 5].

Друга світова війна стала не тільки тяжким випробуванням для всього радянського народу, вона ще й суворою перевіркою творчих сил нашої науки. Учені АН УРСР, як і весь український народ, у перші ж дні війни включилися в боротьбу проти фашистських загарбників. У зв'язку з просуванням фашистських загарбників у глиб України за рішенням РНК УРСР усі установи АН УРСР евакуйовані в столицю Башкирії – Уфу.

В евакуації Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка тимчасово був об'єднаний з Інститутом мовознавства. 12 червня 1942 р. на засіданні Президії АН УРСР ухвалено рішення про відновлення роботи Інституту мови та української літератури імені Т.Г.Шевченка і затверджено академіка П.Тичину директором цього інституту; його заступником став академік Л.Булаховський, ученим секретарем – М. Грудницька [30, арк. 3]. У воєнний період наукова й організаційна робота інституту, яким керував академік, була повністю підпорядкована потребам оборони країни. Співробітники інституту

проводили велику пропагандистську роботу, виступали з лекціями й доповідями перед трудящими та бійцями Радянської армії, у друкованих працях викривали людиноненависницьку ідеологію фашизму, а також розробляли новий український правопис.

23 червня 1944 р. Президія АН УРСР ухвалила рішення про звільнення П.Тичини від виконання обов'язків директора Інституту мови та української літератури імені Т.Г.Шевченка в зв'язку з призначенням його на роботу в Народний Комісаріат Освіти УРСР. Тимчасове виконання обов'язків директора було покладено на академіка Л.Булаховського. Президія АН УРСР винесла подяку академіку П.Тичині “за корисну роботу, проведenu ним під час його керівництва” [30, арк. 7].

Перебуваючи на посаді наркома освіти, П.Тичина за сумісництвом працював у АН УРСР. Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР та ЦК КП(б)У від 10 серпня 1946 р. “Про поновлення академічного видання повного зібрання творів Т.Шевченка” 28 серпня 1946 р Президія АН УРСР членом редколегії цього видання затвердила дійсного члена АН УРСР П.Тичину [32, арк. 2].

У післявоєнний період П.Тичина збирав матеріал із творчості українських класиків, вивчав історію української радянської літератури та її зв'язки з літературами інших народів. Він провів серію досліджень із теми “Творчий взаємовплив російської і української літератур”, результатом яких стала низка наукових праць [452, с. 373].

У 50–60 роках ХХ ст. П.Тичина досліджував закономірності розвитку літератур народів СРСР у дожовтневий період, проблеми розвитку слов'янських літератур і літератур соціалістичних країн Європи у 1950 – 1960 роках, багато уваги приділяв комплексній проблемі “Закономірності розвитку світової літератури”. У результаті наукових пошуків вийшов у світ ряд робіт узагальнюючого характеру, у яких висвітлено проблеми зв'язку літератури з життям народу. П.Тичина був співавтором фундаментальної комплексної праці “Історія української літератури” у восьми томах, яка

зробила помітний внесок у розвиток радянського літературознавства. Наукові пошуки вченого засвідчили зростання літературознавчого рівня в Радянській Україні. П.Тичина був членом Головної редколегії Української Радянської Енциклопедії. Як член редакції Енциклопедії П.Тичина редагував матеріали, брав участь в обговоренні проектів і таблиць енциклопедії [49, арк. 1].

У другій половині 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. з утвердженням тоталітаризму в суспільно-політичному житті, в мистецтві окреслилася тенденція до переважання ідейності над художністю, звуження змісту мистецьких творів до утилітарної агітації та пропаганди комуністичних ідей, перетворення літературної критики на ідеологічну цензуру. У липні 1934 р. на першому з'їзді письменників України на основі постанови ЦК ВКП (б) від 23 квітня 1932 р. “Про перебудову літературно-художніх організацій” на базі літературно-мистецьких організацій “ВУСПП”, “Плуг”, “Молодняк” та “Нова генерація” була створена Сілка радянських письменників України (далі – СРПУ). У досліджуваний час СРПУ – добровільна громадська організація, що об'єднувала літераторів, критиків та перекладачів України. Вона була покликана сприяти написанню творів високого ідейно-художнього рівня, що відображали боротьбу народу за побудову комунізму, всіляко розвивати і зміцнювати дружбу національних літератур Радянського Союзу повсякденно допомагати творчому зростанню молодих письменників, зміцнювати інтернаціональні зв'язки із зарубіжними літераторами [658, с. 552]. П.Тичина був членом СРПУ з моменту її створення і входив до секції “літературні зв'язки з братерськими літературами” та “поетичної секції”. 14 грудня 1944 р. на засіданні Президії Спілки радянських письменників П.Тичину затвердили керівником консультативів щодо роботи з молодими авторами. З цього часу основним напрямком його діяльності в СРПУ була підтримка молодих письменників [59, арк. 2].

Матеріальна база галузі освіти України в 1941–1944 рр. зазнала великих збитків, усі об'єкти освіти постраждали в тій чи іншій мірі. Загальна сума збитків, нанесених фашистськими окупантами за роки Другої світової

війни в галузі народної освіти, становила “1869041 т. руб. Фашистськими окупантами знищено 8108 шкіл та 118 приміщень вищих навчальних закладів, науково-дослідні установи та студентські гуртожитки, 10062 школи – зруйновано частково, знищено навчально-методичне обладнання, 67770919 томів книг та рукописів” [84, арк. 4].

В умовах відбудови України, яка зазнала великих людських та економічних втрат у період війни, усвідомлюючи роль, яку освіта покликана відігравати на всіх етапах історії країни у здійсненні її стратегічної мети першочерговим завданням уряду радянської республіки було відбудувати та поновити роботу закладів народної освіти. Завдання щодо негайного відновлення роботи початкових, неповних середніх і середніх шкіл та забезпечення їх придатними для навчання приміщеннями й відповідним обладнанням вимагало термінового втілення, про що зазначалося в постанові Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У від 27 лютого 1943 р. “Про поновлення роботи шкіл в районах Української РСР, звільнених від фашистських окупантів” [123, с. 5].

У цей нелегкий і відповідальний час для України – період відбудови її народної освіти – Радою народних комісарів УРСР 26 квітня 1943 р. академік П.Тичина був призначений Народним Комісаром освіти України (далі Нарком освіти України). Народний комісаріат освіти України керував дошкільною, шкільною та позашкільною освітою і вихованням, вищими та середніми навчальними закладами, організацією всієї культурно-освітньої роботи в республіці [653, с. 335].

Уже з перших днів роботи на посту наркома України П.Тичина приступив до виконання згаданої постанови Раднаркому УРС (далі РНК УРСР) і ЦК КП(б)У від 27 лютого 1943 р. “Про поновлення роботи шкіл в районах Української РСР, звільнених від фашистських окупантів”, зосередивши діяльність Наркомату освіти України на відбудові об’єктів народної освіти та організації навчального процесу. Під його керівництвом працівники освіти за допомогою широкої громадськості, учителів, учнів та їх

батьків ремонтували навчальні приміщення, обладнання, збирали підручники в населення, лагодили шкільні меблі, організовували допомогу дітям фронтовиків і сиротам одягом, взуттям та продуктами. Завдяки вмілому керівництву наркома освіти України П.Тичини вже “на початку 1944 р. в Україні працювало 10565 шкіл. Станом на 28. 04. 1944 р. було поновлено у звільнених областях України 22 тисячі 186 шкіл, в яких навчалось 2 мільйони 759 тисяч 900 учнів” [144, с. 1].

28 травня 1944 р., виступаючи на Республіканській нараді активу працівників шкіл і органів народної освіти УРСР у Києві, нарком освіти України, академік П.Тичина з метою успішного забезпечення роботи закладів народної освіти визначив основні завдання розвитку освіти на 1944–1945 навчальний рік: здійснення точного обліку дітей шкільного віку, планування мережі шкіл і класів, ремонт шкільних приміщень, забезпечення шкіл підручниками, зошитами, навчальним і письмовим приладдям. Він також наголосив, що “відновлення народної освіти в Україні вимагає від відділів народної освіти чіткого, кваліфікованого, оперативного керівництва й контролю, працівники облвно, райвно мають посилити контроль за роботою школи, інспекторам, які перевіряють роботу школи, потрібно надати більше прав, змістом їхньої роботи має бути вивчення якості навчання і виховання учнів” [184, с. 2].

У роки Другої світової війни частина молоді шкільного віку залишала навчання в школі і йшла працювати на підприємства та в колгоспи. З метою забезпечення працюючої молоді середньою освітою (без відриву від виробництва) РНК УРСР постановою “Про організацію вечірніх шкіл сільської молоді” від 09.08.1944 р. зобов’язав Наркомат освіти відкрити в школи робітничої молоді на підприємствах у містах та школи селянської молоді – у селах [185, с. 2].

Виконуючи цю постанову, нарком освіти України видав наказ №2496 від 23.08 1944 р. “Про організацію вечірніх шкіл сільської молоді”, в якому зобов’язав усіх завідувачів облвно до 10 вересня 1944 р. визначити в

кожному районі кількість шкіл, виходячи з обліку молоді, що підлягає навчанню, забезпечити щоденне керівництво школами молоді, укомплектувати їх кваліфікованими кадрами вчителів, директорів та забезпечити учнів підручниками й навчальним приладдям [91, арк. 15].

Налагодженню навчального процесу в Україні заважало те, що у воєнні роки внаслідок окупації території України фашистами діти й підлітки шкільного віку довгий час були позбавлені можливості навчатися в школі, вони відстали в освоєнні навчального матеріалу від своїх ровесників, які знаходились на вільній від ворога території і продовжували навчання. У зв'язку з цим органи народної освіти повинні були займатися не тільки розширенням мережі шкіл і підсиленням їх навчально-матеріальної бази, підготовкою й перепідготовкою педагогічних кадрів, забезпечувати процес навчання і виховання учнів, а й проводити значну роботу щодо залучення дітей до навчального процесу. З цією метою наркомом освіти України П.Тичиною затверджено постанову від 11 грудня 1943 р. “Про організацію обліку дітей і підлітків віком 7–15 років і про порядок контролю за виконанням закону про загальне обов’язкове навчання” [345, с. 69]. Ця постанова відіграла важливу роль у проведенні обліку дітей і підлітків шкільного віку на визволеній від ворога території та відбудові системи народної освіти на всій території республіки. Прийнято ухвалу про зарахування до школи дітей із семирічного віку.

Для забезпечення належного порядку в школі та виховання в учнів культури поведінки наркомом освіти України П.Тичиною виданий наказ “Про запровадження в школах УРСР “Правил для учнів” (наказ №84 від 15.02.1944 р.). “Правила для учнів” – це єдина програма формування обличчя підростаючого покоління. Єдині вимоги до життя й поведінки учнів. “Правила для учнів” мають допомогти школі дати добру путівку в життя своїм вихованцям... Наша молодь, залишивши стіни школи й залучившись до роботи на заводах, фабриках, в колгоспах чи в ряди Червоної Армії, повинна прийти туди з встановленими навичками дисциплінованості,

внутрішньої організованості, з культурними звичками й нахилами,” – зазначав П.Тичина в статті “За культуру і дисципліну в школі” (1944 р.) [256, с. 59]. Завдяки запровадженню в школах “Правил для учнів” підвищилася дисципліна, культурний рівень поведінки школярів.

Соціалістичне змагання, механічно перенесене з виробництва в навчальний процес школи, шкідливо вплинуло на якість навчання і шкільну дисципліну. Укладені угоди між учителями, учнями та школами із зобов’язанням дати стовідсоткову успішність і певну кількість відмінних і добрих оцінок призвели до штучного завищення оцінок успішності, послабили вимогливість учителів до учнів, ослабили роль учителя в навчально-виховній роботі. Контрольні органи народної освіти оцінювали якість роботи вчителів залежно від процента успішності учнів, учителі перестали об’єктивно оцінювати знання школярів і – як наслідок – у багатьох школах формальні показники успішності учнів були завищені і не відповідали реальним знанням. Щоб виправити помилку щодо введення ідей соціалістичного змагання в межах школи, нарком освіти, академік П.Тичина видав наказ “Про соціалістичне змагання в школі” (№75 від 12.02 1944 р.), де наказував завідувачам обласних, міських, районних відділів народної освіти, директорам шкіл: “припинити практику соціалістичного змагання в школі серед учнів та учителів в питаннях навчальної роботи. Заборонити неправильну, шкідливу практику оцінки роботи школи і учителя на основі пересічних процентів успішності учнів. Рішуче усунути всякий тиск на учителя в оцінці успішності учнів, поклавши на нього цілковиту персональну відповідальність за правильністю оцінки успішності учнів” [90, арк. 12]. Ця постанова ліквідувала практику соціалістичного змагання в навчальній роботі школи, чим сприяла підвищенню об’єктивності оцінки знань учнів.

Щоб забезпечити гласність у роботі Наркомату освіти, П.Тичина демократизував роботу колегії Наркомату освіти. Засідання колегії цього державного органу широко коментувалися на сторінках газети “Радянська освіта”. У практику роботи Наркомату освіти увійшло проведення

республіканських, обласних, міських і районних нарад. Республіканська нарада активу працівників шкіл та органів народної освіти УРСР, яка відбулася в липні 1944 р. у Києві, заслухала і обговорила доповідь Наркома освіти УРСР П.Тичини “Підсумки роботи шкіл за 1943–1944 навчальний рік та чергові завдання в справі навчання й виховання дітей в умовах Вітчизняної війни”. Нарада окреслила шляхи подальшої відбудови системи освіти, навчання й виховання підростаючого покоління в умовах війни та визначила ряд заходів щодо організації навчально-виховної роботи в 1944–1945 навчальному році [203, с. 1].

На початку 1945 р. у Львові відбулася міжобласна нарада, в якій взяло участь понад 1000 вчителів та інших працівників освіти західних областей УРСР. У заключному слові П.Тичина підкреслив, що нарада продемонструвала високу готовність учительства західних областей України віддати всі свої сили справі зміцнення радянської школи, справі виховання наших дітей” [31, арк. 1].

Заходи, які здійснювалися в галузі народної освіти під керівництвом П.Тичини, сприяли тому, що вже в 1945 р в Україні в основному було відроджено довоєнну мережу загальноосвітніх шкіл та дошкільних закладів. У 1948 р. в Україні працювало 29139 шкіл, у яких навчалося 5640300 дітей [24, арк. 1].

125000 дітей-сиріт України потребували негайної допомоги з боку держави та суспільства. З цією метою при об'єднанні створено комісії для боротьби з безпритульністю, здійснено облік дітей-сиріт, почалася організація для них дитячих будинків, що входили в систему народної освіти України [345, с. 66]. На визволеній від ворога території, крім звичайних дитячих будинків, створювалися спеціальні будинки для дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронтах Другої світової війни. Найбільше таких будинків було організовано у Львівській (на 600 дітей), Дрогобицькій (на 450 дітей) та Ізмаїльській (на 150 дітей) областях [99, арк. 31].

РНК УРСР постановою №1062 від 6.07.1945 р. “Про розміщення дітей-сиріт, що повертаються з Німеччини, в дитбудинках” зобов’язав нарком освіти України забезпечити приміщеннями та обладнанням будинків для дітей-сиріт та створити належні умови для організації навчально-виховної роботи [98, арк. 15]. Ця постанова зумовлена тим, що в травні 1945 р. дитячі будинки в республіці поповнилися ще 6 тис. 650 дітьми-сиротами, які під час війни були вивезені окупантами до Німеччини. Станом на 5.11.1945 р. в Україну повернулося ще 5 тис. 426 вихованців дитячих будинків, евакуйованих на початку війни в Східні області Радянського Союзу [99, арк. 156]. “На 2 січня 1947 р. на Україні в системі Міністерства освіти було відкрито 594 дитячих будинки, де виховувалось і навчалось близько 78 тис. дітей віком від 4 до 14 років, понад 114 тис. сиріт виховувалось в сім’ях трудящих”, – писав П.Тичина в статті “Народна освіта на Україні за 30 років” (1948 р.) [257, с. 80].

Під час Другої світової війни сотні тисяч жінок-матерів були задіяні в сільськогосподарських роботах. Щоб забезпечити участь жінок-матерів у виробничому процесі колгоспів, МТС на період весняно-літніх та осінніх польових робіт, П.Тичина 20 березня 1944 р. звернувся до РНК УРСР з доповідною запискою, у якій просив ухвалити постанову про “Про організацію і відкриття в колгоспах і радгоспах дитячих майданчиків на час весняно-літніх та осінніх польових робіт 1944 р.” [81, арк. 187]. РНК УРСР задовольнила прохання П.Тичини, ухваливши зазначену постанову. Здійснення її забезпечило широку участь українських жінок у відбудові колгоспів і радгоспів, у відновленні сільського господарства [81, арк. 118].

Після звільнення значної території України від німецьких загарбників Наркомат освіти УРСР під керівництвом академіка П.Тичини провів значну роботу для відновлення діяльності вищих навчальних закладів. Першими почали роботу Харківські вузи, Ніжинський педінститут і Конотопський учительський інститут. У доповідній записці нарком освіти України П.Тичина, доповідаючи РНК УРСР про початок навчання у вищих

навчальних закладах на території, визволеній від фашистських загарбників, зазначав: “Протягом жовтня та листопада 1943 р. відбудовані і за рішенням РНК УРСР почалося навчання у 7 наступних вузах: Харківському державному університеті, Харківському педагогічному інституті з відділом учительського інституту, Полтавському педагогічному інституті, Ніжинському педагогічному інституті, Глухівському учительському інституті, Старобельському учительському інституті та Конотопському учительському інституті” [81, арк. 12; 24]. У низці доповідних записок до РНК УРСР: від 31.03. 1944 р. “Про поновлення роботи Черкаського педагогічного інституту”, №61 від 31.03.1944 р. “Про поновлення роботи Кіровоградського педагогічного інституту” доповідній записці №62 “Про поновлення роботи Чернігівського учительського інституту” – П.Тичина доповідає, що стан навчальних приміщень університетів та інститутів, після часткового ремонту та обладнання кабінетів, лабораторій устаткуванням, а також забезпечення бібліотек літературою дозволяє поновити роботу вищих закладів освіти і розпочати навчання студентів [81, арк. 25; 138].

У процесі поновлення діяльності вищих навчальних закладів виникло багато проблем. У вересні 1944 р. повернутися до своєї роботи змогло тільки 33% професорсько-викладацького складу вузів та 76% викладачів педагогічних училищ, приступити до навчання зміг 61% довоєнної кількості студентів університетів і педінститутів, 66 % учнів педучилищ [345, с. 83].

У 1943–1944 навчальному році значна кількість охочих не змогла вступити до вузів через відсутність у них середньої освіти. Крім того, велика кількість молоді, яка закінчила середню школу до війни, для успішного складання вступних іспитів до вузів потребувала додаткового поповнення своїх знань. Завдання Наркомату освіти УРСР полягало в тому, щоб бажаним вступити до вузів дати додаткову підготовку на спеціальних курсах при вищих навчальних закладах України, і тим самим забезпечити наступний прийом до університетів та педагогічних інститутів. П.Тичина в доповідній записці №5 від 08.03.1944 р. “Про організацію підготовчих курсів

при педагогічних вищих навчальних закладах” до РНК УРСР попросив дозволу організувати при державних університетах та педагогічних інститутах шестимісячні курси з підготовки абітурієнтів для вищої школи України та затвердити контингент прийому на курси в загальній кількості 1770 осіб [81, арк. 102]. Відповідно до постанови РНК УРСР від 14.03.1944 р. “Про організацію при державних університетах та педагогічних інститутах шестимісячних підготовчих курсів” РНК УРСР дозволила Наркомату освіти УРСР організувати шестимісячні курси [99, арк. 28]. 3 квітня 1944 р. П.Тичина видав наказ “Про організацію при державних університетах і педагогічних інститутах шестимісячних підготовчих курсів”, у якому наказав “організувати при державних університетах і педагогічних інститутах шестимісячні курси для підготовки вступників до вищих навчальних закладів. На підготовчі курси приймати осіб, які мають середню освіту й потребують додаткової підготовки для вступу до вищої школи, а також осіб, які закінчили 9 класів середньої школи і зараз не навчаються в 10-х класах” [90, арк. 36].

Вищезазначені накази та постанова РНК УРСР від 01.08.1944 р. “Про забезпечення підготовки вузів наркомом освіти УРСР в 1944–1945 роках” [123, с. 54], яка визначала широку програму забезпечення педагогічних навчальних закладів професорсько-викладацькими кадрами, сприяли більш інтенсивному процесу відродження навчальної діяльності вузів. До кінця 1945 р. в Україні працювало 6 університетів, 20 педагогічних інститутів, 17 учительських інститутів і 81 педагогічне училище [86, арк. 1].

Незважаючи на велику роботу, проведену з відбудови приміщень шкіл, вищих навчальних закладів та поновлення навчального процесу, стан шкільної справи був складним, не вистачало кваліфікованих учителів. Тисячі вчителів воювали на фронтах в умовах війни або змушені були працювати не за спеціальністю. Під час вирішення кадрових питань гостро постала проблема підвищення освітнього і професійного рівня працівників народної освіти. У школах працювала переважно молодь без відповідної закінченої

педагогічної освіти, а також учителі, підготовка яких не відповідала новим вимогам навчального процесу. Крім того, згідно з рішенням РНК УРСР потреба у вчителях зросла в результаті відкриття з 1 жовтня 1943 р. вечірніх шкіл робітничої, а з 1 жовтня 1944 р. – сільської молоді, де навчалися юні особи шкільного віку, які працювали на виробництві та в сільському господарстві. Через указані причини в республіці на початку 1943–1944 навчального року не вистачало 35 тисяч учителів [123, с. 56].

Після закінчення війни реалізація завдань щодо відбудови школи вимагала додатково більш як 100 тисяч висококваліфікованих педагогів, що становило більше 58 % від загальної кількості вже задіяних у навчальний процес шкільних учителів. У цей період проблема підготовки педагогічних кадрів для шкіл, підвищення їх фахового й методичного рівня набула особливого значення. Наркомом освіти в цьому напрямку здійснено ряд важливих заходів. Для забезпечення шкіл висококваліфікованими вчителями на основі виконання постанов РНК УРСР від 18 грудня 1943 р. № 1398 “Про заходи по зміцненню системи заочної освіти” необхідно було поновити при університетах, педагогічних і учительських інститутах та педагогічних школах УРСР відділи заочної освіти [81, арк. 105]. Вирішуючи кадрову проблему, на підставі вищезгаданої постанови народним комісаром освіти П.Тичиною 4.05.1944 р. був виданий наказ №220 “Про поновлення системи заочної педагогічної освіти в Українській РСР та про заходи по зміцненню її” [90, арк. 50], в якому нарком освіти П.Тичина наказав завідувачам обласних відділів народної освіти до 1.07.1944 р. забезпечити набір на заочні відділи педагогічних закладів учителів, які не мають повної педагогічної освіти, та зобов’язати їх закінчити заочні відділи навчальних закладів у такі строки: для учителів 1–4 класів – до 1.08.1946 р.; для учителів 8–10 класів – до 01.08.1947 р. [90, арк. 51]. На 01.09.1944 р. було поновлено заочні відділи при 20 педагогічних вишах і 23 педагогічних училищах. Для керування заочною освітою при Управлінні вищої школи НКО УРСР було створено відділи заочної освіти та науково-методичний кабінет. У 1944 р. на

навчання було прийнято 10069 студентів [82, арк. 362]. Завдяки наполегливій роботі Народного Комісаріату Освіти, керованого П.Тичиною, на 1 вересня 1945 р. на заочних відділах вишів навчалось 47796 студентів: в університетах – 3090, в педінститутах – 11999, учительських інститутах – 18046, у педучилищах – 4661 [84, арк. 308].

В умовах дефіциту підручників, навчальних посібників забезпечення студентів заочних відділів програмно-методичною літературою мало велике значення, особливо для студентів-заочників, які проживали у віддалених від центру районах. Тільки в 1944–1945 навчальному році за завданням Наркомату освіти було розроблено й видано 258 відповідних навчальних програм, 115 методичних рекомендацій [86, арк. 9].

Якість підготовки молодих спеціалістів багато в чому залежала від наявності та педагогічної майстерності професорсько-викладацьких кадрів. Одним із найактуальніших завдань у цей час було забезпечення вузів вищої школи професорсько-викладацькими складом. Важлива роль відводилась підготовці фахівців через аспірантуру і вже в 1944 р. ця форма навчання охоплювала 218 аспірантів [86, арк. 11].

За даними Наркомату освіти УРСР, в 10-ти областях України було 2500 учителів, які мали середню та вищу педагогічну освіту і працювали не за фахом [90, арк. 63]. У зв'язку з цим нарком освіти видав наказ №481 від 08.05.1944 р. “Про повернення на педагогічну роботу вчителів, які працюють не за фахом”. П.Тичина зобов'язав завідувачів обласних відділів народної освіти до 15.06.1944 р. виявити та взяти на облік осіб, які закінчили педагогічні навчальні заклади і працюють не за фахом, та не пізніше 01.07.1944 р. вручити їм призначення й відрядити на педагогічну роботу [90, арк. 63].

Підготовка педагогічних кадрів через педагогічні вузи і училища вимагала відносно багато часу. Щоб її прискорити, згідно з постановою РНК УРСР від 28 квітня 1944 р. “ Про організацію курсів підготовки вчителів і перепідготовки завідуючих і директорів шкіл” [123, с. 35], 16.05.1944 р.

П.Тичина підписав наказ “Про організацію курсів підготовки вчителів та перепідготовки завідувачів і директорів шкіл”, за яким обласні відділи народної освіти повинні були організувати при педагогічних вузах і училищах дев’ятимісячні та чотиримісячні курси для підготовки вчителів 1–4 класів, шестимісячні курси підготовки вчителів 5–7 класів та двомісячні курси перепідготовки завідувачів і директорів шкіл [90, арк. 69]. Підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів на курсах була вимушеним кроком, але це дозволило за короткий термін забезпечити школи педагогічними кадрами. Протягом 1945–1946 навчального року системою короткострокових курсів було охоплено 10720 чоловік [99, арк. 148].

На січневому 1945 р. засіданні колегії Народного Комісаріату Освіти УРСР, що відбулося під головуванням наркома освіти П.Тичини, був затверджений проект видавничого плану навчальних підручників та посібників на 1945 р. Проектом передбачено видати у 1945 р. підручників і посібників в такій кількості, яка зможе задовольнити потреби шкіл та вузів. Так, для учнів початкових класів заплановано 35 назв підручників загальним тиражем 15130 тисяч примірників, для учнів середніх шкіл – 86 назви загальним тиражем 12130 тисяч примірників, для педінститутів 83 назви тиражем 1050 тисяч примірників [151, с. 2].

Верховна Рада УРСР на підставі закону Верховної Ради СРСР від 15.03 1946 р. “Про перетворення Ради Народних Комісарів СРСР на Раду Міністрів СРСР і Рад Народних Комісарів союзних республік – на Ради Міністрів союзних і автономних республік” видала указ від 25 березня 1946 р. “Про перетворення Ради Народних Комісарів Української РСР і Народних Комісаріатів Української РСР на Міністерства Української РСР”. Цей закон передбачав перетворити Раду Народних Комісарів Української РСР на Раду Міністрів Української УСР і Народні Комісаріати Української РСР на Міністерства Української РСР. Згідно з цими документами надалі Народних Комісарів Української РСР стали називати Міністрами Української РСР [121, с. 64].

Міністерство освіти УРСР під керівництвом П.Тичини провело велику роботу щодо перегляду та вдосконалення підручників, яка була спрямована на те, щоб розвантажити програми і звільнити підручники від матеріалу, важкодоступного для дітей певного віку. З цього приводу Наркомат освіти в 1945–1946 навчальному році запровадив зміни в навчальний план та програми початкової школи. Їх зміст зводився до того, щоб у навчальному курсі початкової школи вивчалися два основні предмети: мови та арифметики. У третіх класах пропонувалося зняти викладання природознавства, географії та історії як самостійних предметів [101, арк. 154]. Починаючи з 1946–1947 навчального року, у навчальному плані було зменшено кількість годин на військово-фізичну підготовку учнів і збільшено кількість годин на вивчення рідної мови та літератури.

Усі ці заходи, проведені Міністерством освіти, сприяли підвищенню успішності учнів. Одним із показників поліпшення навчальної роботи шкіл стало зростання кількості учнів, які закінчили школу з високою успішністю, зразковою поведінкою і були нагороджені золотими та срібними медалями. У 1946 р. золотими медалями було нагороджено 232 учні, срібними – 410 [87, арк. 15].

З метою поліпшення роботи шкіл, педагогічних установ та відділів народної освіти Західних, Закарпатської та Ізмаїльської областей УРСР, починаючи з 1944 р., Народний Комісаріат Освіти щороку направляв у західні області тисячі вчителів, які раніше працювали в Східних областях України, та випускників вищих і середніх педагогічних закладів. Уже в 1945 р. в школи західних областей було направлено 10358 учителів, у 1946 р. туди прибуло 9368 учителів, у 1947 р. – 6100, у 1948 р. – 5638 [345, с. 84]. Наказ Міністерства освіти від 14.07. 1947 р. “Про поліпшення роботи шкіл, педагогічних установ та відділів народної освіти Західних, Закарпатської та Ізмаїльської областей УРСР” передбачав у Західних, Закарпатській та Ізмаїльській областях УРСР у 1947 р. запровадити загальне обов’язкове навчання дітей із семирічного віку їхньою рідною мовою. До 15 серпня

1947 р. усі початкові, семирічні та середні школи, відділи народної освіти були забезпечені вчителями й керівними кадрами [95, арк. 144].

На виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 14 липня 1947 р. “Про прийом дітей з дитячих будинків Міністерства освіти УРСР і з прийомних розподільників Міністерства Внутрішніх справ УРСР у ремісничі та залізничні училища Міністерства трудових резервів СРСР”. Наркомат Освіти УРСР видав наказ “Про прийом дітей з дитячих будинків Міністерства освіти УРСР у ремісничі та залізничні училища Міністерства трудових резервів СРСР”, яким передбачалося забезпечити явку дітей дитячих будинків віком від 14 років і старше, які закінчили початкову школу, у ремісничі й залізничні училища Міністерства трудових резервів до обласних комісій з призову в кількості 9400 [95, с. 161].

Після закінчення Другої світової війни більшість бібліотек при школах не були забезпечені потрібними для їх роботи приміщеннями. У деяких шкільних бібліотеках не було бібліотечних працівників, фахівців бібліотечної справи, які б знали літературу та могли надавати школярам консультації. Поповнення літератури в шкільні бібліотеки проходило вкрай незадовільно. На виконання постанови РНК УРСР “Про стан бібліотек і заходи до поліпшення їх роботи” 21 липня 1947 р. Міністерством освіти був виданий наказ “Про стан шкільних бібліотек і заходи до поліпшення їх роботи”, у якому до відома завідувачів обласних відділів народної освіти доводилося завдання: забезпечити до 25.08.1947 р. усі шкільні бібліотеки обладнаними й придатними для роботи приміщеннями, перевірити штати всіх шкільних бібліотек та укомплектувати їх відповідними фаховими працівниками, забезпечити виконання плану поповнення мережі шкільних бібліотек на 1947–1950 рр. та відновлення книжкових фондів шкільних бібліотек УРСР [95, арк. 185].

У 1948 р. П.Тичина подав заяву з проханням про звільнення його з поста Міністра освіти, яка була задоволена.

Державна та громадсько-політична діяльність П.Тичини в 1920 – 1967 рр. спрямовувалась на розв'язання важливих проблем політичного, економічного й соціокультурного життя України.

3.2. Участь П.Тичини у роботі вищих законодавчих органів УРСР та СРСР

У досліджуваній період єдиним колегіальним органом законодавчої влади України виступала Верховна Рада України. Її склад формувався шляхом виборів на основі загального, рівного й прямого виборчого права. Обираючи депутатів до Верховної Ради, народ виявляв власну суверенну волю до певного керування державою і наділяв обраних представників правом повноваження від імені народу.

Депутати були повноважними представниками та виразниками волі виборців у Радах народних депутатів. Вони уповноважені народом брати участь у здійсненні Радами державної влади і виражати його волю та інтереси. Працюючи в Радах, депутати вирішували питання державного, господарського й соціокультурного будівництва, організовували проведення рішень Рад у життя, здійснювали контроль за роботою державних органів, підприємств, установ та організацій. У своїй діяльності вони керувалися загальнодержавними інтересами, враховували запити населення виборчого округу, домагалися втілення в життя наказів виборців. Депутати Верховної Ради УРСР та Верховної Ради СРСР були наділені правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді, до якої їх було обрано.

Народний депутат мав право запиту до відповідних державних органів і службових осіб, а також право звертатися до всіх державних і громадських органів, підприємств, установ, організацій у питаннях депутатської діяльності й брати участь у розгляді порушених питань. Народні депутати

підтримували зв'язок із громадянами свого виборчого округу, звітували перед ними про свою роботу в Раді.

Упродовж 1938–1967 рр. П.Тичина був депутатом Верховної Ради УРСР першого – восьмого скликань. У 1953–1959 рр. він був обраний головою Верховної Ради України та в 1946–1962 рр. обирався депутатом Верховної Ради СРСР першого–п'ятого скликань, а з 1954 р. до 1962 р. виконував обов'язки заступника Голови Ради Національностей Верховної ради СРСР.

26 червня 1938 р., відповідно з положеннями двадцятої та двадцять першої статей Конституції УРСР 1937 р. та постановою V сесії Центрального Виконавчого Комітету УРСР восьмого скликання “Положення про вибори в Верховну Раду УРСР” від 21 січня 1938 р. відбулися перші вибори до Верховної Ради УРСР, де було обрано 304 народні депутати [180, с. 1].

П.Тичина був обраний депутатом Верховної Ради Української РСР першого скликання від Канівського виборчого округу № 94 [197, с. 1].

З нагоди свого обрання депутатом митець і громадсько-політичний діяч написав статтю “До роботи – почесної й відповідальної”, яка 6 липня 1938 р. була розміщена на шпальтах “Літературної газети”. У ній П.Тичина зауважив: “Товариші, приймаючи посвідчення депутата, я хочу запевнити Вас, що високе довір'я, яке ви виявили мені, я виправдаю – виправдаю, не шкодуючи своїх сил, я весь віддам себе на слугування справі народу. Довір'я Ваше покладає на мене велику відповідальність... одержуючи звання депутата, тим самим одержую право вчитися бути державним діячем... вся моя робота, всі мої вчинки будуть відбуватися під вашим контролем та впливом. ... Це мені дає велику впевненість в собі, це мені надає нової сили, твердості надії” [255, с. 186].

25–29 липня 1938 р. на першому скликанні першої сесії Верховної Ради УРСР у Києві, в роботі якої брав участь депутат П.Тичина, обрано Президію Верховної Ради УРСР. Серед обраних – Л.Корнієць (Голова Президії Верховної Ради УРСР), В.Старченко (заступник Голови Президії Верховної Ради УРСР), О.Межерін (секретар), Н.Кальченко, І.Мартиненко, І.Філіпов,

М.Хрущов та інші [178, с. 1]. Під час роботи першої сесії Верховної Ради УРСР було прийняте рішення утворити Уряд УРСР – Раду Народних Комісарів УРСР, затверджено склад Ради Народних Комісарів УРСР, головою уряду обрано Д.Коротченка [179, с. 1]. Як депутат Верховної Ради УРСР першого скликання, П.Тичина брав активну участь у роботі сесій Верховної Ради УРСР, вивчав громадську думку та потреби населення України, вживав заходів щодо їх задоволення, втілював у життя постанови й рішення Верховної Ради УРСР та її органів.

Депутат П.Тичина здійснював регулярні зустрічі з населенням Канівського виборчого округу №94. Він розглядав заяви, скарги, вів особистий прийом громадян тощо. Підтримуючи тісний зв'язок зі своїми виборцями, депутат постійно інформував їх про роботу Верховної Ради УРСР, зокрема, про виконання планів господарського й соціокультурного будівництва держави, рішень Верховної Ради УРСР.

У березні 1944 р. на VI сесії Верховної Ради УРСР першого скликання під час дебатів щодо доповіді Голови Ради Народних Комісарів УРСР М.Хрущова “Про визволення українських земель від німецьких загарбників і чергові завдання відбудови народного господарства Радянської України” депутат П.Тичина виступив із співповіддю, у якій приділив увагу питанню збитків, завданих німецькими загарбниками народній освіті України. Він доповідав: “За час війни внаслідок фашистської окупації областей УРСР на 8 березня 1944 р. за першими підрахунками у визволених районах України зруйновано понад 2100 шкільних будинків та близько 40 вишів..., внаслідок масових розстрілів населення України німцями збільшилось число дітей-сиріт..., пограбовано та спалено бібліотеки..., вчителі, професорсько-викладацький склад, бібліотекарі працюють не за спеціальністю” [176, с. 1].

Як результат – з метою відбудови народної освіти уряд України для утримання шкіл загального навчання асигнував 585076.000 карб., для утримання дитячих будинків, підпорядкованих органам народної освіти, –

17308.0000 крб., для підготовки педагогічних кадрів вищих закладів освіти – 53600000 крб., середніх – 11652000 крб. [256, с. 44].

У своєму виступі на VI сесії Верховної Ради УРСР першого скликання депутат П.Тичина доповідав: “Кошти, виділені урядом України для відбудови народної освіти, будуть спрямовані на відбудову зруйнованих шкільних приміщень, дитячих садків, бібліотек, дитячих будинків, підготовку педагогічних кадрів для вищих навчальних закладів і медшкіл, забезпечення закладів освіти навчальним обладнанням. Асигнована урядом України сума дозволить повністю забезпечити утримання в 1944 р. 11197 шкіл із охопленням навчанням 1200000 дітей шкільного віку, а також дасть змогу забезпечити 529 дитячих садків та охопити 24000 дітей. У восьми областях буде працювати 235 дитячих будинків з охопленням 26990 дітей, з них буде спеціалізованих будинків 41 на 10200 дітей воїнів Червоної Армії та партизан, ці асигнування забезпечують намічений план підготовки кадрів у 1944 р.” [37, арк. 1].

Під час роботи VI сесії Верховної Ради УРСР першого скликання П.Тичину затверджено Народним комісаром освіти УРСР, на цю посаду він був призначений Радою Комісарів УРСР 26 квітня 1943 р. Звітуючи про роботу на посаді Народного комісара освіти УРСР, П.Тичина сказав: “У визволених областях відновили свою роботу Київський, Харківський та Дніпропетровський університети, 11 педагогічних інститутів, 8 учительських інститутів та 25 педагогічних шкіл. У педагогічних вищих навчальних закладах навчається 175000 студентів, в педагогічних школах відповідно – 7100 (за даними на 1944 р.). Для покращення навчального процесу здійснено ряд важливих заходів в галузі народної освіти: проведено підготовчі роботи щодо прийому до шкіл дітей семилітнього віку, запроваджено в школах цифрову п’ятибальну систему оцінювання успішності і поведінки учнів” [176, с. 2].

Під час роботи VII сесії Верховної Ради УРСР першого скликання (28 – 30 червня 1945 р.) у звіті про роботу на посаді народного комісара освіти

УРСР депутат П.Тичина сказав, що за період його роботи на вже згаданій посаді органами народної освіти здійснено важливі заходи щодо реформування школи, зокрема, “затверджено “Правила для учнів”... Встановлено порядок навчання дітей з семирічного віку, запроваджені екзамени на атестат зрілості та випускні екзамени за період навчання у початковій та семирічній школах. Здійснення цих заходів на практиці забезпечило удосконалення якості навчання та виховання у закладах освіти” [35, арк. 3].

Із доповіддю про Державний бюджет УРСР на 1945 р. та його виконання за 1943–1944 рр. на VII сесії Верховної Ради УРСР першого скликання виступив Народний комісар фінансів УРСР Г.Сахновський. Він повідомив, що на задоволення потреб народної освіти Уряд УРСР виділив асигнування в розмірі 3 млрд. 303 млн. карбованців, з них на потреби розвитку школи виділено 1 млрд. 670 крб., на утримання дитячих будинків та дитячих садків – 351 млн. 103 тис. крб. Витрати на вищі навчальні заклади становитимуть 165 млн. крб. [160, с. 2]. З цього приводу П.Тичина слушно зауважив, що асигнування бюджету для народної освіти будуть ефективно використані, вони забезпечать навчальний процес у 26872 школах, де навчатиметься понад 5 мільйонів учнів, а також роботу 43 вищих навчальних закладів, де навчатиметься 34600 студентів, перепідготовку та підвищення кваліфікації учителів, зокрема в західних областях УРСР протягом 1945–1946 навчального року, дадуть змогу утримувати в дитячих садках 170385 дітей [160, с. 3].

Визначення потреб радянської України у висококваліфікованих освітянських кадрах, широкій розгалуженій системі шкіл та вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів окреслило, зокрема, завдання п’ятирічного плану розвитку народного господарства УРСР на 1946–1950 рр. (VIII сесія Верховної Ради УРСР першого скликання 28–30 серпня 1946 р.). Згаданий напрям діяльності передбачав збільшити на кінець п’ятирічки 1946–1950 рр. кількість шкіл до 28 тис. 600 [149, с. 2].

Відповідно до вказаних заходів П.Тичина на засіданні VIII сесії Верховної Ради УРСР зазначив: "...реалізація програми щодо розгортання шкільної сітки вимагає від органів народної освіти розв'язання ряду невідкладних завдань, а саме: потрібно охопити навчанням всіх дітей шкільного віку, здійснити загальне семирічне навчання, зміцнити матеріальну й навчальні бази шкіл. Для поліпшення навчально-виховної роботи шкіл в міністерстві освіти ґрунтовно переробляють навчальні плани й програми, удосконалюють їх, розвантажують від зайвого матеріалу, велику увагу приділяють шкільним підручникам. На кінець п'ятирічки має бути видано 280 мільйонів підручників" [257, с. 42].

VIII сесія Верховної Ради УРСР першого скликання прийняла "Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства УРСР на 1946–1950 рр.", який на той час був програмою, що забезпечувала відбудову народного господарства, покращувала рівень матеріально-побутових і культурно-освітніх умов життя українського народу.

Під час роботи I сесії Верховної Ради УРСР другого скликання (25–28.06.1947 р.) міністр фінансів Г.Сахновський наголосив, що державні асигнування, призначені для розвитку народної освіти в 1947 р., становитимуть 3 853433 тис. крб. [161, с. 2]. Доповідаючи з трибуни про використання державних асигнувань, призначених для розвитку народної освіти, а також про завдання розвитку народної освіти, депутат П.Тичина підкреслив, що "державні асигнування будуть ефективного використання, витрачені на... побудову 108 міських та 300 сільських шкіл. 19 млн. примірників підручників одержать учні шкіл України, на 54 млн. крб. буде придбано шкільне обладнання. При сільських середніх школах Міністерство освіти України організує інтернати для дітей, що живуть далеко від шкіл. Буде розгорнуто радіофікацію та електрифікацію шкіл. Міністерство освіти України передбачає збільшити число робітничої та селянської молоді, довівши число учнів до 215 тис." [257, с. 57].

Порядок денний IV сесії Верховної Ради УРСР другого скликання (11–13 березня 1948 р.) передбачав розгляд двох питань: затвердження Державного бюджету УРСР на 1948 р. та указів Президії Верховної Ради УРСР.

Доповідь про Державний бюджет УРСР на 1948 р. зробив міністр фінансів УРСР Г.Сахновський. Доповідач відзначив, що бюджет УРСР на 1948 р. відобразив завдання третього року післявоєнної п'ятирічки та спрямований на подальшу відбудову й розвиток народного господарства, покращення добробуту трудящих, розвиток культури, науки, освіти в республіці. Лише на заходи у сфері освіти було виділено 4315 млн. крб., що становило 28 % усіх державних асигнувань у державі [200, с. 3].

В обговоренні Державного бюджету УРСР на 1948 р. узяв участь депутат П.Тичина. Він сказав: “Поданий Радою Міністрів УРСР проект Державного бюджету УРСР на 1948 р. цілком відбиває завдання, що стоять перед державою у третьому році післявоєнної п'ятирічки. Вони полягають у тому, щоб відбудувати потерпілі райони країни, відновити довоєнний рівень промисловості та сільського господарства і потім перевищити цей рівень у більш або менш звичайних мірах” [75, с. 567]. Зупиняючись на питаннях культурного та освітнього розвитку УРСР, він доповів про успіхи, досягнуті в розвитку народної освіти в республіці у рамках реалізації закону “Про загальне обов’язкове навчання”. Так у 1948 р. в Україні працювало 29 тисяч початкових, семирічних, середніх шкіл, де навчалося 5,5 млн. учнів. Показовим було зростання мережі шкіл у Закарпатській та Ізмаїльській областях УРСР. У згаданих регіонах протягом 1946–1947 навчального року було відкрито 430 шкіл [200, с. 3]. Депутат визначив завдання, що стояли перед органами народної освіти, підкреслюючи необхідність підвищення відповідальності місцевих Рад депутатів і трудящих, органів народної освіти за поліпшення якості навчально-виховної роботи в школі та боротьби з формалізмом у викладанні.

10 вересня 1953 р. під час III сесії Верховної Ради УРСР прийнято рішення про звільнення О.Корнійчука від обов'язків Голови Верховної Ради УРСР. Головою Верховної Ради УРСР одностайно обраний П.Тичина [163, с. 1]. На вказаній посаді діяч працював до 1959 р.

Депутат П.Тичина відгукувався на запити своїх виборців, які звертались до нього з клопотаннями, заявами, консультаціями та листами. Протягом 1952 р. на його ім'я надійшло 236 заяв від виборців його округу, а в 1953 р. – 348 заяв. У листах до П.Тичини виборці зверталися з проблемами забезпечення житлом, ремонту будинків і квартир, електроосвітлення та впорядкування вулиць, поліпшення умов їхнього життя, влаштування хворих до лікарень тощо [63]. У нотатках П.Тичини за березень 1955 р. зазначалось: “Кожної п'ятниці в мене прийом. Але крім цього, виборці щодня приходять у всякий час або телефонують” [62, арк. 4].

Постановою “Про стан організації звітів депутатів перед виборцями і виконавчих комітетів перед Радами депутатів трудящих УРСР” від 31 травня 1955 р. Президія Верховної Ради УРСР зобов'язала народних обранців звітувати перед сесіями Верховної Ради УРСР, Президією Верховної Ради УРСР та виборцями. Постанова Президії Верховної Ради УРСР від 31 травня 1955 р. “Про стан розгляду скарг і заяв трудящих у виконкомах обласних, районних і міських Рад депутатів трудящих” сприяла ще більшому посиленню роботи депутатів з народними масами. Звіт П.Тичини про депутатську роботу за 1954–1959 рр., поданий до Президії Верховної Ради УРСР, засвідчує, що він “як голова Верховної Ради УРСР проводив сесії Президії Верховної Ради УРСР, де виступав з доповідями, зокрема, з поправками та доповненнями під час затвердження Державного бюджету УРСР, приєднання Криму до України, міжнародних відносин та багатьох інших питань” [45, арк. 4].

Третя сесія Президії Верховної Ради УРСР IV скликання (березень 1957 р.) виносила на розгляд такі важливі питання державного значення, як

план розвитку народного господарства, затвердження державного бюджету, обговорення зовнішньополітичного курсу Української держави на 1957 р.

Під головуванням П.Тичини після загострення уваги на недоліках в реалізації Держплану, критики роботи ряду міністерств і відомств республіки, внесення пропозицій, спрямованих на покращення їх діяльності, депутатами затверджений план розвитку народного господарства на 1957 р., який передбачав значне піднесення темпів зростання народного господарства при переважному збільшенні важкої промисловості. Закон “Про подальше вдосконалення управління промисловістю і будівництвом в УРСР” затверджений на четвертій сесії Верховної Ради УРСР (травень 1957 р.).

Незважаючи на всі намагання деяких сучасних дослідників сплюндрувати значення діяльності П.Тичини для суспільно-політичного розвитку держави, не варто забувати, у який історичний період він жив. Про свої повноваження як Голови Верховної Ради УРСР у листі до невстановленої особи він писав: “Я – Голова Верховної Ради УРСР – це вірно. Але що це означає, які я маю можливості? Це означає, що я веду сесії, а також приймаю парламентські делегації, і тільки. Більше нічого. Ніякої влади я не маю, ніяких канцелярій і штатів, а тим більше права наказувати. За Конституцією – в проміжок часу між сесіями вся повнота влади переходить до Президії Верховної Ради УРСР” (1958 р.) [260, с. 364].

У 1959 р. під час п'ятого скликання Верховної Ради УРСР П.Тичина подав заяву до Президії Верховної Ради УРСР про те, що він достроково складає з себе повноваження Голови Верховної Ради УРСР. Журналіст С.Бухтяка в статті “Чому Павло Тичина склав з себе повноваження Голови Верховної Ради УРСР?” (2006 р.), посилаючись на розмову, що відбулася з діячем, пригадував: “... поет це звільнення мотивував тим, що в 1959 р. Верховна Рада УРСР затвердила постанову, відповідно до якої в союзних республіках мали видати закон, за яким мову навчання дітей у середніх закладах освіти визначали батьки, що передбачало поступову “русифікацію” населення України” [208, с. 8]. Про згадане вище П.Тичина розповідав: “Я не

міг головувати на такому засіданні Верховної Ради УРСР і не міг поставити свій підпис під такою постановою. Я зрозумів, що не в змозі скасувати те, що Москва прислала, але й прийняти цю постанову власноруч – теж не був здатен. А.Корнійчук – запросто” [208, с. 8].

У 1961 р. П.Тичина взяв участь в обговоренні, прийнятого на п’ятій сесії Верховної Ради СРСР закону “Про скасування податків із заробітної плати робітників і службовців”. На його думку, “цей закон є важливим свідченням піклування держави про благо трудящих” [32, арк. 1].

У депутатському звіті за 1959–1961 рр., поданому до Верховної Ради УРСР, П.Тичина зазначав, що в зазначений період він “брав участь у роботі сесій, приймав народних посланців, зустрічався з виборцями, надавав консультації, порушував клопотання перед установами та організаціями за заявами та скаргами виборців” [41, арк. 1]. Запровадивши чіткий облік заяв від виборців у формі таблиць, де зазначалось, від кого надійшла заява, у якій справі, коли і до кого надіслано клопотання та яких результатів досягнуто, П.Тичина відстежував вчасне вирішення порушених громадянами проблем. У 1961 р. до П.Тичини як депутата Верховної Ради УРСР надійшло 188 заяв від населення Корсунь-Шевченківського виборчого округу [41, арк. 2]. Виборці зверталися до депутата в справах “надання житлової площі, призначення та збільшення пенсій, одержання медичної допомоги... путівок в санаторій, працевлаштування” [41, арк. 4]. За період 1960–1962 рр. до депутата П.Тичини надійшло 511 заяв від окремих осіб та 19 – від колективів. Як результат – після звернення депутата до відповідних державних установ – позитивно задоволено 211 справ, відмовлено у вирішенні 83 справ [45, арк. 3; 7].

11 квітня 1963 р. під час вступної промови на відкритті I сесії Президії Верховної Ради УРСР шостого скликання П.Тичина запевнив народ України в тому, що “депутати Верховної Ради УРСР шостого скликання є гідними великих завдань, що стоять перед ними та з честю виправдають високе довір’я своїх виборців” [159, с. 1].

У 1963–1964 рр. до П. Тичини надійшло 387 заяв та листів від виборців Канівського округу. Зокрема, громадянин І.Кузьменко (Канів) звертався до депутата в справі надання йому консультації щодо житлового законодавства, Жителька Канева Л.Пшенична – з проханням допомогти їй отримати житло. Мешканка села Таганча (Канівський район) Р.Крячок – допомогти отримати пенсію за загиблого на фронті батька. Клопотання П.Тичини, направлене до Управління лікувально-профілактичної допомоги Міністерства здоров'я УРСР, сприяло включенню громадянки В.Мороз у чергу на одержання путівки для стаціонарного лікування до Миронівської водолікарні. З усіх проблем та прохань, що містились у листах та заявах громадян вказаного округу П.Тичина звертався до відповідних державних установ, відомств, підприємств та громадських організацій з метою їх належного вирішення. За звітний період ним розіслано 68 листів до громадян Канівського округу з роз'ясненнями та порадами. Порушені П.Тичиною клопотання громадян, а також колективів організацій та установ у переважній більшості вирішені позитивно [42, арк. 2; 4; 8; 17; 21].

Як член Комісії з питань науки та культури, охорони пам'ятників старовини, яка попередньо опрацьовувала матеріали, що виносилися на розгляд Верховної Ради УРСР, П.Тичина велику увагу приділяв вирішенню проблем щодо розвитку науки, культури, літератури й мистецтва, поліпшення роботи будинків культури. Він готував висновки і вносив пропозиції з питань, які розглядалися на засіданнях згаданої Комісії [52, арк. 12].

Виняткову увагу депутат приділяв відродженню, впровадженню та вживанню української мови, зокрема, він сприяв збільшенню тиражів україномовної літератури, налагодженню роботи українських видавництв. П.Тичина багато зусиль приділив справі реконструкції та збереження пам'яток архітектури й мистецтва. У 1965 р. на засіданні Комісії з питань науки та культури, охорони пам'ятників старовини депутат зауважив, що “справа охорони пам'ятників старовини, як і збереження самих місць

поховань видатних революційних діячів, діячів науки, музики, пензля й художнього слова, вимагає від нас великої вправності” [120, с. 178].

10 лютого 1946 р. П.Тичина був обраний депутатом Верховної Ради СРСР [572, с. 143]. Як депутат Верховної Ради СРСР, він брав участь у вирішенні питань державного, господарського й соціокультурного будівництва, сприяв упровадженню рішень Верховної Ради СРСР у життя, а також проводив зустрічі з виборцями, надавав їм консультації, уживав заходів для задоволення їхніх звернень.

Виступаючи з доповіддю щодо проекту закону “Головні задачі освіти в СРСР” на 4 сесії Верховної Ради СРСР (1948 р.), П.Тичина висловив думку, що згаданий проект закону дозволить “більш чітко і повно визначити компетенцію союзних і республіканських органів у справі керівництва і управління навчальними закладами” [37, арк. 23]. У відповідності до положень закону про “Головні задачі освіти в СРСР” у союзних республіках країни вводилась обов’язкова семирічна освіта, збільшувалась кількість середніх шкіл. Ці заходи у сфері просвітництва вимагали потужної роботи та кваліфікованого керівництва Міністерств освіти союзних республік. Доповідаючи з трибуни IV сесії Верховної Ради СРСР (1948 р.), П.Тичина зазначив, що “кероване ним Міністерство освіти УРСР прикладе максимальні зусилля для забезпечення визначених у законі завдань, а також удосконалить методичну, організаційну та наукову роботу в сфері шкільної справи” [37, арк. 33].

Під час роботи V сесії Верховної Ради СРСР (1953 р.) П.Тичина приєднався до обговорення “Закону про Державний бюджет СРСР на 1953 р.”, підтримавши проект Державного бюджету СРСР на 1953 р. як такий, що задовольняє соціальні потреби та сприятиме розвитку економіки й культури в СРСР [38, арк. 71].

У 1954 р. в СРСР широко відзначалося 300-річчя возз’єднання України з Росією. Центральною подією ювілейних урочистостей стала передача Криму до складу УРСР. 19 лютого 1954 р. Президія Верховної Ради СРСР,

мотивуючи своє рішення територіальною близькістю та тісними господарськими й культурними зв'язками між Кримом і Україною, прийняла указ “Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР”. 26 квітня 1954 р. під час роботи VI сесії Верховної Ради СРСР в Раді національностей у дебатах щодо питання про затвердження указу Президії Верховної Ради СРСР “Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР” виступив депутат П.Тичина (Київський виборчий округ, Українська РСР). Зазначивши, що передача Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР зміцнить дружбу двох народів, він уніс пропозицію затвердити цей указ. Рада Національностей одноголосно прийняла “Закон про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР” [39, арк. 32]. У 1954 р. Кримська область увійшла до складу УРСР [657, с. 514].

Депутат П.Тичина у Верховній Раді СРСР входив до складу Комісії з питань закордонних зв'язків, поряд із розглядом законопроектів давав свої висновки Президії Верховної Ради УРСР з питань ратифікації і денонсації міжнародних договорів. Як член Комісії, у складі парламентських делегацій він часто виїздив за кордон на міжнародні конгреси, конференції, на яких розглядалися питання захисту миру та зближення і взаємозбагачення культур. Так, у жовтні 1955 р. у складі делегації Верховної Ради СРСР П.Тичина відвідав Чехословаччину [45, арк. 4]. З метою налагодження дружніх зв'язків з іншими країнами, вивчення їх методів роботи та обміну досвідом у складі депутатських делегацій у 1957 р. П.Тичина відвідав Фінляндію, у 1958 р. – Чехословаччину, навесні 1958 р. – Угорщину [45, арк. 24].

Таким чином, депутат П.Тичина брав участь у роботі сесій, розглядав заяви, скарги, вів особистий прийом громадян, інформував своїх виборців про роботу Верховних Рад УРСР та СРСР, зокрема, про розвиток народної освіти, про виконання планів господарського й соціокультурного будівництва держави.

3.3. Співпраця П.Тичини з молодими діячами української культури та його вплив на формування їхньої громадсько-політичної позиції

Майбутнє держави багато в чому залежить від її молоді, зокрема в переломні періоди державотворення, що характерно й для сучасного розвитку України. Саме тому важливим чинником успішних засад розбудови країни є залучення до державотворчих процесів нового покоління – творчої молоді.

Актуальність дослідження співпраці П.Тичини з молодими діячами української культури та його впливу на формування їхньої національної свідомості й громадсько-політичної позиції зумовлена не лише потребою науково-теоретичного вивчення історії України ХХ ст., а й необхідністю визначити роль та місце П.Тичини в суспільно-політичному й культурному розвитку України, що дозволить усвідомити реалії зазначеного періоду та дійти об'єктивних висновків.

У 1923–1934 рр. П.Тичина працював у редакції громадсько-політичного, літературно-художнього журналу “Червоний шлях”, який виходив у Харкові. Як згадує письменник П.Панч, “П.Тичина був і гострим критиком та щирим добросердечним порадником” [573, с. 3]. Працюючи редактором громадсько-політичного, літературно-художнього журналу “Червоний шлях”, П.Тичина листувався з позаштатними початківцями-кореспондентами, проводив численні консультації в редакції журналу і в літбудинку, організовував літературні вечори, багато уваги приділяв роботі з творчою молоддю.

Глибоко усвідомлюючи, що від здобутків нового покоління митців залежатимуть перспективи розвитку українського суспільства та його культури, у листах до поетів-початківців, промовах та статтях академік П.Тичина давав творчі настанови молодим письменникам у дусі патріотизму та любові до України. У доповіді під час відкриття курсу-конференції

молодих письменників у 1939 р. П.Тичина наголошував: “Нам постійно потрібно турбуватись за вирощування нових кадрів письменників. І коли ці кадри з’являються – повірте, – це велика радість” [256, с. 235]. Головне в настановах П.Тичини до тих, хто мав влитися в письменницькі лави, це – наполегливо працювати над собою та глибоко вивчати життя. Він зауважував, що “без щоденної, постійної роботи над собою неможливо навіть і думати про сходження на творчі Ельбруси... Талант виявляється в праці, і ніякі курси не можуть зробити письменника” [256, с. 237]. Митець звертав увагу літературної молоді на досвід українських класиків – Максима Горького, Лесі Українки, М.Коцюбинського, І.Франка, які стали визначними письменниками завдяки наполегливій праці та вболіванню про долю рідної Батьківщини. Визнаючи, що досвід поколінь письменників має неоціненне значення для молодих митців, П.Тичина зазначав: “Досвід дається в продуманому, конденсованому вигляді, при цьому його дається рівно стільки, скільки потрібно молоді для того, щоб далі вона вже сама продовжила роботу” [256, с. 236].

Виходячи з розуміння постійної взаємодії між традиціями та новаторством у процесі творення неповторної української культури, П.Тичина спрямовував молодих письменників на творче засвоєння кращих мистецьких надбань минулого й водночас – майстерне вміння утверджувати паростки нового в житті. Цікавим у рамках цієї проблеми є лист П.Тичини до молодої поетеси М.Фомуляєвої від 27 вересня 1940 р. Ознайомившись із творчим доробком поетеси та відзначивши високий прояв громадянської позиції у її віршах, письменник наголосив на “естрадності” викладу думок, що спричинило до “осідання намулу” на її творах. П.Тичина у листі зауважив, що поет повинен володіти акустикою свого часу, доносити іскру добра й любові до свого читача та вчитися літературного мистецтва в класиків. “До класиків ми тільки звертаємось, але ніяк не вертаємось, – писав П.Тичина. – Ми у класиків запозичуємо, але ніяк їхніми словами не завершуємо. Нове давати треба, своє, від попереднього одмітне! Шостакович,

Йофан, О.Довженко та інші – саме ж і дають нам те нове, без якого наше мистецтво жити не може!” [247, с. 231].

Привертає увагу й те, що лист П.Тичини до молодої поетеси М.Фомуляєвої написаний у формі дружньої розмови з нею. Він розпочинає його з поетичного змалювання Ельбрусу, захоплення блиском і величчю гори, простотою форм, тим, що вона ніколи не старіє. Далі, користуючись прийомом зіставлення, письменник подає особисті думки щодо характеру поезії, її завжди чистого й свіжого творчого потоку.

Аналізуючи творчість поетів-початківців М.Стельмаха, І.Неходи, В.Швеця, М.Рудь та ін., П.Тичина окреслив характерні риси їх мистецьких пошуків, присвячених Другій світовій війні. Головний акцент письменник робить на передчасному змужнінні молодих поетів у дні суворих битв із ворогом, “Ще вчора вони були в ніжному, перехідному періоді від дитинства до юності, і вже сьогодні – змужнілими, вольовими людьми із високим усвідомленням обов’язку перед Батьківщиною, глибоким розуміння важливості моменту в житті українського народу” [255, с. 262]. Розуміючи, що зазначені нюанси кожен із поетів виявляє своєрідними прийомами, П.Тичина наводить конкретні приклади. Проте спільним для починаючих письменників, на думку П.Тичини, є те, що їхня мужність у творах не є жорстокою, а подана в них з ліричною схвильованістю в поєднанні із відвагою. Щодо поезії молодого М.Стельмаха “Життя моє – червоний мак на житі, що тільки-тільки мріяв розцвісти” – письменник зазначав: “Разом із бійцями Червоної Армії він просувається вперед: атаки й походи, на всіх шляхах – гармат ярий грім. І ось поет, сприймаючи це оточення, в душі своїй чує новий голос:

Життя моє –
 Не посвист солов’їний, –
 Пожежі, кров, натомлене плече.
 За чорним димом встала Україна.
 Й ворожа кров

В сім ручаїв тече [44, с. 263].

У згаданому творі П.Тичина відзначив перехід від ліричних спогадів до жорстокої дійсності, зміну характеру ліризму. Указану думку він підтверджує словами І.Неходи:

Теплу ніжність, щиру ласку

В гнів священний оберни [247, с. 262].

Підкреслюючи на важливість теми ствердження життя у творчості молодих митців, що містить віру в майбутнє, у перемогу над фашистською Німеччиною, П.Тичина також дає високу оцінку творам, де письменники звертаються до героїчного минулого свого народу, зокрема – до образів народних месників, легендарних героїв громадянської війни, визначних діячів культури, які постають, мов живі, благословляють радянських воїнів на бій та перебувають разом із ними у перших лавах у боротьбі з ворогом [377, с. 32].

У післявоєнний період зрощення творчої молоді та її опікування залишається, як і раніше, однією з важливих сторін діяльності П.Тичини. Статті й виступи письменника: “Молоді – дорогу” (1945 р.), “За високу поетичну майстерність”, “О щастя, в пісні зазвучи!” (1950 р.), “Молоді поети заводу “Азовсталь” (1952 р.), Промова на III з’їзді радянських письменників України (1954 р.), Промова на відкритті наради молодих письменників України (1955), Промова на зустрічі письменників Києва з членами літературної студії “Сталь” Дніпропетровського заводу імені В.І.Леніна (1958 р.), Промова на IV з’їзді письменників радянської України “Не відриватись від ґрунту” (1959 р.) та ін. – присвячені саме цьому напрямку його діяльності.

Загальне враження поетів-початківців із приводу роботи П.Тичини з творчою молоддю, їх прихильність до митця висловив публіцист Д. Білоус у статті “На передньому краї боротьби за комунізм” (1951 р.): “П.Тичина є людиною великого серця, наша літературна молодь повною мірою відчуває

цю зворушливу теплоту і виключну щирість поета та лине до нього всією душею” [138, с. 3].

П.Тичина завжди з гордістю висловлювався щодо появи в літературних колах молодих кадрів, їх нових зворушливих творів. Відкриваючи вечір молодих письменників – членів літературного об’єднання при журналі “Дніпро”, який відбувся невдовзі після закінчення війни, він наголошував, що “настрій у нього особливий якийсь, незвичайний. Бо це ж виступ молодих творців, вірніше сказати – наймолодших. Бо це ж показ творчості тих, які йдуть нам на зміну і яким ми, старші письменники, повинні будемо передати весь свій письменницький досвід, усю свою розкрити допомогу” [273, с. 49].

Закликаючи досвідчених письменників прислухатися до голосу молодих, допомагати у їх творчому зростанні, навчати й виховувати їх, не шкодуючи ні часу, ні сил, П.Тичина звертався: “Давайте будемо недремні, щоб не пропустити народження й зростання справжніх талантів. Бо коли ми не будемо з молодими і коли там, серед них, цих останніх, та заведеться дилетанство і всезнайство, – пам’ятайте: це наш гріх, наш – і більше нічий” [277, с. 50]. Поет вважав, що розуміти та допомогти творчій молоді можна лише тоді, коли перебуваєш із нею в безпосередніх творчих стосунках, а не спостерігаєш за нею збоку. Лише за умови застосування таких засобів взаємодії з молоддю, як листування, творчі зустрічі, бесіди, рецензування та редагування їх творів, виступів у пресі з критичними статтями щодо їх творчої діяльності тощо, можна помітити і підтримати народження нового таланту.

19 вересня 1947 р. на пленумі правління Спілки радянських письменників було піддано різкій критиці творчість молодих митців Л.Смілянського, П.Панча, В.Чердніченко. Її ініціатором виступив перший секретар ЦК КП(б)У Л.Каганович. Як пише С.Тельнюк у статті “Хвилюватиме нащадків” (1987 р.), “будь-яка спроба захистити з трибуни пленуму ...повісті Л.Смілянського “Золоті Ворота”, твори П.Панча й В.Чердніченко трактувалися б як прояв українського буржуазного

націоналізму. Як зрада ідеалам комунізму” [607, с. 5]. Виступаючи на згаданому пленумі, П.Тичина присвятив свою промову не критиці творів Л.Смілянського, П.Панча, В.Черідніченко, а розгляду й пропаганді творчості молодих письменників. Він підкреслив, що молоді митці так само, як і старші, мають відразу усвідомити завдання письменства в наш час. Торкаючись проблеми досвіду молодих авторів, він зазначив: “...молоде покоління, що з’явилося в літературі, бере життя за роги, діставши величезний творчий досвід на війні. Величезну активність і безстрашність і в літературу перенесли наші воїни” [106, арк. 19].

Виступи, критичні статті П.Тичини про творчість молодих авторів 60-х років ХХ ст.: “Серцем, розумом, душею” (1961 р.), “Бути вірними великій ідеї до кінця” (1962 р.), “Щедрою добротою наснажені” (1963 р.), “Весна Вітчизни” (1966 р.), “До молоді мій голос” (1967 р.) та ін. – належать до того творчого здобутку, який сприяв утвердженню центральної лінії розвитку літератури на засадах народності, патріотизму та любові до Батьківщини. Цікавими є роздуми поета про сутність новаторства, яке повинно виходити з основного принципу літератури – реалізму.

У 1960-х роках лави українських літераторів поповнилися новим загоном молодих поетів. Для більшості з них характерним було тяжіння до пошуку, прагнення проявити свій талант на службу часові. Разом із тим дехто з них неправильно розумів справжню сутність новаторства, захоплювався формалістичним експериментуванням, жонглюванням словом, надмірним ускладненням образної системи, що так чи інакше вело до зменшення в їх творчості реалістичного початку, до відходу від суспільних ідей [377, с. 54]. Засуджуючи псевдоноваторство деяких молодих поетів, які вбачали новаторство в тому, щоб “відрізнитись від поетів старшого покоління, будь-що все переінакшити по-своєму”, П.Тичина зазначав: “Та от лихо наше, що з-поміж молодих поетів є ще й такі, які й самі не розуміють, що значить бути новатором. Ні теми в них нема, ні форми, ні настрою, а так... немов те викрутасне ковзання на коньках по льоду” [230, с. 146].

Багатьом із поетів-початківців П.Тичина дав своє благословення в літературу, позитивно оцінивши їхні перші збірки. Так, наприклад, серед молодих митців, що прийшли в українську літературу в 60-х роках ХХ ст., академік помітив щирість поетичних починань Н.Гнатюк. Він схвально відгукнувся на її першу збірку віршів “Пелюстка грому”, що вийшла 1966 р. у видавництві “Молодь”, відзначив жагу поетеси до життя, бажання заглянути в майбутнє й висловити при цьому віру в його красу, впевненість у невмирущості діянь народу, безконечності життя. Він цитує рядки з її поезії:

Я не згорю, не змовкну. Я – Людина.

Мені дано не час, не день, не мить.

В житті нема забулості, спочину, –

Життя розквітнюється, рясне, пломенить [247, с. 282].

Позитивно відізвався П.Тичина про повість В.Титова “Всім смертям на зло”, що пройнята високою людяністю й героїзмом: “Хіба ж це – не пломенючий вогонь творчості молодого письменника? Хіба ж це – не справжнє утвердження життя живого, утвердження, як автор сам говорить, усім смертям на зло?” [247, с. 283].

Чимало зробив П.Тичина для творчого зростання молодого письменника Л.Тендюка. Успіх його віршів та оповідань корифей пояснював безпосередньою участю в зображуваних подіях самого письменника, матроса океанського судна “Витязь”: “...і шторми, і вітри, і тісна, згуртована багатонаціональна сім’я моряків, і зустрічі з людьми на різних берегах, і особливо гостре чуття Батьківщини далеко від неї – ось що формує його творчу душу, ось що шліфує його характер, збагачує його самого як художника і людину” [377, с. 56].

Дбайливе ставлення П.Тичини до молодих письменників поєднувалося з його високою вимогливістю до них. Закликаючи їх до мужності у відстоюванні реалізму, він наголошував на тому, щоб поети завжди усвідомлювали сутність суспільно-політичних проблем, а їх твори містили громадянський пафос.

Отже, з липня 1921 р. П.Тичина керував роботою капели-студії імені М.Леонтовича (Київ), де вивчались та виконувались народні пісні, твори українських композиторів, читав курс лекцій із поезії та музики.

У 1923 р. з ініціативи редактора суспільно-політичної газети “Вісті”, члена ЦК КП (б) У В.Елланського (Блакитного), П.Тичина переїхав до Харкова (1923–1934 рр.). Він працював завідувачем відділу літератури в суспільно-політичному та літературно-художньому журналі “Червоний шлях”, входив до складу його редакції. Працюючи в журналі, П.Тичина залучав до роботи в ньому молодих талановитих письменників, вів широку кореспонденцію з українськими митцями.

У 1923 р., перебуваючи у вирі літературних новочасних процесів, діяч став членом спілки пролетарських письменників “Гарт”, до якої входили М.Хвильовий, А.Любченко, В.Коряк та інші. У 1926 р. П.Тичина вступив до спілки “ВАПЛІТЕ”, яка боролася за високохудожню літературу. На початку 1927 р. зі спілкою співпрацювали майже всі провідні українські письменники “розстріляного відродження”.

У 1929 р. П.Тичина обраний дійсним членом АН України в галузі літературознавства. Безпосередньо наукою він не займався, обрання його дійсним членом в АН України мало ідеологічний характер, оскільки твори митця були широко відомі за кордоном. Під час перебування П.Тичини на посаді директора Інституту української літератури імені Т.Г.Шевченка (1936–1939 рр.; 1941–1943 рр.), керований ним науковий заклад досліджував закономірності розвитку української літератури, її історію у зв'язках із слов'янськими літературами.

1943 р. П.Тичину призначено на посаду народного комісара освіти України, на якій він перебував до 1948 р. Очолюваний ним Наркомат освіти керував дошкільною, шкільною, позашкільною освітою і вихованням, вищими та середніми навчальними закладами, організацією культурно-освітньої роботи в Україні. Після визволення території України від німецьких загарбників у 1944–1945 рр. П.Тичина, нарком освіти, сприяв відбудові

закладів народної освіти, налагодженню навчального процесу. Йому належить ініціатива відкриття дошкільних дитячих закладів, що давало можливість молодим матерям брати участь у відбудові народного господарства країни в повоєнний період.

У 1948–1967 рр. П.Тичина працював в АН УРСР, був співавтором Української радянської енциклопедії та інших культурно-освітніх видань.

У період 1938–1967 рр. П.Тичина – депутат Верховної Ради УРСР I – VIII скликань; протягом 1953–1959 рр. – голова Верховної Ради України; в 1946–1962 рр. – депутат Верховної Ради СРСР I–V скликань; у період 1954–1962 рр. – заступник Голови Ради Національностей Верховної Ради СРСР.

Під час сесій Верховної Ради УРСР й СРСР П.Тичина виступав із доповідями, пропозиціями, зауваженнями щодо вирішення економічних та соціокультурних проблем, вносив пропозиції під час розгляду питань про затвердження бюджету УРСР й СРСР, вирішення завдань розвитку народної освіти.

Як депутат від Канівського виборчого округу, П.Тичина регулярно зустрічався з виборцями, розглядав їхні заяви, пропозиції та скарги, вів особистий прийом. Депутат брав активну участь у діяльності комісії Верховної Ради УРСР з питань науки, культури та охорони пам'ятників старовини, комісії Верховної Ради СРСР із питань міжнародних відносин. Депутатська діяльність П.Тичини відбивала політичні та соціально-економічні інтереси радянських людей.

Виступи П.Тичини на конференціях і нарадах із критичними доповідями, зверненнями-порадами до поетів-початківців, зустрічі та листування з молодими поетами сприяли засвоєнню й усвідомленню творчою молоддю України кращих мистецьких надбань вітчизняної поезії, пошуку нових творчих здобутків. Виявляючи турботу про творчу молодь, він впливав на формування її суспільно-політичної позиції, що поєднувало народність, національну свідомість та патріотизм. Вимогливий та

принциповий, поет виявляв дбайливість і гуманність у стосунках з новим поколінням письменників.

Державна та громадсько-політична діяльність П.Тичини в 1920–1967 рр. спрямовувалась на розв'язання важливих проблем політичного, економічного й соціокультурного життя України.

РОЗДІЛ 4

КУЛЬТУРНИЦЬКА ТА ПУБЛІЦИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

П.ТИЧИНИ (1920–1967 РР.)

4.1. Роль П.Тичини в суспільному житті та культурному розвитку України

Перша світова та громадянська війни принесли українському народові великі страждання та зубожіння: повністю зруйновано матеріально-технічну базу промисловості, розорено сільське господарство. Посилились протиріччя між інтересами різних верств населення щодо політичних змін у суспільстві. Зміна політичних сил, нездатність УНР утримати політичну владу в Україні ставили під загрозу побудову української держави та послаблювали національно-визвольні почуття українського народу. Переймаючись складною соціально-політичною ситуацією, неспроможністю політичних сил вивести Україну з кризової ситуації 1918–1919 рр., П.Тичина висловив свої почуття, турботу про долю України у низці поезій, що згодом увійшли до збірки “Плуг” (1920 р.). Митець присвятив її братові Євгену.

Збірка поезій “Плуг” була видана фактично в один час зі збіркою “Замість сонетів і октав”, того ж таки 1920 р. За логікою речей, поезії, що увійшли до обох збірок, мали творитися майже одночасно, але світоглядно вони, якщо не антиподи, то принаймні різні. У збірці “Замість сонетів і октав” П.Тичина виніс вирок революції, усім її творцям, із якого боку барикад вони б не перебували. Криваві засоби реалізації навіть найблагоднішої її мети для поета є апріорі нелегітимними. “Я не знаю Тичини більш стомленого і зневіреного, більш трагічного і людяного, – цілком слушно зазначив з цього приводу В.Стус, – ніж Тичина – автор цієї збірки. Він весь у цьому страшному часі – самотній і високий, як біль. Не слід думати, – продовжує В.Стус, – що П.Тичина зневірився в революції або

в його особі маємо її суворого диспутанта. Ні. Тичина приймав революцію, але не виносив її жахів” [600, с. 32].

Соціальна проблематика для П.Тичини була не менш важливою ніж національна. Певною мірою, це засвідчила вже збірка “Замість сонетів і октав” надалі цей напрямок у його поезії ще більше посилюється. Ця тема стала вагомішою в збірці “Плуг”, що засвідчує якусь похапливу й не зовсім добровільну спробу прийняття всього, що відбулося в 1917–1920 рр.

Письменник В.Стус зробив припущення: “Таємниця “Плугу” ще чекає свого з’ясування. Але вже сьогодні можна сказати, що поет зазнав якихось сторонніх впливів, які обумовили його занадто різку еволюцію” [600, с. 36]. Подібні міркування подає П.Дунай у статті “П.Тичина – знакова постать розчахнутої доби” (2004 р.): “Чи не пов’язані ті впливи з наполегливими чутками про арешт поета і втручання В.Еллана-Блакитного? У такому разі ціною свободи, напевно, мав стати “вірний” ідеологічний відгук. Як би там не було, але збірка “Плуг” представляє П.Тичину у роздвоєнні і суперечності” [410, с. 7]. Збірка “Плуг” – це подвійний сумнів. Сумнів щодо митця у світі і світу в собі. У голосі поета відчувається іронія і навіть самоіронія (“Мадонно моя...”), дискутуючи з іншими, поет дискутує із самим собою (“Я знаю”, “Один в любов”). Подекуди відчувається майже істеричний біль (“Месія”, “Палить універсали”), а в інших випадках – прагнення відмежувати себе від світу, стати осторонь, аби зафіксувати очима те, чого не можна сприйняти душею (“Псалом залізу”). Розгорнуті дискусії із самим собою мають вигляд відстороненого спостереження (“Листи до поета”).

Літературний критик М.Зеров зазначав, що в “Плузі” П.Тичина зрозумів неминучість нової доби, схилився перед її залізною конечністю” [432, с. 8]. У душі поета боролись два світи – гармонія і справедливість – так поет поіменував свої тогочасні настрої в збірці “Плуг” (1920 р.). Отже, з одного боку:

Замість лілеї рожу
цілують вуста [235, с. 69].

а з іншого:

Я все ж, як Петро від Христа,
відректися від тебе не можу.

У голосі поета з'являються небезпечні інтонації:

Із ким тепер, в яку годину
молодий відмолодюсь?
Невже ж не раз не помолюсь
за моє кохання, за людину? [235, с. 69].

І майже поруч із цим антистрофа:

Випала ж зима! –
Що тепер всім воля,
врізали вам поля,
в головах тополя,
а голів нема [235, с. 62].

Поет сприймав нову добу, нові зміни так, як сприймає світ людина, у якої немає вибору. Зрозуміло, що схвалення цього світу ще немає, хіба що у вірші “Псалом залізу” (1920 р.), найбільш зручному для осучаснення творчого доробку П.Тичини, звучить бажання його прийняти:

На чорта нам здалася власть?
Нам дайте хліба, їсти! –
А за повстанцями ідуть,
співають комуністи.
Пождіть, пождіть, товариші,
ще будем їсти й пити.
Коли б ви нам допомогли
капіталістів бити.
Ідуть, ідуть робітники
веселою ходою...
Червоно в небо устає
новий псалом залізу [248, с. 113].

Поезія “Я знаю” (1919 р.) є класикою комуністичної міфології, проте, з іншого боку, вона висвітлює болючу проблему моральної легітимності того, що відбулося. Найвиразніше відтворює душевний стан П.Тичини вірш “І Бєлий, і Блок” (1919 р.):

І Бєлий, і Блок, і Єсенін, і Ключєв:

Росіє, Росіє, Росіє моя!

Стоїть сторозтерзаний Київ,

І двістірозіп’ятий я [235, с. 91].

Ось той реальний фон, на якому зародилася згадана збірка.

У хрестоматійних віршах згаданої збірки, добре відомих за радянської доби, таких як “На майдані” (1918 р.) чи “Як упав же він з коня” (1918 р.) не зрозуміло, революцію якого періоду згадує автор. Слово “отаман” у першому з віршів схиляє до думки, що йдеться про Українську національно-визвольну революцію. Д.Головко, лауреат премії імені П.Тичини, висловив припущення, що вірш П.Тичини “На майдані” оспівує не Жовтневу революцію, оскільки написаний влітку 1918 р., коли в Україні відбувалася Українська національно-визвольна революція: “Сьогодні вже достеменно відомо, що в ньому П.Тичина оспівував не жовтневий більшовицький переворот, а радо привітав березневу українську революцію” [209, с. 2].

П.Тичина одним із перших літераторів висвітлив проблему геноциду українського народу, який систематично здійснювала радянська влада. Відгуком на страхіття громадянської війни та голодомору в Україні (1921–1923 рр.) стали вірші П.Тичини “Голод” (1921 р.), “Загупало у двері прикладом” (1921 р.). Порівняно з 1916 р. у 1921 р. в Україні було зібрано лише 30 % урожаю зернових. Число голодуючих в Україні становило 5,6 млн. осіб. Хлібний дефіцит у степових губерніях України в 1921–1922 рр. становив майже 5 млн. пудів. Історик С.Кульчицький у науковому дослідженні “Україна між двома війнами 1921–1939 рр.” (1999 р.) небезпідставно вважає, що головними причинами голоду в 1921–1923 рр. був інтенсивний вивіз хліба за межі республіки [515, с. 25], тільки до РСФРР

було вивезено понад 27 млн. пудів зерна [543, с. 14]. Десятки тисяч українців намагалися переселитися в ті місцевості України, де ще були хлібні запаси. Вірш П.Тичини “Голод” відтворює картину втечі та порятунку від голоду українських селян:

Хоч би світало... – Мамо, хліба! –

Підвівся батько: – Замовчи! –

Коло вогню в вагоні збились

і мруть голодні втікачі...

Ти чув?.. недавно десь тут жінка

зварила двох своїх дітей... [235, с. 130].

Картина страхіть голодомору періоду громадянської війни у згаданому вірші позначена лише пунктиром, та з виключною глибиною розгорнута П.Тичиною у віршованій оповіді “Загупало в двері прикладом”:

Ну, як ти живеш, молодице?Покажуй,

що вариш-готуєш? –

Стоїть молодиця – ні з місця –і тільки

всміхається тихо,

Горшок витягає із печі,

в нім скрючені пальчики видно [235, с. 133].

Достатньо тільки наведених уривків, щоб зрозуміти жах голодомору, відчутти душевний стан, почуття, переживання та вболівання поета за долю українського народу. Науковець О.Охріменко в праці “Павло Тичина і світова література” (1996 р.) зазначав: “У віршах “Голод” і “Загупало в двері прикладом” немає ні філософських роздумів, ні особливих образів; є лише гола, просто виражена правда, яка вражає до глибини душі” [567, с. 9].

Нещодавно широкому загалові стала відома та частка творчого доробку П.Тичини, яка доводить, що сприйняття поетом “Великого Жовтня” було глибоко трагедійним. Про це свідчать наступні рядки поезії : “Прийшли до мене гості” (1919 р.).

Прийшли до мене гості.

З мого ж таки села...
 – Нужда! – вони говорять.
 (А місто в прапорах) –
 – Сама нужда та злидні, –
 Й коли вже їм кінець?

Сини нас потішають:

Ось.. воля і земля.

А що за тую волю

Та безкінечна кров...

Мовчать, в очах їх сльози.

Я веселю печаль.

На стінах тихо плачуть

Шевченко і Франко [235, с. 122].

Завершальними рядками вірша П.Тичина відтворив глибину свого болю за долю України. Два національних велети українського народу, Т.Шевченко та І.Франко, “на стінах тихо плачуть”, уболюючи за поразку боротьби українського народу, його нужду та злидні, позбавлення України сподівань на волю. Ще виразніше громадсько-політична позиція П.Тичини відображена в поетичних збірках “В космічному оркестрі” (1921 р.) та “Вітер з України” (1924 р.)

1920-ті роки ХХ ст. були складним і суперечливим періодом у розвитку громадсько-політичної думки та історії літературно-мистецької інтелігенції України. Після завершення громадянської війни Україна мала малочисельний загін науковців, літераторів та митців. Частина української інтелігенції не сприйняла радянської влади, емігрувала за кордон: О.Олесь, С.Черкасенко, В.Винниченко, Б.Яворський, П.Синиця.

Гостра потреба в спеціалістах змушувала радянську владу толерантно ставитися до старої інтелігенції. Листопадовий (1920 р.) пленум ЦК КП(б)У, розглянувши питання “Про ставлення до української інтелігенції”, указав на необхідність розробки заходів, які б запобігали винесенню “помилкових

вироків по відношенню до української інтелігенції органами ЧК та Особливих Відділів” і активному їх залученню до соціалістичного будівництва [105, арк. 2]. Серед заходів, спрямованих на залучення митців до співробітництва з новою владою, – декрет РНК УРСР від 31 серпня 1920 р. “Про поліпшення становища вчених, спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва” [122, с. 291].

У жовтні 1921 р. радянський український уряд створив організацію Всеукраїнський комітет сприяння ученим (ВУКСУ). У період від квітня 1921 р. до грудня 1923 р. співробітниками ВУКСУ було взято на облік 3128 наукових співробітників та представників творчої інтелігенції, які найбільш гостро потребували матеріальної допомоги. Як зазначив історик М.Шипович у праці “Радянське керівництво та літературно-мистецька інтелігенція України” (2000р), “переважна більшість науковців, митців, літераторів з довірою поставилася до ідеологічних постулатів більшовиків, із захопленням і великою надією на відродження національної культури сприйняла революцію, оспівувала її палко відстоювала її ідеали. Серед них літератори В.Поліщук, М.Семенко, М.Йогасен, П.Тичина” [635, с. 96].

Поетична збірка “Вітер з України” засвідчує відповідність позиції поета засадам “пролетарської культури”. Одноименна поезія згаданої збірки “Вітер з України”(1923 р.) окреслює її панівний образ і мотив у цілому – шалений вітер-руйнівник. Вітрові пориви П.Тичини мають здатність загострювати й оголювати душевно обтяжливу дійсність (цикли “Вулиця кузнечна” (1919 р.), “Живемо комуною” (1920 р.), “Фуга” (1921 р.). Літературний критик М.Зеров щодо твору “Фуга” зазначав, що “неокласичне мистецтво рівноваги у П.Тичини було полярним хуторній розхристаності емоцій і форми. Новотвори письменника мають переважно соціально заангажований відтінок, а вся збірка – відвертий присмак ідеологічної нав’язливості. Попри войовничий запал збірки “Вітер з України” у настрою поета помічається криза, втома, свідоме силування самого себе” [432, с. 71].

Представник канадської діаспори В.Барка у статті “Відхід П.Тичини” небезпідставно підкреслив, що П.Тичина “захоплений революцією в її радянському напрямі для України і оспівуючи її в космічних планах, часом іронізуючи, відкривав завісу над дійсністю і подав вираз сумнівів (“Перед пам’ятником Пушкіну в Одесі”)” [329, с. 544].

У 1926 р. з-під пера поета з’явився вірш “До кого говорить?” – один із найбільш вражаючих у плані розкриття болісної внутрішньої боротьби, що роз’ятрювала його душу. У ньому митець, звертаючись до Рабіндраната Тагора, популярного у світі індійського письменника (оскільки в Україні йому говорити не було з ким), обіцяє показати йому такі “речі в однокласовій ворожнечі” нової радянської країни, які розкривають “всю фальш” її буття, та описує доволишню його дійсність. Згодом рукопис вірша поет знищив і лише добра пам’ять його дружини відтворила окремі рядки. Це дало можливість переконатися, що протиріччя ні на мить не залишали П.Тичину:

До кого говорить?
 Блок у могилі. Горький мовчить.
 Рабіндранате – голубе!
 З далекої Бенгалії
 Прилинь до мене на Вкраїну,
 Я задихаюсь, я гину.
 Я покажу такії речі
 В однокласовій ворожнечі,
 Я покажу всю фальш, всю цвіль
 Партійно-виборчих породіль, ...
 Коли б були це генерали,
 Ми б знали, що робить.
 А в тім-то й річ, що це кати
 однокласовії... [235, с. 180].

Вірш “До кого говорить?” за сконденсованістю й сміливістю думки належить до найкращих світових зразків політичної поезії. Образ всевітньо

відомого індійського письменника Рабіндраната Тагора виступає в ньому як символ совісті й правди, якої не чув П.Тичина від “однокласових” співвітчизників уже в середині 20-х років ХХ ст.

Значний вплив на діяльність митців України справляли теоретичні засади більшовицької культурницької політики. Головною метою в галузі культури більшовики вважали ідеологічне перевиховання мас в комуністичному дусі. Для цього, на їх думку, необхідно було створити нову культуру, основою якої повинен стати марксизм у світогляді, диктатура – у політиці, колективізм – в етиці. Ця культура за своїм духом мала бути єдиною для всіх народів. Про цей суперечливий період П.Тичина в листі до письменника А.Любченка, висловлюючи своє ставлення до переслідувань літературознавця, письменника М.Могилянського, який у своєму оповіданні “Вбивство” алегорично засуджував М.Грушевського за його повернення в Радянську Україну, писав: “Мстять людині, очевидно мстять. Та коли б знати за що. Можна різно оцінювати М.Могилянського, але ж не можна до жандармського абсолютизму доходити: знищити людину з лиця землі – це за що? Жду тепер всього. Бо тепер все можливо, бо тепер блоху убить не можна, щоб не розкваліфікували це як щось таке” [350, с. 85].

Починаючи з другої половини 20-х років ХХ ст., більшовицька влада в Україні, намагаючись упровадити в життя свої тоталітарні принципи, вимагала від творчої інтелігенції створення таких творів, що відповідали б усім вимогам керівної партії. Представники культурної інтелігенції почали впроваджувати в життя вказівки і настанови партійно-державного апарату, втілюючи їх у відповідних образах і формах, зрозумілих усьому суспільству. Таким чином, виконуючи вимоги більшовицького керівництва, П.Тичина змушений був перейти у своїй творчості на етику лівого радикалізму, яка стала домінантною в духовному житті радянського суспільства.

Про сум’яття поетової душі свідчить поема “Чистила мати картоплю”, уривок із якої був опублікований 1926 р. в альманасі “ВАПЛІТЕ”. Перед нами сповнена болю та співчуття картина народного бідування,

спричиненого більшовицьким режимом. У творі в образі матері виразно вбачається алегоризований образ України, про що є пряма вказівка в тексті:

нехай я вже буду

Вашим коліном придушена, наче ота Україна [235, с. 176].

Мати думає, чим прогледувати голодних дітей, як дати в убогому господарстві хоч якийсь лад, коли чоловік збожеволів, а старший син став комуністом. Весь фрагмент – це переважно монолог – плач-голосіння самої землі. У це голосіння дрібними репліками вриваються суєтно-пігмейські поривання ідеологічно “правильно” налаштованого сина. Жінка в усіх нещастях звинувачує саме новий режим, що викликає синове незадоволення. Вустами матері, подібно до того, як вустами ліричного героя поезії “Про кого говорить?”, означається характер нової влади [390, с. 60]:

Ленін-антихрист явився, мій сину, а ти проти мене

Треба боротись: ворог явився [235, с. 178].

Як зазначає історик Ю.Шаповал, “у фразеології партійних доповідей про національну політику більшовиків проступає теза про необхідність боротьби з “національним дурманом”, і вже сама згадка про Україну могла тлумачитися як перегин. Так сталося з поемою П.Тичини “Чистила мати картоплю”, що як негативний приклад була названа В.Чубарем і змусила поета виправдовуватись за контексти у відкритому листі до газети “Комуніст” (1927 р.) [625, с. 264].

Набираючи силу, тоталітарна держава не була зацікавлена в підвищенні культурного рівня українців. Для того щоб зменшити позитивні наслідки “українізації”, компартійний апарат одночасно організовував кампанії, спрямовані проти “буржуазних націоналістів” і “націонал-ухильників” та інші репресивні заходи. Нещадно винищуючи непокірних інтелектуалів, залякавши і приручивши решту старої інтелігенції, створюючи низькоякісну, але свою інтелігенцію, режим готував умови для тотального контролю за розвитком не тільки суспільної думки, а й суспільного життя в цілому.

На початку 1930-х років. почалася жорстока централізація в системі культури. Керівництво ЦК КП(б)У виявилось неспроможним захистити інтереси української культури. Усе більше влади прибирали до своїх рук органи ДПУ, які почали широкомасштабну акцію розправ над представниками української інтелігенції. Засобом таких розправ дедалі частіше ставали показові політичні процеси. Як підкреслюють історики Г.Касьянов і В.Даниленко в праці “Сталінізм і українська інтелігенція (20–30 роки)” (1991 р.), під час цих процесів “нагромаджена гора безглузких страхітливих інтерпретацій, несправедливих свідчень, звинувачень... Вислів невдоволення розцінювався як антирадянська агітація, службові відраджання за кордон спричинялись до звинувачення у шпигунстві, службові недоліки сприймали за свідомі диверсії тощо” [459, с. 32]. Цензури зазнала й збірка “Чернігів” (1931 р.), яка цілком відповідала канонам соціалістичного реалізму. У ній домінують плакатність, бадьора велемовність, монументальний пафос, піднесені до рівня, що межує з карикатурним спрощенням. Це видається ймовірним для дослідника В.Гуменюка, який зазначив, що “П.Тичина далеко не такий однозначний, як це може видатись на перший погляд, за личиною вдаваного піднесення криється глумливе знущання з предмета, ніби возвеличення з механізовано політизованої дійсності” [390, с. 59]. Збірка “Чернігів”, як підкреслив С.Тельнюк у статті “Містифікація генія в тоталітарному пеклі” (1991 р.), має пародійний характер та присвячена В.Еллану, блискучому майстрові сатиричної пародії [601, с. 188].

Починаючи збірку “Чернігів” віршем “Мій друг робітник водить мене по місту й хвалиться” (1939 р.), П.Тичина подає його зміст від імені чернігівського робітника, вихованого сталінською системою, для якої потрібен “соціалізм без музики”:

Прокладаємо, ріжем, ламаєм –
ні жалю, ані жалощів нема,
бо це ж спланованість сама [248, с. 225].

У третьому виданні збірка “Чернігів”(1931 р.) зазнала значних скорочень: друкувалися лише два вірші – “Мій друг робітник водить мене по місту і хвалиться” (1930 р.) та “Ленін” (1930 р.).

Незважаючи на те що в збірці висвітлювалися події індустріалізації, перебудови суспільства, висувалися революційні гасла, образ Леніна інтерпретувався з показовою традиційністю, вона була негативно оцінена. “Чернігів” отримав лише кілька позитивних відгуків, зокрема, це прихильні рецензії поета Н.Асєєва та критика А.Лейтеса, проте негативні оцінки домінували. У негативній критиці автори відверто вказували на “формалізм” поета та його неспроможність “узгоджувати форму і зміст” творів. Наприклад, критик А.Іщук у критико-бібліографічному нарисі “Павло Тичина” щодо названої збірки зазначав: “Глибокі ідеї, велике історичне значення “Чернігова”, твір збудований з багатого життєвого матеріалу, не були донесені поетом до читача, оскільки обрана ним форма не відповідала змісту. Тут поезія багато втрачає внаслідок кричущої невідповідності змісту і форми [455, с. 85].

На XVI з’їзді ВКП(б) Й.Сталін ставить остаточну крапку в процесі національного самовизначення. До 1932 р. було ліквідовано всі літературно-мистецькі організації та встановлено монополію на культуру в усьому Радянському Союзі шляхом створення централізованих творчих спілок. Постанова ЦК ВКП(б) “Про перебудову літературно-художніх організацій” закликала: “об’єднати всіх письменників, що підтримують платформу Радянської влади і прагнуть брати участь в соціалістичному будівництві, в єдину спілку письменників з комуністичною фракцією в ній” [123, с. 574].

Сподівання на те, що страшні часи можна перебути, перечекати, потерпіти й відродитися, розвіялися арештами, голодом, розстрілами. Лідія Папарук (дружина поета) згадувала, що саквояж, складений на випадок арешту, завжди стояв у передпокої, навіть тоді, коли П.Тичина був статистичним Міністром освіти й суто номінальним Головою Верховної Ради. В.Стус переповідав свідчення, що поет часто спав не роздягаючись в

очікуванні непроханих нічних візитерів. Влада тримала навіть власних одописців у стані постійної напруги [410, с. 8].

На початку 1930-х років, в умовах тоталітаризації суспільства, інтелігенції потрібно було повсякчас доводити свою прихильність радянській владі. Науковці, письменники, діячі культури були вимушені брати участь у соціалістичному будівництві держави й підкреслювати свою прихильність різними політичними гаслами, ініціативами та заходами. П.Тичина, як і інші представники інтелігенції, брав участь у соціалістичному змаганні щодо кількісних і якісних (за соціалістичними критеріями) показників літературної продукції, а його творче натхнення мало підпорядковуватися проголошеним гаслам. Письменник І.Сенченко, аналізуючи умови праці творчої інтелігенції, писав: “Для того, щоб вижити, треба бути слухняним і покірним холуєм” [350, с. 181]. Процес тоталітаризації, що відбувався в українському суспільстві, змусив П.Тичину оспівувати велич і геніальність Комуністичної партії, Й.Сталіна, диктаторської системи.

21 листопада 1933 р. редакція “Правди” підготувала спеціальний номер газети, присвячений розвитку промисловості, сільського господарства та культури України. Вітаючи українців із трудовими успіхами, газета вмістила портрети передових робітників, колгоспників, представників народної інтелігенції. У цьому ж номері було видруковано українською мовою вірш П.Тичини “Партія веде” та передову статтю під однойменним заголовком.

Твори П.Тичини стали співзвучними ідеалам соціалістичного будівництва, вони всіляко популяризувалися й поширювалися. У той же час П.Тичина залишався народним поетом. У 1939 р. П.Тичина написав вірш “В ім’я людей”, у якому головна думка якого висловлена рядком-анафорою – “Нам треба голосу Тараса”:

Нам треба голосу Тараса. Зично
щоб прозвучать про наш могутній день.
Хай чують вороги, що ми – залізні.
Роздушимо, роздаavimo того,

хто посягне на нас [249, с. 126].

Характерно, що ці рядки П.Тичина вмонтує у свої праці про Т.Шевченка, наприклад, у промову на відкритті пам'ятника Кобзареві в Каневі.

22 червня 1941 р. фашистська Німеччина без оголошення війни напала на Радянський Союз. Віроломне вторгнення гітлерівських загарбників на українські землі створило реальну небезпеку для українського народу. П.Тичина з перших днів війни своєю громадсько-політичною та літературною діяльністю допомагає українському та іншим народам СРСР у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників. У поезіях “Ми йдемо в бій” (1941 р.), “Тобі, народе любий мій” (1941 р.), “Я утверждаюсь” (1943 р.), у поемі “Похорон друга” (1942 р.) та інших звучить голос нещадного гніву, заклик до співвітчизників стати на захист рідної землі.

Неоднозначним і суперечливим виявився в історії українського народу період після перемоги у Другій світовій війні. З одного боку, перемога радянського народу над німецькими загарбниками породила в українців оптимізм, віру в краще майбутнє, люди мужньо долали труднощі післявоєнних років, самовіддано працювали, щоб забезпечити українській нації щасливе майбутнє. Проте не всім народним сподіванням удалося в той час здійснитися. Повоєнні роки виявилися завершальним етапом у формуванні в країні сталінського абсолютизму, що наклало негативний відбиток на події і в Україні. Тоталітарний режим призвів до нагнітання напруги в суспільстві, нових кампаній переслідування, нової хвилі репресій.

Після смерті Й.Сталіна тоталітарний режим послабився. Відбулася загальна лібералізація суспільно-політичного життя. Компартійно-радянська олігархія відмовилася від терористичних методів державного управління. XX з'їзд КПРС легітимізував цей політичний курс. Середина 50-х років XX ст. позначена в історії СРСР і УРСР, зокрема, початком десталінізації суспільства. Розпочалася так звана “хрущовська відлига”. Політична лібералізація сприяла розвитку духовного відродження української нації.

Пожвавилася суспільно-культурне життя. В Україні розгорнулася нова хвиля національно-культурного піднесення. Літературне відродження суттєво не торкнулося творчості П.Тичини. Не повіривши в хрущовську десталінізацію, митець залишався на позиціях сталінізму. У його збірках “Ми свідомість людства” (1957 р.), “Дружбою ми здружені” (1958 р.), “Батьківщині могутній” (1960 р.), “Комунізму далі видні” (1961 р.) домінують мотиви величі Комуністичної партії, сталінської “дружби народів”, звеличення “героїнь соціалістичної праці” колгоспних ланів і нового вождя – М.Хрущова [453, с. 380].

Науковець О.Яровий у праці “Офіціальний” Тичина як ідеологема Радянської епохи” щодо діяльності П.Тичини зазначав: “П.Тичина гостро відчував трагізм власного становища, коли в “обценьках” радянської ідеології дедалі більше давалося взнаки творче безпліддя, а перо не могло позбутися запрограмованості на потрібні слова. Щоб якось компенсувати відчуття порожнечі, П.Тичина звертався до молодих поетів – можливо, тому, що бачив в них продовжувачів того творчого потенціалу, який для нього вже втратив можливість реалізації”. На думку О.Ярового, про це свідчать такі рядки письменника:

З творами молодих
знайомитись –
що може бути золотіше!
Та й чого соромитись,
що ти вже так
та й не напишеш [644, с. 39].

У згаданих рядках, за О.Яровим, П.Тичина розумів, що розміняв власний талант на дрібниці, на сухозлотицю нездарних віршоподібних творів, які виходили з-під його пера мертвонародженими, він заздрив молодим поетам, що здатні “написати про душу народу” [644, с. 39].

Вражаючим прикладом цього є вірш під назвою “А чи не єсть це самі нахвалки або запаморочення від успіху”:

Молоді таланти, вам привіт і шана!

Найчудесніше звучання вашої поезії!

Лиш чомусь нема уваги ані до В'єтнама,
до Анголи, так і до Родезії [317 с. 246].

Цей вірш може видатися пародійним, але тільки тому, хто не помітив у ньому поетового болю за несправедливість. Роки плину проти течії власного таланту вже відчутно заважали П.Тичині перелити почуття у відповідну образну оболонку. Звідси у вірші прямолінійність, звідси – аплікація географічних назв, немов у передовиці газети. Без сумніву, поет уболівав так само щиро, як і в збірці “Замість сонетів і октав”, і так само неприйнятна для нього людська жорстокість, – коли в 1967 р. він писав “і кожний постріл на оцій планеті вистрілюється в серці моїм”. Сила переживання – та ж сама, але надто вже неспівмірні “вагові категорії” поета наприкінці життя і поета початку ХХ ст.

Та час від часу, незважаючи на реалії часу, з'являлися прекрасні, проникливі рядки, перейняті все тим же болем за людину, болем, який несуть, наче тяжкий хрест, мислителі та справжні поети:

Бо не в собі ж я, а увесь на людях,

бо все моє – чи зблизька, чи здаля.

Тому – земля кипить, як серце в грудях,

І серце стогне, як уся земля [317, с. 222].

Вірш “У серці моїм” – це поетичний заповіт П.Тичини, у якому чуються нотки вибачення за свою провину перед народом і перед власним талантом, а головне – невтрачена любов до людей. Але життя прожите, і не тільки під знаком любові, бо, крім любові, поетом рухали два психологічні чинники – страх і віра. Страх – це зрозуміло: багато хто з митців мусив пристосовуватися до обставин життя, диктованих системою. Шляхом зміни суспільно-політичної позиції довелося піти й П.Тичині. А щодо віри, то, як припускає науковець О.Яровий, “чому б не припустити, що поет (ще тоді, у 20-30 роки) справді повірив у те, ніби доба старого мистецтва відмерла, а

нова доба вимагає зовсім інших, конвеєрно-агітаційних, мистецьких виявів, висуває нову шкалу художніх цінностей? Адже “господарі епохи” заявляли і про народження якісно нової літератури. Саме таку ерзац-літературу закликали – і змушували – творити ті, кому доручено було відповідати за естетичне виховання народу” [644, с. 40].

П.Тичина чекав на теренах Радянського Союзу появи нового мистецтва, натхненого “веліннями епохи”, і взявся активно його творити. Радянська система зробила поета одним з авторів радянської ідеологічної культури; за його творами молодші покоління мусили вчитися любити Батьківщину, бути відданими ідеям Комуністичної партії, виховуючи в собі риси нової людини. Несправжній П.Тичина був проголошений одним з найбільших авторитетів радянської ідеології. Багато його висловів досі цитуються як афористичні, внесені до збірника А.Коваль, В.Коптілова “1000 крилатих виразів української літературної мови” (1964 р.), – зрозуміло, тут позначився вплив епохи. Ідеалізація не тільки образу П.Тичини, а і його висловів ішла на шкоду поетові. Навіть політично нейтральні фрази поета ставились на ідеологічні контури, втрачаючи свій універсальний, істинно поетичний зміст.

П.Тичина – великий національний поет, у творчості якого болюче відбилася доля українського народу. С.Тельнюк із цього приводу відмітив : “Офіційна пропагандистська машина сталінізму намагалася пристосувати цю колосальну постать людства для своїх антилюдських потреб. Його намагалися оголосити то “співцем партії”, то “співцем інтернаціоналізму”. ...Читачам пропонували газетні одностенки або відверто іронічні вірші П.Тичини – і водночас не дозволяли друкувати його “Золотого гомону”, “Гей, вдарте в струни, кобзарі!”, “На Аскольдовій могилі”, “Замість сонетів і октав”, “Прометей”, “Голоду” [601, с. 196]. Серед поем П.Тичини найбільш фундаментальною можна вважати симфонію “Сковорода”, видану посмертно. Писалась вона з 20-х рр. ХХ ст. до останніх днів митця. Поема “Сковорода” – це велика поетико-драматична панорама, на площині якої автор прагнув показати цілу епоху.

Суспільна, та культурницька діяльність П.Тичини була зумовлена розумінням необхідності розвитку культурного та духовного життя в Україні, поширення знань, піднесення рівня освіченості народу.

4. 2. Культурно-освітня діяльність П.Тичини

Сучасна культура нашого народу, сформована попереднім рівнем культурного надбання, є закономірним продуктом кращих традицій минулого. Одним з важливих напрямів історичної науки, які намітилися в останні роки, у час розбудови української незалежної держави, духовного оновлення та сплеску національної свідомості народу, є дослідження впливу української культурної спадщини на формування громадсько-політичної позиції сучасного суспільства.

П.Тичина зробив великий внесок у дослідження місця і ролі видатних громадських діячів та представників культури України, які мали значний вплив на формування національної свідомості, розвиток національної культури. Особливу увагу П.Тичини привернула діяльність та суспільно-політичні погляди Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка, М.Коцюбинського, Лесі Українки.

П.Тичина, поряд із М.Рильським, П.Поповим та іншими, належав до тих науковців, які в 30-40-х роках ХХ ст. заклали основи наукових знань про діяльність та творчий спадок українського філософа, письменника Г.Сковороди. Цікаве свідчення про дослідження П.Тичиною творчої та суспільної діяльності Г.Сковороди наводить письменник І.Сенченко в статті “Допитливий майстер” (1941 р.): “Разом з життям і творами Сковороди поет вивчає Радищева, Гете, побут країн і міст, які пройшов у шуканні знань український філософ. Тема хвилює поета, у процесі вивчення матеріалу відкриваються нові можливості, нові маловідомі, навіть ученим-спеціалістам, сторінки” [589, с. 3].

19 листопада 1939 р. в Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка, на творчому вечорі з нагоди 145-річчя від дня смерті Г.Сковороди, П.Тичина виступив з доповіддю “Григорій Сковорода”, у якій розкрив зв’язки філософа з життям трудового українського народу та значення цього фактора для його подальшої творчості. “І коли деякі філософи, як наприклад І.Кант, ціле життя своє просиділи в кабінеті і ніколи не виїздили за межі своєї округи, – говорив П.Тичина, – то Г.Сковорода свідомо обрав своїм кабінетом цілий світ і, співаючи на повні груди, власними ногами виходив усю Україну, Великоросію, а ще й немалий шмат Західної Європи!” [256, с. 226]. Академік також зазначив, що головними героями творів філософа стали “найбідніші прошарки трудящих. У своїх творах Г.Сковорода відбив увесь трагізм життя тогочасної України, увесь трагізм покріпаченого люду.” [256, с. 227]. П.Тичина дійшов висновку, що саме вивчення суспільно-політичного життя українського народу спонукало Г.Сковороду писати тексти українською мовою.

До образу Г.Сковороди П.Тичина звертався і в роки Другої світової війни. У грудні 1942 р. на ювілейних зборах АН УРСР, присвячених 220-й річниці від дня народження Г.Сковороди, він виступив із доповіддю “Григорій Сковорода”, а в 1944 р. на урочистому засіданні АН УРСР у зв’язку зі 150-річчям із дня смерті філософа виголосив вступну промову “Григорій Сковорода”. У цих виступах висвітлено ті моменти творчої спадщини мислителя, які набули актуальності, зокрема, у період Другої світової війни.

У статті “Кілька штрихів до теми “Сковорода й Радищев” (1949 р.) П.Тичина порушив важливе для українських учених питання – порівняння філософського вчення Г.Сковороди й М.Ломоносова, указавши на необхідність подальшого опрацювання цієї теми. Дослідник відзначав, що Г.Сковорода один з перших в Україні високо оцінив значення наукових відкриттів М.Ломоносова, під їх впливом він написав навчальний посібник для Переяславської семінарії. “Нехай Сковорода і Ломоносов ніколи між

собою в житті не стрічалися, – писав П.Тичина, – та зате вони в історії стрілися разом на обробленій ниві культури, зійшлися і, взявшись за руки, по густо зарослій бур'янами й колючками дорозі пішли, по дорозі братерства й дружби – і вийшли до нас, на найширший шлях в нашу сонячну епоху” [257, с. 181].

Однією з чільних постатей українського історичного, культурного й національного поступу є поет Т.Шевченко, який підніс українську культуру на висоту, гідну народу з багатим історичним минулим. Значне місце в дослідженнях П.Тичини займає вивчення місця та ролі видатного українського поета Т.Шевченка в суспільно-політичних процесах тогочасної України та його внеску в розвиток української культури.

У роки національно-визвольної революції та громадянської війни в Україні поет вчився в Т.Шевченка патріотизму та мужності. Саме в цей час, за словами Л.Новиченка, “Тичина по-справжньому сприйняв і громадянську пристрасть великого Кобзаря, і його народність, і вражаючу простоту його художніх засобів” [555, с. 230]. Тоді ж уперше у творчості П.Тичини з’явився образ Т.Шевченка, позначений напруженою класовою боротьбою в суспільстві (збірка “Плуг”(1920 р.)).

У 30-х роках ХХ ст. П.Тичина написав ряд праць, присвячених вивченню громадсько-політичної позиції Т.Шевченка, його суспільної діяльності й творчої спадщини: “У мистецтві бронзою утверджуємось” (1935 р.), “Ожили степи, озера” (1935 р.), “Любим гнівного Шевченка” (1936 р.), “Шевченко і поети братніх республік” (1938 р.). У цих працях дослідник показав, що прихід кобзаря в українську культуру був зумовлений і підготовлений історично тими соціальними, культурними й національними змінами, які відбулися в Україні в ХІХ ст.; відзначив, що ідея народності стала головним критерієм творів Т.Шевченка; звернув увагу на природний, глибокий зв’язок творчого доробку поета з життям народу, його долею, горем і радостями. За словами П.Тичини, “це дійсно перший і воістину народний поет” [255, с. 205], адже у своїх творах він відтворив суспільно-політичну думку

тогочасної України, горе і скорботу народу, його гнів, боротьбу з царизмом та національним гнобленням.

У доповіді “Сила “Кобзаря” (1940 р.), яка була виголошена на науковій сесії Інституту української літератури АН УРСР, присвяченій сторіччю першого видання збірки творів Т.Шевченка “Кобзар”, П.Тичина дав відповідь на питання: у чому ж секрет сили творчості поета, чому вона здобула таке визнання? У цій доповіді автором розглянуто, передусім, ті суспільно-історичні та культурні процеси, що зумовили появу Шевченкового “Кобзаря” (1840 р.), у якому вперше було широко відображено життя українського народу, його думи й прагнення, його гнів і соціальний протест проти кріпацтва та самодержавства. Життя й боротьба трудового народу проти царизму були найголовнішими факторами, які, на думку дослідника, формували світогляд Т.Шевченка й зумовили написання “Кобзаря”. П.Тичина підкреслив, що сам поет вважав свої твори народженими життям, адресував свої думи закріпаченому людові: “...рішучість, сміливість, невинне шукання правди, шляхів до визволення від рабства, до свободи відразу ж дійшли, на крилах долетіли до всіх тих сердець, прямих і чесних, які ненавиділи царську російську дійсність” [255, с. 260]. Визначаючи місце і значення “Кобзаря” в українській культурі, П.Тичина вказав, що його поява була свідченням великого позитивного зрушення в її розвитку, знаменувала рішучий поворот до народності й реалізму.

У доповіді “Вступне слово на Шевченківському пленумі Спілки письменників СРСР у Києві” (4 травня 1939 р.) П.Тичина порушив питання – чого вчать і повинні вчитись у Т.Шевченка українські митці, науковці? Найбільш важливими він вважає шевченківські традиції боротьби проти ворогів, його гнівне слово, спрямоване проти експлуататорів і поневолювачів, а також високу національну самосвідомість, яка знайшла своє втілення в його поезії. Тому й закликає творців української культури, особливо поетичну молодь, навчатись у Т.Шевченка патріотизму та вміння володіти словом, як зброєю у боротьбі з ворогами Вітчизни. “Будемо вчитись

у нього і реалістичного письма, і поетики високої. І мови чистої народної! А особливо – гніву... ненависті, нещадної боротьби не на життя, а на смерть” [255, с. 206]. Такі вимоги П.Тичина ставив, виходячи з конкретних історичних умов, підкреслюючи, що шевченківська сила гніву особливо актуальна в час, коли фашизм виношував свої агресивні плани поневолення інших народів. Дослідник орієнтував українських діячів культури, вчених навчатись у Т.Шевченка уміння поєднувати особисте й громадське, завжди бути з народом, творити, писати так, щоб думи письменника зливалися з думами народу.

У роки Другої світової війни П.Тичина написав ряд статей про Т.Шевченка: “Гнів Тараса” (1942 р.), “Тремтіть, супостати!” (1943 р.), “Живуча сила” (1944 р.), “О великом сыне украинского народа” (1944 р.). Спадщина Т.Шевченка – грізна зброя нашого народу в боротьбі з фашистськими загарбниками – така думка червоною ниткою проходить через усі ці твори. Автор підкреслив, що Т.Шевченко все життя боровся проти поневолення нашого народу іноземними загарбниками, з ненавистю викривав німецьких колонізаторів, підносив славні героїчні традиції народу, оспівував мужніх борців, народних ватажків І.Гонту, М.Залізняка. Своїми пристрасними поетичними закликами він будив у народу почуття національної гордості, вселяв віру у свою силу, відчуття правоти у боротьбі з ворогами. Водночас П.Тичина наголосив на популярності в дні війни самого образу Т.Шевченка, з любов’ю оспіваного українськими митцями. Так дослідник ствердив думку, що на озброєнні наших воїнів була не тільки творчість, а й сам образ, ім’я великого Кобзаря.

У березні 1962 р. урядовий республіканський Комітет із питань премій імені Т.Г.Шевченка постановив присудити П.Тичині за збірку “Вибрані твори” премію імені Т.Г.Шевченка [117, арк. 1]. П.Тичина з великою радістю сприйняв присудження йому звання Лауреата премії імені Т.Г.Шевченка, це спонукало його до подальшої громадсько-політичної діяльності, надихнуло на нові творчі звершення. Він відгукнувся на присудження йому високої

відзнаки статтею “Нам треба голосу Тараса!” (1962 р.), у якій підкреслив: “І коли ми говоримо: “Нам треба голосу Тараса!” – ми під цим розуміємо не наслідування й копіювання Шевченка, а тільки те, щоб кожному з нас набути в житті такого голосу, який був би почутий нашою епохою і тими людьми, серед яких ти живеш” [258, с. 130].

Значне місце в дослідженні П.Тичини посідає вивчення творчого доробку та громадсько-політичної діяльності поета, прозаїка, літературного критика, громадсько-політичного діяча І.Франка.

У 1940 р. президія Спілки письменників України створила “Ювілейний Франківський комітет з відзначення пам’яті І.Франка у 1941 р.”, його головою було призначено академіка П.Тичину [256, с. 322]. Виступаючи на першому засіданні “Ювілейного Франківського комітету з відзначення пам’яті Івана Франка”, П.Тичина окреслив основні завдання в галузі франкознавства: “широко популяризувати творчість письменника, провести науково-дослідницьку роботу громадсько-політичної та творчої діяльності І.Франка, видати багатотомне зібрання творів І.Франка, яке охоплювало б усю творчу та громадсько-політичну діяльність письменника. П.Тичина вважав, що “попрацювати над спадщиною Івана Франка – великий іспит для наших літературознавців та вчених” [256, с. 243–244].

У промові “Іван Франко”, виголошеній на урочистому вечорі з нагоди 85-річчя святкування з дня народження І.Франка (15 вересня 1941 р.), П.Тичина зупинився, головним чином, на значенні творчої спадщини митця для підйому патріотичного духу українського народу та його віри в перемогу над фашистами. Він підкреслив, що в Івана Франка “мотив сили духу проходить через усю його творчість, який надає поетові невичерпне джерело оптимізму” [255, с. 315]. На конкретних прикладах промовець довів, що віра в силу духу свого народу, яка випливає з патріотичних почуттів письменника – любові до народу та Батьківщини і ненависті до ворогів, експлуататорів і зрадників, піднімає бойовий дух захисників Вітчизни, надає їм сил і наснаги [333, с. 190–191].

28 серпня 1956 р. у Києві відбулось урочисте засідання, присвячене відзначенню 100-річчя з дня народження І.Франка. П.Тичина у своїй доповіді проаналізував вплив І.Франка на розвиток суспільно-політичної думки в Україні, вказавши, що осмислення закономірностей історичного розвитку та культурних процесів України дали І.Франкові можливість вдаватися до історичних узагальнень. Підкреслюючи велику дієву силу поетичного слова митця, академік наголосив у промові: “Безсмертя творця вимірюється не тільки тим, скільки сердець людських відгукнулося було на його вогненне, правдиве, глибокодумне слово, як також і тим, наскільки високо поставлено заповіді попередника наступними поколіннями” [258, с. 429].

Висвітлюючи життєвий шлях І.Франка, П.Тичина звертав особливу увагу на ті моменти, які мали важливе значення для гартування могутнього національного духу народного співця, для написання його творів, – тісний зв’язок із життям народу та його визвольною боротьбою, на глибоке знання душі народної. Він зазначав, що ще в дитинстві в уяві майбутнього письменника, який на власні очі бачив тяжке життя трудівників, зародилися образи, пізніше використані ним у творчості. “Звикнувши у кузні батька до молота і до людей, звикнувши до вогню, до блиску розпеченого заліза, він уже ціле життя своє не переставатиме про вогонь, про молот і про сокиру говорити” [258, с. 430].

П.Тичина приділяв значну увагу висвітленню образу І.Франка як поборника дружби народів, насамперед російського та українського. Проаналізувавши зв’язки видатного письменника з російською культурою, показавши його любов до російського народу, вплив російської літератури на творчість Каменяра, академік зробив висновок, що діяльність І.Франка як поборника дружби російського та українського народів впливала “із гарячої любові до свого народу, а також із глибокого розуміння корінних інтересів останнього. А корінні інтереси українського народу базувалися на головному – на тісній дружбі з російським народом” [258, с. 422]. П.Тичина

називав І.Франка одним зі світочів України та однією з найбільших окрас світової літератури.

М.Коцюбинський – особистість величезної ерудиції, що увібрала в себе демократичні погляди вітчизняної та зарубіжної суспільно-політичної думки, письменник – пристрасний борець проти самодержавства, рутини в суспільному житті і на ниві літературної діяльності, ініціатор та ідейний натхненник проведення літературних “субот”, які були школою для молодих письменників, залишив глибокий слід у суспільно-політичній боротьбі українського народу за свою незалежність.

До вивчення творчої та громадсько-політичної діяльності М.Коцюбинського П.Тичина звернувся в 30-х р. ХХ ст. Уперше образ М.Коцюбинського в дослідника з’явився в нарисі “Наука, спадщина, революційна дійсність” (1934 р.), де поет називав автора “Intermezzo” своїм першим наставником, який настроював його на “героїчний лад”. У другій половині 30-х років ХХ ст. з’являється цілий цикл праць П.Тичини, присвячених постаті М.Коцюбинського: “На “суботах“ М.Коцюбинського” (1937 р.), “Перше знайомство” (1938 р.), “Як ми писали листи М.Коцюбинському” (1938 р.); пізніше з’являється розвідка “У гості кличе Горький Коцюбинського” (1951 р.). У них корифей української літератури поставав як невтомний вихователь літературної молоді. П.Тичина показав вплив М.Коцюбинського на формування свого світогляду та громадсько-політичної позиції, розглянув місце й роль прозаїка в розвитку української культур [387].

25 квітня 1938 р. на урочистому вечорі з нагоди 25-річчя від дня смерті письменника, П.Тичина виступив з науковою доповіддю “Михайло Коцюбинський”, у якій вказав на спільні мотиви у творчості М.Коцюбинського і таких прогресивних письменників, як Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка та інших. У цій доповіді він визначив основні джерела формування світогляду М.Коцюбинського, серед яких особливе місце займав тісний зв’язок письменника з життям українського народу, з

його національно-визвольною боротьбою, зокрема з подіями революції 1905–1907 рр. Доповідач указує, що піднесення й загострення класової боротьби на селі зумовили революційно-демократичне спрямування творчості М.Коцюбинського, появу повісті “Fata morgana” [387, с. 65].

П.Тичина зазначав, що одним з важливих факторів, які мали вплив на формування М.Коцюбинського як письменника демократичного напрямку є прогресивна культура українського і російського народів, праця В.Белінського, О.Герцена, М.Добролюбова, М.Чернишевського, Т.Шевченка, Марка Вовчка. Академік розкрив також ту велику роль, яку відіграли в ідейно-творчому зростанні М.Коцюбинського його творчі зв'язки з Максимом Горьким, і вказав на те спільне, що зумовило й загартувало їх: боротьба проти царизму, міщанства, любов до трудівників, оспівування сміливих борців за щастя народу. Особисту і творчу дружбу двох великих митців П.Тичина розглянув як вияв дружби братніх народів: “дружба М.Коцюбинського з Максимом Горьким – це чудова поема, яка вміщає в собі всю дружбу українського народу з народом російським [258, с. 242].

У доповіді “Звитяжець гуманізму і краси” (1964 р.), присвяченій 100-річчю з дня народження М.Коцюбинського. П.Тичина зобразив митця, як людину великої і всебічної культури, як письменника-борця проти реакції, який мужньо навчав молоде покоління жити й боротися. Дослідник також звернув увагу на безпосередню участь письменника у визвольній боротьбі українського народу за свою незалежність. П.Тичина показав новаторство М.Коцюбинського, який в українській літературі відкрив шлях до реалізму. У цьому плані науковець вважає суттєвим заперечення письменником декадентства і голого естетизму, його віру в майбутнє, співзвучність його гуманізму з нашими днями, розуміння нероздільності зв'язку особи з колективом, митця з народом.

Осмислюючи внесок передових представників української культури в розвиток суспільно-політичної думки в Україні, поряд з іменами Т.Шевченка,

І.Франка, М.Коцюбинського П.Тичина ставив ім'я видатної поетеси Лесі Українки.

Провідною думкою виступу П.Тичини з нагоди ювілею відомої письменниці Лесі Українки є ідея безсмертя поетеси, співзвучність її творчого подвигу нашим дням сучасності, невичерпність дієвої сили її поетичних творів. П.Тичина вказав, передусім на велику любов поетеси до свого народу: близько до серця сприйняла вона людське горе й злигодні, виявила рішучу ненависть до ворогів, оспівала робітничий клас як силу, що запалила вогні боротьби за нове, вільне життя, закликала до революції: “Леся Українка! Це звучить узагальнююче, як ім'я, в якому злилися мільйони українок і українців, мільйони безвісних чесних борців за свободу, які в глухі часи жорстокого царизму вслід за російським пролетаріатом не побоялися встати проти гніту й рабства” [247, с. 78]. Дослідник наголосив на значенні традицій Лесі Українки для українських письменників. Це, насамперед, розуміння високої ролі поетичного слова в суспільному житті. На прикладі Лесі Українки поет закликав навчатися цієї нероздільності суспільного значення слова та його культури, його гостроти в боротьбі з ворогами Вітчизни і граничної краси у відтворенні трудових звершень народу.

П.Тичина акцентував увагу на тому, що Леся Українка поєднувала творчу роботу й політичну діяльність. Вона була поетом, драматургом, публіцистом, знавцем народної поезії, філософом. “Леся Українка, – сказав П.Тичина, – всією своєю невтомною діяльністю чесно виконувала й виконала веління передових сил тодішньої епохи ” [247, с. 78].

П.Тичина підкреслив новаторство поетеси в руслі її сприйняття демократичних ідей, участі у визвольному русі. Аналізуючи твори Лесі Українки “Сон”, “Осіня казка”, “Напис в руїні” та ін., дослідник наголосив, що в них висловлена тверда віра в майбутнє, у торжество правди, коли з людей “спадуть весвітні окупи”, буде повалено самодержавство.

Культурно-освітня діяльність П.Тичини була спрямована на поширення знань, піднесення рівня освіченості народу України, популяризацію

творчості та громадсько-політичної діяльності провідних українських митців.

4.3. Публіцистична спадщина П.Тичини і соціокультурний розвиток України

У суспільно-політичному житті держави, розвитку її культури значну роль відіграє публіцистика, яка, оперуючи засобами логічного переконання, образності, полемічної гостроти та емоційного впливу, висвітлює, узагальнює, оцінює актуальні проблеми сучасності в періодиці або окремих виданнях. Зазвичай публіцистиці властивий злободенний громадсько-політичний зміст, її твори призначені для широкого кола реципієнтів, яких можуть спонукати до отримання знань переконання. Публіцистичні твори актуальної тематики сприяли зростанню духовного рівня, підйому національної самосвідомості, посиленню патріотичних почуттів українського суспільства. Необхідність розвитку та стимулювання досягнень українського народу вимагали відтворення суспільно-політичного життя в літературних та мистецьких творах. Активну участь у громадському житті України ХХ ст. брали І.Франко, Леся Українка, М.Коцюбинський, В.Винниченко, М.Грушевський та інші, публіцистичні праці яких мали вплив на формування суспільно-політичної думки в Україні.

У період Другої світової війни представники творчої інтелігенції разом з усім українським народом у найнапруженіший, найважчий час самовіддано боролися з ворогом, з честю виконували свій громадянський і творчий обов'язок, зробили відчутний внесок у перемогу над фашистськими загарбниками. З винятковою силою в роки суворих випробувань виявилась активна дієва роль публіцистики, яка була відгуком на воєнні події, відбивала радість перемог і переживання поразок. Вона виховувала в українських громадянах мужність, гарячу любов до Батьківщини, надихала фронтовиків і трудівників тилу на героїчні подвиги.

Публіцистичні виступи, статті П.Тичини були невід'ємною частиною його громадсько-політичної діяльності. Уже в перших його поетичних збірках “Сонячні кларнети” (1918 р.), “Плуг” (1920 р.), “Вітер з України” (1924 р.) вміщено поезії, у яких автор стверджував ідеї вірного служіння народові, рішуче засуджував прояви декадентства, безідейності в літературі (“Плюсклим пророкам” (1920 р.), “Один в любов” (1919 р.), “Я знаю” (1919 р.) та ін.). Згадані твори, а також громадсько-політична діяльність поета значною мірою підготували ґрунт для його публіцистичної, літературно-критичної творчості, яка активно розгорнулася у 20-х роках ХХ ст.

У 1919 р., працюючи в редакції літературно-мистецького щомісячного журналу “Мистецтво”, П.Тичина з хоровою капелюю “Дніпросоюзу”, як літописець їздив у відрядження для збору матеріалів про соціально-політичне та культурне життя Правобережної України. Подорож із капелюю Правобережною Україною (Біла Церква, Черкаси, Вознесенськ, Одеса та ін.) дозволила П.Тичині ознайомитися із соціально-економічним та культурним життям населення регіону [571, с. 293–294]. Він виступав з публічними лекціями, в яких висвітлював проблеми суспільно-політичного й культурного життя в Україні, та спілкувався з народом. “Перебування в нових для мене місцях. Знайомство з іншим відомим українським композитором Миколою Леонтовичем у Тульчині. Відвідання місць, пов’язаних з діяльністю декабристів, – усе це гарним, золотим вантажем осіло в душі моїй”, – писав поет в автобіографії [247, с. 24]. Згодом на сторінках журналу “Мистецтво” з’явилися замітки П.Тичини, де автор інформував широку громадськість про творчу та громадську роботу капели “Дніпросоюзу”, а також про події, свідком яких він був під час подорожей. Підсумковим звітом діяльності П.Тичини в згаданий період стала його документальна повість “Подорож з капелюю К.Стеценка” (1920 р.).

Займаючи посаду завідувача відділу поезій у громадсько-політичному та літературно-художньому журналі “Червоний шлях” (1923–1934 рр.), П.Тичина подорожував Україною, зустрічався з робітниками й селянами,

співпрацював із газетами “Комуніст”, “Культура і життя”, “Література і мистецтво”, “Літературна газета” та журналами “Гарт”, “Мистецтво”, “Молодняк”, “Українська культура”. Оптимістичним настроєм пройняті статті П.Тичини “Пісня” (1933 р.), “Буду як сталь” (1933 р.), “Нам треба більше, нам треба краще” (1935 р.), “Радість, що проситься в пісні” (1935 р.), “Думки напередодні польоту” (1939 р.).

17 серпня – 1 вересня 1934 р. у Москві відбувся I Всесоюзний з’їзд радянських письменників, у роботі якого взяв участь П.Тичина. Саме тут він зустрівся з письменником Максимом Горьким.

У публіцистичному нарисі “Наука, спадщина, революційна дійсність” (1934 р.) П.Тичина, висловлюючи враження щодо I Всесоюзного з’їзду радянських письменників, де розглядалися питання про роль, завдання та шляхи подальшого розвитку літератури в соціально-політичному та культурному поступі радянської держави, розкрив роль культурної спадщини для розвитку української літератури. Цитуючи слова Максима Горького, виголошені з трибуни під час роботи I Всесоюзного з’їзду радянських письменників, у вже згаданій статті, П.Тичина зазначав: “Причиною інтелектуального зубожіння завжди є ухилення від пізнання основного смислу явищ дійсності – втеча від життя внаслідок страху перед ним чи внаслідок егоїстичного прагнення покою ... наука і мистецтво повинні бути тісно пов’язані з практикою та з життям” [255, с. 42]. Українська література, на думку поета, мала продовжити й розвинути кращі реалістичні традиції прогресивної літератури минулого, традиції активного пізнання дійсності, глибокого проникнення в сутність життєвих явищ.

П.Тичина жив і працював за часів тоталітарного комуністичного режиму і масових політичних репресій. Як зазначає С. Цалик в статті “Як Павло Тичина випередив орверла, і що з того вийшло.” (2005 р.), “він вписувався в радянські реалії як умів....Своє кредо виживання в країні здійсненої антиутопії П.Тичина виклав у бесіді з молодими поетами. Чим більше недовіри до нас, письменників, переконував метр, тим розумнішими й

хитрішими маємо бути. Влада дивиться на нас вовком, ми ж мусимо довести їй, що ми є щось більше, ніж звичайні її прихильники. Ми мусимо діяти так, щоб повірили, начебто ми не тільки лояльні, а й ідейно переконані творці нового життя. Тільки тоді ми зможемо написати те, що хочемо і як хочемо. Інакше нас розчавлять як хробаків...” [620, с. 44].

25–27 квітня 1935 р. у промові “За многоплідну, урожайну літературу”, виголошеній на пленумі правління Спілки радянських письменників України, П.Тичина вимушений був наголосити на керівній ролі Комуністичної партії в житті українського суспільства та розвитку радянської літератури: “Партія постійно приділяла увагу літературі, цій невід’ємній частині загальнопартійної справи; партія виправляла хиби як окремих осіб, так і цілих організацій; там, де треба було осмикнути, отверезити, вона по-отецькому, по-справжньому чинила; вона розгромила українських націоналістів, контрреволюціонерів...” [255, с. 73].

Відкриваючи нараду Спілки радянських письменників України (березень 1936 р., Київ), що відбулася під знаком боротьби з формалізмом, у вступному слові “Викоренити формалістичну цвіль в поезії” П.Тичина підкреслив, що “найбільше зло від формалізму полягає у відірваності від життя, від аудиторії, від народного ґрунту, за якими йдуть услід натуралізм, екзотика, схематизм, дешеве побрязкування словом, безпредметність, індивідуалізм та інше” [255, с. 104]. Поезія, на думку митця, – живий, оперативний вид мистецтва: вона гостро реагує на все навколишнє, швидко відгукується на нові реалії, – і тому їй особливо треба оберігати від формалізму. Це зумовлює необхідність розвитку принципової літературно-художньої критики, яка повинна бути відвертою, чесною, незважаючи на авторитети й заслуги в минулому, несхибною в боротьбі за високоідейне, високохудожнє мистецтво. Отже, поет закликав до рішучої боротьби проти проявів формалізму в поезії.

У статтях “Я расту” (1935 р.), “Радість, що проситься в пісні” (1935 р.), “Нове село, оновлене” (1938 р.) П.Тичина відгукнувся на важливі події, які відбувалися в Україні, розповів про людей праці, культурне життя, визначив

ті шляхи, що єднають письменника з життям народу. Науковець Н.Заверталюк у праці “Становлення і розвиток української радянської публіцистики” (1978 р.), аналізуючи статтю П.Тичини “Нове село, оновлене”, наголосила, що активне ставлення автора до об’єкта зображення посилює пристрасність, емоційність відтворення дійсності [425, с. 87].

Свою силу й натхнення П.Тичина черпав із зустрічей із трудівниками та інтелігенцією. Про це він зазначав у статті “Нове село, оновлене”, торкаючись основного принципу естетики – відношення мистецтва до життя: “Зустрітися із народом – це значить повно себе відчутти, відчутти, що ти єсть потрібна йому людина...” [255, с. 174].

На початку 30-х років ХХ ст. в побут українського суспільства увійшло радіо. Ця подія знайшла відображення в публіцистичних працях П.Тичини. У статті-репортажі “Двері” (1933 р.) митець передав хвилювання та враження від свого першого виступу по радіо. Він наголосив, що письменник ніколи не повинен забувати, що говорить з усім народом: “Вогненного нам треба слова! Такого, щоб мільйони виховувало” [255, с. 36]. Виступаючи по радіо, П.Тичина відчував, “ніби перед ним відкрились двері, що вели до новобудов, фабрик, шахт, будівництв, МТС, вузів, а в дверях – тисячі людей, які слухали його” [255, с. 36].

У публіцистичних статтях і виступах П.Тичина вказував на важливість для розвитку держави досконалого володіння народом, а надто письменниками, української мови. У статті “Слово-зброя” (1939 р.) майстер пера наголошував, що “письменник для створення своєї продукції користується надто тонким матеріалом – словом, і треба його особливо оберегти від плісняви, від цвілі... Бо ми ж, як художники, впливаємо на уми й серця мільйонів і не маємо права самі бути сирими, скороспілими й відсталими” [247, с. 289]. Написати високоідейний художній твір, який матиме позитивний вплив на духовний розвиток суспільства, письменник зможе лише тоді, коли зуміє видобути найкращі слова з багатих джерел народної мови для створення художнього образу. Слово буде свіжим і

молодим, на думку поета, “лише тоді, коли воно взяте від землі, від народу; коли відповідає величі своєї епохи” [247, с. 289]. “Моя участь у газетах спричиняється до того, що мова моя стає простішою, приступнішою до простого читача” – зазначав П.Тичина [255, с. 48].

Закликаючи письменників активно працювати в публіцистичних виданнях України, П.Тичина продовжував традиції В.Маяковського, видатного російського поета ХХ ст., який вважав, що газета – велика народна трибуна, з якої митець спілкується з масами і яка підносить його відповідальність та авторитет [377, с. 9]. Поет наголошував, що головне в публіцистичній роботі – висока ідейно-художня якість, що залежить від глибини відтворення життєвої правди. Звідси й випливає необхідність досконалого знання життя, засвоєння величезного надбання людських знань усіх попередніх поколінь. Водночас потрібна суворя вимогливість до себе, рішучість, самодисципліна, уміння розраховувати час. Необхідно добре розумітися на мистецтві, знати історію, філософію, історію мистецтва й техніки, досягнення науки своєї епохи. П.Тичина був переконаний, що письменник повинен уміти швидко і вчасно відгукуватися на події життя. Виступаючи борцем за актуальність тематики поетичних творів, за глибоке та всебічне відтворення сучасного епосі головного героя в них, публіцист разом з тим наголошував, що справа не лише в тому, щоб писати твори на ту чи іншу актуальну тему, треба ще вміти вхопити й подати її.

П.Тичина з обуренням відгукувався про тих, хто не бачить у житті суспільства тем для творчості. “І це в той час, – розмірковував він, – коли бурхливе життя наше щодня дає письменникові нові теми – тільки бери їх, бери, підхоплюй, опрацьовуй по-живому” [255, с. 237]. Головними темами поет вважав народження і зростання нової людини, її патріотизм, героїчний труд, благородні риси характеру. Музою письменника ставала стахановка, санітарка, студентка, лаборантка, тобто рядова людина, людина праці.

Український учений З.Грузман, який досліджував творчий і науковий доробок письменника, у праці “Павло Тичина – літературознавець і критик”

(1975 р.) писав, що твори й переклади П.Тичини, надруковані в періодиці, сприяли становленню національної свідомості та громадсько-політичної позиції українського народу [377, с. 6].

У період Другої світової війни вагомий внесок у боротьбі з фашистськими загарбниками зробив український народ. У час важких випробовувань достойними синами українського народу виявили себе письменники, які звернулися до публіцистики – одного з найбільш мобільних жанрів літератури. Мужньо звучало полум'яне, спрямоване проти фашизму слово М.Бажана, М.Рильського, О.Корнійчука, О.Довженка, П.Тичини та інших. Їхні пристрасні публіцистичні статті, нариси, пронизані почуттям патріотизму, стали важливими супутниками й натхненниками захисників Вітчизни. [425].

У досліджуваній період митець листувався з фронтовиками, виступав із промовама на антифашистських мітингах та на радіо, активно друкувався на сторінках “Правды”, “Известий”, “Красной звезды”, “Радянської України”. У публіцистичних творах він викривав фашистів як ворогів свого народу і його культури, як варварів, метою яких є знищення наших духовних надбань. П.Тичина навів численні приклади звірячого ставлення до культури українського народу, яка має багатовікову історію. З гнівом говорив поет про те, як гітлерівські посіпаки нищили культурні цінності, руйнували університети, бібліотеки, музеї, відводили школи під казарми тощо.

Гостро викриваючи фашизм у публіцистичних виступах, П.Тичина вдавався до сатиричних прийомів. Так, у статті “Святотатці” (1942 р.) автором застосована форма безпосереднього звернення до фашистів, що звучить як грізне застереження, як гідна відповідь ворогові, якому не вдається поневолити народ України, знищити його культуру. З цією ж метою він використав народний казковий образ мертвої кобилячої голови: “Стучить, шумить, гримить... що там? Кобиляча мертва голова біжить. Так, голово архіфашистська... Запам'ятай же назавжди: волелюбний український народ ніколи тобі не простить твоєї руйнацької істерики” [255, с. 367].

Антифашистська тематика була продовжена П.Тичиною і в статтях “В новом году мы победим” (1943 р.), “Тремтїть, супостати” (1943 р.), “Геть брудні руки від України!” (1943 р.).

Тичинині публіцистичні праці та виступи окресленого періоду розкривають значення публіцистики в житті українського суспільства та його нелегкій боротьбі з ворогом. Аналізуючи твори письменників В.Сосюри, М.Рильського, М.Бажана та інших, він з гордістю відзначав успіхи в розвитку української публіцистичної літератури у воєнні часи, загострював увагу на тому, який характер вона повинна мати в цей нелегкий для України період та яким має бути художнє слово митця у великій справі перемоги над ворогом.

27 січня 1942 р. в Москві відбулося розширене засідання президії Спілки письменників СРСР, де підбивалися підсумки літературно-публіцистичної діяльності творчої спільноти країни перших семи місяців війни та були внесені важливі пропозиції щодо подальших шляхів її розвитку. Виступаючи з доповіддю на цьому засіданні П.Тичина зазначав, що українські письменники, як і письменники всієї країни, були охоплені однією думкою, щоб по-справжньому перебудуватися на новий, героїчний лад. За П.Тичиною, у дні суворих випробувань для України поняття патріотизму для національних письменників мало бути пронизаним новим могутнім електричним струмом, щоб найдорожчий образ Батьківщини “піднести на нечувану височінь... зігріти його, фарбами збагатити і по-письменницькому виплекати” [255, с. 327]. Він зауважував, що війна вимагала швидкого реагування митців слова на воєнні події і відповідно – широкого розвитку мобільних бойових жанрів літератури, таких як марш, лозунг, памфлет, байка, викривальне послання, частівка, нарис тощо. Ці літературні жанри давали можливість висловлювати ненависть до ворога, викривати хижацьку сутність фашизму, оспівувати подвиги народу. У цей же час поет наголошував на потребі створення великих літературних полотен, що мали узагальнити досвід боротьби народу з ворогами Вітчизни.

П.Тичина із задоволенням повідомляв про появу в літературних колах молодих письменницьких кадрів, відзначав активну участь майстрів слова у видавничій діяльності фронтової і партизанської преси, вітав нові публіцистичні видання, збірки художніх творів.

Акцентуючи увагу на тому, що фашистські загарбники на тимчасово окупованій території давали недостовірну інформацію населенню України і проводили профашистську пропаганду та агітацію, публіцист у статті “Література великої битви” (1942 р.) зазначав: “Населення тимчасово окупованих областей України не повірило фашистській пропаганді, а повірило нашій літературі. Тому українським письменникам у тодішніх умовах потрібно зберегти спадковість і нерозривність процесу створення української літератури” [255, с. 351].

Важливим завданням публіцистики в період Другої світової війни П.Тичина вважав викриття ідеологічних настанов фашизму. “Червона Армія виступає проти гітлерівців на фронті, а наша справа виступати проти них на фронті ідеології... Ворог повинен бути знищений на всіх фронтах!” [255, с. 467], – писав він у статті “Тремтять, супостати!” (1943 р.)

Виступ П.Тичини на сесії ювілейного засідання СРПУ АН УРСР в Уфі 7 січня 1943 року з доповіддю “Розвиток української радянської культури за 25 років” виявив його талант до аналітичного узагальнення фактів і явищ історії розвитку культурних процесів в Україні. Розгляд української культури як окремого явища, що перебуває в тісному зв’язку з історичним розвитком української держави, дає можливість П.Тичині довести, що публіцистична література й мистецтво в цілому відтворюють події суспільного життя та сприяють справі морального зростання громадян України. Визнаючи керівну роль Комуністичної партії, він зазначав: “Говорити про українську радянську культуру за 25 літ – це значить говорити про величезні успіхи Радянської влади; про славне керівництво Комуністичної партії, ім’я якій дав Ленін – розум, честь і совість нашої епохи; про безсмертні завоювання Жовтневої революції” [225, с. 431]. Висвітлюючи явища літературного процесу, він

вимушений пропагувати нову ідеологію Комуністичної партії на етапі соціалістичного будівництва країни у творах літератури, керуючись постановами ЦК КПРС “Про українські художні угруповання” (1925 р.), “Про українізацію” (1925 р.), “Політика партії в справі української художньої літератури” (1927 р.).

Друга світова війна стала для письменника школою його ідейного гарту, школою, яка зароджувала в душі почуття причетності та громадянської відповідальності за все, що діялося. Тільки протягом 1941–1945 рр. побачило світ понад 80 статей і доповідей П.Тичини антифашистського спрямування, у яких поет висловлював гострий біль за сплюндровану ворогом Україну та віру в силу й стійкість рідного народу [381, с. 66].

Процес посилення тоталітарного режиму в СРСР у повоєнний період вимагав остаточного утвердження сталінської ідеологічної доктрини, саме тому в цей час, з одного боку, активізувалася пропагандистська обробка населення, а з іншого – посилився тиск на інтелігенцію. Широкомасштабний ідеологічний наступ сталінізму мав за мету втримати під контролем духовне життя народу, розвиток суспільної думки та суспільних процесів.

У повоєнний час, розуміючи провідну роль публіцистичної літератури у формуванні суспільно-політичної думки українців, П.Тичина, обходячи політичні утиски, продовжував доносити до читача високі ідеї гуманізму, почуття патріотизму, любові до рідної землі. 7 червня 1950 р. на нараді молодих письменників України в доповіді “За високу поетичну майстерність” (1950 р.) П.Тичина висловив незадоволення поезіями молодих митців, де не відтворювалися реалії життя суспільства, ідеї гуманізму. Він уважав, що відображення суспільних процесів є необхідною складовою художнього твору, та закликав майстрів слова до наполегливої праці у відтворенні героя часу – простої людини у її трудових подвигах [377, с. 23].

Останнє десятиріччя творчої діяльності П.Тичини (кінець 50-х–60-ті рр. ХХ ст.) відзначається виключною інтенсивністю його праці. У цей період світ побачили його численні публіцистичні праці: “Завше бути першим”

(1958 р.), “Налиті вщерт творчою енергією” (1961 р.), “Бути вірними великій ідеї до кінця” (1962 р.), “В братерстві могутні” (1965 р.), “Весна Вітчизни”(1966 р.), “Кожним рядком боротися”, “Торжествуй, мій народе!”, та ін., пройняті гордістю за Україну, відчуттям великого щастя жити й творити для її народу.

Процес десталінізації в СРСР помітно не вплинув на творчість П.Тичини, однак активізував його публіцистичну діяльність, спрямовану на гуманізацію культурного життя в Україні, підтримку її національного відродження в кінці 50-х – на початку 60-х рр. ХХ ст. Він почав обережно, тактовно захищати українську культуру та мову. Показовою на цю тематику є стаття “Квітни, мово наша рідна!” (1967 р.), у якій П.Тичина висловив цікаві думки про єдність мови й пісні: “В уяві моїй, – писав він, – мова завжди живе поряд з піснею, сестрою її рідною. Ще відтоді, як незабутня мати, схиляючись над колискою, виспівувала найніжніших пісень і добирала найголубливіших слів, і аж по сей день – навічно злитими, здруженим уявляються мені, як дві вільнокрилі птиці, мова і пісня. Бо ж наша мова – як чарівна пісня, що вміщає в собі і палку любов до Вітчизни, і ярий гнів до ворогів, і волелюбні думи народні, і ніжні запахи рідної землі. А пісня – це найдобріша, найвиразніша мова” [268, с. 24]. Розкриваючи таємниці власної творчої лабораторії, П.Тичина наголошував на постійній взаємодії між мовою і народом у творчому пошуку співців слова, визнавав, що саме народ є найталановитішим і найдотепнішим мовотворцем та піснетворцем, тому до його голосу мають чуйно прислухатися поети, влучні творіння яких сягають глибини народної.

Як поет – патріот своєї Батьківщини, П.Тичина до кінця свого життя дбав про чистоту й багатство рідної мови, що нездоланною і сильною пройшла через усі випробування царських сатрапів, польської шляхти, українських панів, які прагнули “затиснути її в лещата хуторянської обмеженості, архаїзації, “відрубності”, підтяти крила її вільного лету разом з усіма мовами людей світу!” [268, с. 24].

Велику суспільну роль української мови поет відзначав у творах класиків української літератури: Г.Сковороди, І.Котляревського, К.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка та ін. З любов'ю та шаную згадував він свого учителя–письменника, суспільно-політичного діяча М.Коцюбинського, розкриваючи його місце в історії розвитку української мови та культури, а також у власному творчому зростанні.

П.Тичина шанував дружбу та співпрацю українського й російського народів, їх спільні творчі плани; високо оцінював вплив російської мови на розвиток української: “розвивається і квітне запашним цвітом яблуневим українська наша мова – коштовний скарб нашого народу” [268, с. 19]. Академік був переконаний, що українська мова завжди знаходила гарячу підтримку з боку передових діячів російської культури, зокрема, революціонерів-демократів – О.Герцена, М.Добролюбова, М.Чернишевського.

Спогадам про побратимів по перу, про видатних творців української літератури (В.Сосюру, М.Рильського, Остапа Вишню, О.Довженка, М.Бажана, А.Малишка, М.Нагнибиду) П.Тичина присвятив публіцистичні праці: “Про Володимира Сосюру” (1958 р.), “Син Країни Рад” (1960 р.), “Спогад далеких літ” (1960 р.), “О.П.Довженко” (1959 р.), “Людинолюб” (1964 р.), “Слово про Максима Рильського” (1965 р.), “Як ми читали Остапа Вишню” (1965 р.), “Героїка гримить, як сонце серед неба” (1954 р.), “Голос поета” (1950–1951 рр.), “Співець щастя” (1952 р.). П.Тичина не вдавався до широкого зображення життєвого й творчого шляху письменників, усебічного аналізу їх художніх творів, – його цікавили світоглядні настанови та вдача митців, обставини, які відіграли вирішальну роль у становленні їхнього характеру, та особливості викладу думок. П.Тичина відтворював процес народження й розвитку нової літератури та її творців у тісному зв'язку із суспільним життям. Публіцистичні статті П.Тичини про видатних творців української літератури насичені біографічним матеріалом, автор розповідав

у них про пережиті ними події, їх творчу співпрацю на ниві рідної їм української культури.

Отже, публіцистична праця П.Тичини була невід'ємною частиною всієї діяльності митця, вона характеризувала його як активного громадсько-політичного діяча, тісно пов'язаного з українським народом. Публіцистичною діяльністю П.Тичина сприяв розвитку суспільно-політичної думки в Україні, виявляв турботу про надбання української культури, про утвердження літератури й мистецтва на позиціях народності й реалізму.

4.4. Роль та місце П.Тичини в розвитку міжреспубліканських та зарубіжних зв'язків

Кожна з національних культур не тільки збагачується своїми етнічними джерелами, а й поповнюється духовним багатством інших народів, у свою чергу збагачуючи і їхню культуру. Духовний взаємовплив націй, повсякчасний обмін культурними цінностями між ними є могутнім фактором культурного прогресу народів. Такий взаємообмін стає закономірністю, необхідною в умовах розбудови незалежної держави. Це питання особливо стало актуальним під час формування української державності.

Виходячи з того, що першопричиною, яка визначає напрям і характер національної культури, є суспільно-історичне життя певної нації, а також її загальнокультурний рівень, духовний досвід, що складався протягом віків, вплив ідейно-естетичних досягнень інших культур проявляється, як правило, тоді, коли його підготовлено усім розвитком національного становлення і він відповідає новим завданням часу.

З розвитком історичного досвіду, демократичних засад, виникнення передумов для суспільного прогресу увага до інших культур стає важливим ідейно-творчим стимулом, що допомагає швидше усвідомити нові суспільно-політичні відносини між народами.

П.Тичина приділяв багато уваги культурним взаємозв'язкам з іншими народами та проблемі художнього перекладу. У 1926 р. створено Всеукраїнську наукову асоціацію сходознавства (ВУНАС), членом якої став П.Тичина. Він почав вивчати східні мови, працювати над перекладами. У середині 20-х років минулого століття з'явилися його перші переклади творів вірменських та грузинських письменників. У 1927 р. в журналі “Східний світ” П.Тичина надрукував перекладені вірші вірменських поетів: “Зерно” О.Овесьяна, “Літо” Є.Чаренца, а в журналі “Життя і революція” – вірш останнього поета “Син робітника” [572, с. 249].

У листопаді 1928 р. П.Тичина у складі делегації Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства від Народного Комісаріату Освіти їздив у наукове відрядження до Туреччини [23, арк. 1]. 2–20 листопада 1928 р. він перебував у Стамбулі, де зустрічався з ученими, громадськими діячами, установлював культурні зв'язки зі стамбульськими письменниками, знайомився з життям міста, його культурою. 20 листопада 1928 р. українська делегація прибула до Анкари, де її приймав міністр закордонних справ Тевфік Руді-бей, статс-секретар Міністерства освіти Камаль Заїм-бей. В Анкарі П.Тичина спілкувався з журналістами, діячами турецької культури, обмінювався думками щодо зміцнення наукових і культурних зв'язків між Україною та Туреччиною. З науковцем Якубом Кадрі-беєм обговорював питання про організацію перекладу творів турецької літератури українською мовою та українських турецькою [335, с. 59].

У досліджуваний період П.Тичина активно вивчав культуру вірменського народу. Протягом 1927–1929 рр. він листувався з вірменським письменником І.Іоаннісяном. Вони надсилали один одному свої поезії, твори інших письменників, журнали, газети. У листі до І.Іоаннісяна, датованому 1927 р., П.Тичина писав, що твори цього вірменського поета він читає не тільки в перекладах, а й в оригіналі, що в його бібліотеці “представлені в оригіналах майже всі головні літератури Близького і Далекого Сходу.

Вірменська література займає цілу полицю” [260, с. 79]. Митець мріяв видати антологію вірменської поезії українською мовою [там само].

У серпні 1929 р. П.Тичина відвідав Вірменію, де особисто познайомився з письменниками О.Ованесяном, А.Ісаакяном та іншими вірменськими діячами культури. Зустріч українського майстра слова з вірменськими митцями стала важливою віхою у взаємозбагаченні двох братніх культур [347, с. 135].

До святкування 1000-річчя героїчного вірменського епосу “Давид Сасунський” цей твір був виданий українською мовою за редакцією П.Тичини та Л.Дмитренка.

17 вересня 1939 р. в Єревані на Всесоюзному ювілейному пленумі Спілки письменників СРСР, присвяченому 1000-річчю епосу “Давид Сасунський”, П.Тичина виголосив промову, у якій підкреслив зв’язок подій давнини, змальованих в епосі, із сучасністю.

У квітні 1939 р. в Україні широко відзначався 70-річний ювілей вірменського письменника Ованеса Туманяна. З цієї нагоди 17 квітня 1939 р. на урочистому вечорі, що відбувся в Будинку Спілки письменників України, П.Тичина виступив зі вступною доповіддю, у якій проаналізував творчий вклад Ованеса Туманяна в розвиток вірменської культури [360].

Свою роботу над дослідженням і популяризацією творчості вірменських діячів культури П.Тичина продовжив у післявоєнний період. Так, у 1948 р. він виступив із промовою в Єревані на урочистому засіданні, присвяченому 100-річчю з дня смерті видатного вірменського письменника-класика Х.Абовяна (надрукована під назвою “Повна чаша кришталева”). Частина промови була виголошена вірменською мовою. У ній П.Тичина визначив характер творчості письменника з братньої республіки, зупинився на таких її рисах, як реалістичне зображення життя, гуманізм, інтернаціоналізм [257, с. 98]. Загалом П.Тичина зробив значний внесок у вірмено-українські культурні відносини.

Зацікавлення П.Тичини історією та культурою Грузії припадає на кінець 20-х – початок 30-х рр. ХХ ст. Зокрема, у 1928 р. П.Тичина почав вивчати грузинську мову, історію та літературу. Українському поетові в цьому всіяко допомагав грузинський письменник Г.Наморадзе [327, с. 297].

1–10 липня 1931 р. у Тбілісі проходила Декада української культури, яка сприяла розвиткові та збагаченню культурних надбань двох народів і налагодженню дружніх зв'язків між українськими й грузинськими митцями. Журнал “Червоний шлях” повідомляв, що в Тбілісі, на Декаді української культури була присутня українська делегація, у складі якої були представники НКО, ДВОУ, ВУРПС, Головмистецтва й театрів. До складу делегації ввійшла також група українських письменників, серед них був і П.Тичина [388, с. 82].

6 червня 1935 р. приїхав до Києва грузинський письменник С.Чіковані. З цієї нагоди було влаштовано вечір, присвячений його творчості, на якому грузинською мовою вступне слово виголосив П.Тичина, відзначивши провідні мотиви поетичної творчості С.Чіковані – патріотизм, дружбу народів.

25 грудня 1937 р. у Тбілісі відбувся V пленум правління Спілки письменників, присвячений святкуванню 750-річчя поеми Шота Руставелі “Витязь у тигровій шкурі”. На пленумі П.Тичина проголосив промову “У пісні, в славі, в помислах живе”, у якій, щоб підкреслити значення Шота Руставелі для наших днів, промовець використав теперішній час: “Він встає і ходить серед нас, а розмаяні поли одежі його несподівано зачіпають різноплемянних представників республік та областей; він промовляє до нас, а слова його, афористичним медом наповнені, до найдрібнішого співзвучні нам, до найпрозорішого зрозумілі” [255, с. 149]. П.Тичина також відзначив гуманізм Шота Руставелі, який проявлявся в боротьбі проти рабства, у його поглядах щодо рівноправності жінок, дружби народів, а також його прагнення до нового життя, до краси вільної, всебічно розвиненої особистості.

На прикладі Шота Руставелі П.Тичина показав, що сила митця – у його зв'язках із народом, народною творчістю. Глибина й краса поеми “Витязь у тигровій шкурі” у тому й полягає, що вона створена на основі народної мудрості. Разом із тим дослідник підкреслює, що твори великих поетів, які увібрали в себе народну мудрість, знову повертаються народіві, живуть серед нього у віках. Так і Шота Руставелі: “Подібно Пушкіну, Грибоедову, Шевченку, Саят-Нова, Ахундову, весь він перейде в народ і стане невіддільний від мудрості народної – в його думках, піснях, приказках, приповістках” [255, с. 151].

9 – 15 лютого 1929 р. в Москві відбувся Тиждень української культури, у якому взяли участь 65 українських письменників, серед них був і П.Тичина. Тиждень української культури став яскравим свідченням братнього єднання української та російської культур. Свої враження про ці події П.Тичина виклав у нарисі “Після першого Тижня української культури в Москві” (1929 р.), де висловив щире захоплення від зустрічі з російським народом, яка потужно надихнула його: “Коли сходяться народи – що може бути краще? Коли зустрічаються культури – якого ж там викрешується вогню?” [255, с. 29]. Він висловлює думку, що українські письменники зустрічаються як “рівний з рівним – в однім лише бажанні рости. У бажанні творити разом. В непереможнім бажанні в майбутнє наше увійти” [Там само].

У рамках Тижня української культури на запрошення ленінградських колег група українських письменників: П.Тичина, М.Бажан, Остап Вишня, А.Головко, П.Панч, П.Усенко та інші – відвідала Ленінград, де організовувалися літературні вечори, присвячені українській культурі, відбувалися зустрічі з читачами.

У 1937 р. П.Тичина був одним з організаторів відзначення в Україні 100-річчя з дня смерті видатного російського поета О.Пушкіна. На урочистому засіданні Пушкінського комітету в Києві П.Тичина виступив із доповіддю “Рідний, улюблений наш!”, у якій наголосив, що провідними рисами творчості О.Пушкіна є реалізм і народність. Глибоке проникнення в

сутність життєвих явищ зумовило широту й глибину охоплення дійсності, правдиве відображення життя народу, щирість його дум і прагнень. П.Тичина зазначив, що О.Пушкін “жодної якоїсь сторони української дійсності не залишив без уваги, не заплющив очей на світло й тіні, і в цьому одна із найхарактерніших рис його правдивого реалізму: все підмітити! Все записати!” [255, с. 132]. Того ж року у Держлітвидаві вийшли українською мовою твори О.Пушкіна у двох томах за редакцією М.Рильського, М.Терещенка, П.Тичини, які взяли безпосередню участь у перекладі.

На вечорі, присвяченому пам’яті Максима Горького 19 червня 1961 р. П.Тичина виголосив промову “Прапорonoсець революційного гуманізму”, у якій зобразив Максима Горького як гуманіста й виразника народних інтересів.

У своїх працях П.Тичина неодноразово звертався до теми єдності культур і дружби російських та українських митців. У статті “Від усього серця” (1954 р.) він привітав учасників Декади української літератури і мистецтва в Україні на честь 300-річчя возз’єднання України з Росією.

Поza увагою П.Тичини не залишалися взаємозв’язки української та білоруської культур. Він згадував, що ще в роки навчання в Чернігівській духовній семінарії читав твори білоруських письменників Янки Купали, Якуба Коласа. Пізніше, працюючи в редакції українського художньо-педагогічного часопису “Світло”, у який надходили білоруські газети, журнали та окремі видання, П.Тичина мав можливість ознайомитися з суспільно-політичним життям білоруського народу та його культурними досягненнями.

У 30-х роках ХХ ст. П.Тичина був ініціатором видання творів білоруських письменників українською мовою, ретельно редагував переклади і сам перекладав. З доробку Якуба Коласа П.Тичина переклав поезії “Ой неба того квітного”, “Струмок”, “Білорусам”, “Наша візьме”, “У залі Кремлівського палацу”, “Не просіть пісень у мене”. Із поезій Янки

Купали – “Як цвілась калина”, “Десять кілків осикових”. Він перекладав також твори Ф.Богушевича, П.Бровки, М.Танка та інших поетів.

У 1929 р. делегація українських письменників, до складу якої входили П.Тичина, П.Панч, В.Сосюра, І.Кулик, відвідала Білоруську РСР “з метою ознайомлення з культурним надбанням братньої республіки” [347, с. 138]. Для української делегації в Мінську та в Орші були влаштовані літературні вечори. Знайомство українців із білоруською культурою та історією, тогочасним станом літератури, із життям народу сприяло появі нових творів про білоруську республіку, збільшенню кількості перекладів.

10–16 лютого 1936 р. в Мінську відбувся III пленум правління Спілки письменників Радянського Союзу. Разом з іншими представниками письменницької організації України в роботі цього пленуму брав участь П.Тичина. Під час роботи пленуму між ним та Янкою Купалою і Якубом Коласом зав’язалася особиста дружба.

П.Тичина високо цінував мистецький доробок Якуба Коласа. 11 жовтня 1936 р. в Мінську відбувся ювілейний вечір, присвячений 30-літній творчості цього білоруського поета. З цієї нагоди П.Тичина привітав колегу по перу статтею “Привітання Якубу Коласу” (1936 р.): “Білорусь має Ельбрус поезії. Одна з цих верхівель Ельбрусу – Якуб Колас” [255, с. 118]. Якубу Коласу присвячена ще одна стаття – “Чистий і чесний” (1959–1960 рр.).

До 70-річчя від дня народження білоруського письменника Янки Купали П.Тичина написав статтю “Янка Купала” (1952 р.), у якій розглянув основні риси творів поета – реалізм і народність, визначив світоглядні позиції та основні фактори їх формування: тісний зв’язок білоруського співця з життям, усна народна творчість, кращі традиції білоруської, а також російської та української літератур, зокрема М. Некрасова, Максима Горького Т.Шевченка П.Тичина також зазначив, що “Янка Купала – полум’яний патріот і співець дружби народів” [258, с. 299].

Білоруський письменник, академік М.Линьков згадував: “Ділячись своїми думками про творчість, Павло Григорович згадував наших народних

поетів Я.Купалу та Я.Коласа, говорив про їх глибокий органічний зв'язок з життям трудових мас, справжнє служіння інтересам народу, справі народу. Вони були великими вчителями молодших поколінь поетів, були добрим прикладом і для мене, – говорив Павло Григорович” [595, с. 339].

4–8 травня 1939 р. в Києві проходив пленум Спілки письменників СРСР, присвячений 125-річчю від дня народження Т.Шевченка. У його роботі взяли участь представники багатьох братніх республік. Під час роботи пленуму П.Тичина познайомився й потоваришував із Мусою Джалілем. У серці П.Тичини любов до рідної мови жила поряд із любов'ю до російської, що на той час була мовою міжнаціонального спілкування, до мов Янки Купали, Ованеса Туманяна, Шота Руставелі, Джамбула Джабаєва, Сулеймана Стальського, Саломеї Неріс, Самеда Вургуна: “Ми з радістю слухаємо дзвінкий перегук братніх мов, їх голоси єднання та братання. Радісно нам вивчати ті мови, пізнавати їх мудрість і красу” [247, с. 302].

У складі українських делегацій П.Тичина відвідав Чехословаччину, Німеччину, Угорщину, Туреччину, де знайомився із здобутками зарубіжних митців та науковців, виступав з лекціями, читав свої твори [334, с. 117–118]. У 1935 р. П.Тичина в складі української делегації був присутнім на Міжнародному антифашистському конгресі в Парижі де українська делегація зустрічалися з громадсько-політичними діячами, науковцями, митцями інших країн. Повернувшись на Батьківщину, члени делегації ділилися своїми враженнями від подорожі перед українськими трудящими.

Свої міркування про Міжнародний антифашистський конгрес та перебування в столиці Франції П.Тичина виклав у статтях “Три перемоги” (1935 р.), “Тональність творчості” (1935 р.) та в поезії “Конгрес оборони культури” (1935 р.). Провідна тема цих творів – боротьба за мир у всьому світі, створення антифашистського фронту, гордість за прогресивну культуру світу, яка сприяє дружбі народів.

Тема дружби народів мужньо звучала у творчості П.Тичини в дні Другої світової війни. У низці його віршів постає образ тимчасово поневоленої,

пораненої ворогом, але нескореної України. Український народ, виявивши мужність, разом із братніми народами став на грізний бій із фашизмом. Поезія П.Тичини пройнята гарячою вірою в перемогу над ворогом, запорукою якої є велич Батьківщини, дружба народів.

Темі дружби народів у роки війни поет присвятив і ряд публіцистичних виступів: “Дружба народів” (1942 р.), “Разом з братнім російським народом” (1943 р.), “Велика дружба російського і українського народів” (1943 р.), промови на антифашистських мітингах та ін. П.Тичина підкреслив, що дружба народів найбільше посилює міць Батьківщини. У часи боротьби з фашизмом вона витримала найтяжчі випробування й залишилася непорушною. Про значення дружби народів П.Тичина так образно висловився: “Вода фонтана, що злітає вгору, досягнувши вишини, знову повертається вниз і при падінні своєму пречудово жахтить, переливається цвітастим ізмарагдом... Так і ідея дружби народів Радянського Союзу: вона піднеслась так високо, що весь прогресивний світ мав можливість її побачити й оцінити. І от – бризками ізумрудними повертається тепер до нас і викликає захоплення і вдячність!” [255, с. 356].

У повоєнний період П.Тичина активно працював над перекладами творів болгарської, польської, чеської та інших літератур. У 1950 р. вийшла збірка перекладів П.Тичини “Чеські, моравські та словацькі народні пісні” [316].

У березні 1945 р. П.Тичина взяв участь в Слов’янському Соборі в Софії [150, с. 131]. У своїй доповіді він привітав болгарський народ із визволенням від фашистсько-німецьких загарбників, зазначивши: “Я дуже радий, що маю можливість побувати в вашій країні, вашій столиці Софії. Я вбачаю в цьому початок поновлення культурного єднання українського й болгарського народів, синів єдиної матері великого слов’янського народу” [256, с. 410].

Значну увагу приділив П.Тичина перекладам творів болгарської літератури. Насамперед слід відзначити широкий діапазон перекладацької роботи поета: його цікавлять найвидатніші класики літератури і сучасні письменники – поети, прозаїки й драматурги. П.Тичина перекладав вірші,

болгарський народний епос, відзначавши, що ця робота дала йому велике задоволення. Із класиків болгарської літератури особливу увагу українського митця привернув поет Христо Ботев, поезії якого П.Тичина переклав українською мовою повністю [167, с. 118–119]. До творів Христо Ботева поет звернувся не випадково. М.Рильський у рецензії на збірку перекладів болгарського класика відзначав, що П.Тичину зацікавив образ Христо Ботева саме тому, що цей великий болгарський поет за своїм духом рідний М. Некрасову і Т.Шевченку, що він був вірним учнем і продовжувачем традицій української революційної демократії, полум'яним патріотом, революційним творцем, поборником дружби народів: “У своєму розумінні майбутнього братерства вільних слов'янських народів Ботев розвивав ті ж думки, що й Пушкін, і Міцкевич, і Шевченко. У цьому розумінні названі поети-мислителі є до певної міри попередниками нового, сьогоденного слов'янського руху” [377, с. 179].

Нова збірка перекладів П.Тичини творів Христо Ботева вийшла в 1954 р. Вона відрізняється від попереднього видання тим, що, крім поезій, у ній розміщено публіцистичні твори, листи, документи. Це дає можливість українському читачеві повніше ознайомитися з образом поета-борця. П.Тичина перекладав прозові та поетичні твори Івана Вазова. Перекладацька діяльність допомагала повніше висвітлити образ письменника в літературознавчих статтях і віршах. Вона дала можливість глибоко проникнути в сутність творчості письменника, відчутти її характер і специфіку.

Болгарські письменники схвально відгукнулися про перекладацьку діяльність П.Тичини. На творчій зустрічі болгарських та українських письменників у 1950 р. митці з Болгарії “тепло дякували за видання на Україні в перекладах П.Тичини творів болгарського поета Христо Ботева та творів Івана Вазова” [377, с. 180].

За редакцією та безпосередньою участю П.Тичини вийшли переклади українською мовою вибраних творів (поезій, прози, публіцистики) одного з видатних тогочасних болгарських письменників – Людмила Стоянова.

П.Тичина редагував збірку перекладів творів болгарських поетів “Світло над Болгарією”, яка вийшла українською мовою до 10-річчя визволення Болгарії. У ній вміщені вірші Н.Вапцарова, Л.Стойнова, Б.Райнова та інших поетів, темою яких є переважно боротьба болгарського народу за своє визволення, а також його натхненна творча праця після звільнення з-під фашистського гніту [336]. Перекладав П.Тичини й драматичні твори болгарських письменників ХХ століття – “Боротьба продовжується” Крума Кюлявкова, “Земний рай” Орлини Василевої. Вагома роль П.Тичини у справі наукового вивчення й популяризації культури болгарського народу в Україні, у справі зміцнення творчих зв’язків між братніми літературами була високо оцінена болгарськими колегами. У 1947 р. він був обраний членом-кореспондентом Болгарської академії наук [116, арк. 1].

П.Тичина посідав чільне місце в розвитку творчих, міжреспубліканських та зарубіжних зв’язків.

Отже, після закінчення громадянської війни, що принесла українському народові страждання та зубожіння, П.Тичина висловив свої почуття, турботу про долю України в низці поезій, що згодом увійшли до збірки “Плуг” (1920 р.).

У 1920-ті рр. гостра потреба у фахівцях змушувала радянську владу залучати митців до співробітництва. Поставившись з довірою до ідеологічних постулатів Комуністичної партії, перейнявшись сподіванням на відродження національної культури, П.Тичина реалізовував творчий потенціал у збірках “В космічному оркестрі” (1921 р.), “Вітер з України” (1924 р.).

У 30-х рр. ХХ ст. в умовах тоталітарного режиму та антиукраїнського терору здійснювався тиск на всі сфери життя. Інтелігенції потрібно було повсякчас доводити прихильність до радянської влади політичними гаслами

та ініціативами. “Перебудувався” й П.Тичина: він написав і видав ряд “партійно витриманих” поезій, що засвідчили його капітуляцію перед насильством, зокрема, збірку “Чернігів” (1931 р.) та вірш “Партія веде”, а також однойменну збірку (1934 р.). За ними виходить ряд збірок, написаних хоч і майстерно, але в дусі апології сталінізму, з позицій одописця: “Чуття єдиної родини” (1938 р.), “Пісня молодості” (1938 р.), “Сталь і ніжність” (1942 р.), у яких завдання радянської літератури П.Тичина вбачав у тому, щоб виховувати людей “глибоко партійно, інтернаціонально”.

З перших днів Другої світової війни громадсько-політична і творча діяльність П.Тичини були спрямовані на боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками. Він активно виступав на сторінках періодичних видань зі статтями, писав поетичні твори (“Похорон друга”, “Я стверджуюсь...”, “Сирітка,”), видав збірники (“Ми йдемо на бій”, “Перемагають і жить!”, “Слово про рідну матір” та інші), сповнені вірою в перемогу над ворогом.

Літературне відродження кінця 50-х початку 60-х років ХХ ст. не торкнулося творчості П.Тичини. Не повіривши у хрущовську десталінізацію він продовжував оспівувати велич комуністичної партії, дружбу народів.

Примиренська позиція в літературі сприяла тому, що митець був канонізований партійною номенклатурою як зразковий оспівувач більшовицьких перемог. Саме таким його подавала офіційна пропаганда впродовж багатьох років. Разом з тим П.Тичина в окремих творах виявив свої національно-патріотичні почуття, скажімо в поемі “Похорон друга” (1942 р.), у деяких віршах посмертної збірки “В серці моїм” (1967 р.).

Одним зі напрямків культурно-освітньої діяльності П.Тичини було вивчення творчості українських класиків, їх значення для розвитку національної культури. Досліджуючи творчу спадщину та суспільну діяльність українського філософа Г.Сковороди, академік П.Тичина дійшов висновку, що сутність його поглядів зумовлена пізнанням життя українського народу.

Значну увагу П.Тичина присвятив дослідженню місця і ролі у вітчизняній культурі видатного українського поета-революціонера XIX ст. Т.Шевченка. Він дав стислу й водночас глибоку характеристику творчості великого митця, визначивши основні її риси: народність, реалізм, дієвість і оптимізм. Результатом вивчення творчості та суспільної діяльності Т.Шевченка стали Тичинині праці “У мистецтві бронзою утверджуємося” (1935 р.), “Любим гнівного Шевченка” (1936 р.), “Шевченко і поети братніх республік” (1939 р.), “Сила Кобзаря” (1940 р.), “О великом сыне украинского народа” (1944 р.), “Нам треба голосу Тараса” (1962 р.).

Як голова комітету з відзначення пам'яті І.Франка академік П.Тичина ініціював науково-дослідну роботу з вивчення громадсько-політичної діяльності поета. Відзначаючи вагомість популяризації його творчої спадщини для української культури, діяч вказав на значення доробку каменяра у вихованні патріотизму, мужності та незламності духу особистості. За його пропозицією було видане багатотомне зібрання творів І.Франка.

Одним із перших П.Тичина почав досліджувати творчість та громадсько-політичну діяльність письменника М.Коцюбинського. У другій половині 30-х рр. XX ст. вийшов цикл праць П.Тичини, присвячених постаті письменника, “На “суботах” М.Коцюбинського” (1937 р.), “Перше знайомство” (1938 р.), “Як ми писали листи Коцюбинському” (1938 р.), а пізніше – “У гості кличе Горький Коцюбинського” (1951 р.). Дослідник визначив джерела формування світогляду письменника та соціально-політичні чинники, які зумовили появу його демократичних творів, розглянув його місце і роль у розвитку української культури.

Досліджуючи творчий доробок української поетеси Лесі Українки, П.Тичина в праці “Три слова про Лесю Українку” (1961 р.) наголошував на значенні літературних традицій поетеси для української культури, новаторства в руслі сприйняття демократичних ідей, на її участі у визвольному русі України.

Невід’ємною частиною громадсько-політичної діяльності П.Тичини в 1920–1967 рр. була публіцистична праця. Перші публіцистичні статті діяча написані на основі особистих спостережень, вражень і роздумів: “Пісня” (1933 р.), “Буду як сталь” (1933 р.), “Нам треба краще” (1935 р.), “Радість, що проситься в пісні” (1935 р.) та інші. Їх тематика відзначається історизмом, багатоплановістю та об’єктивністю. Митець відгукувався на актуальні події часу, порушував важливі питання сучасності, громадського і культурного життя, завжди зберігаючи принциповість власної громадянської позиції.

У другій половині 30-х років ХХ ст. із загостренням ідеологічної боротьби на міжнародній арені, приходом до влади в Німеччині Гітлера, П.Тичина пише твори на оборонну тематику: “Три перемоги” (1935 р.), “Будемо ще могутнішими“ (1937 р.), у яких оспівував героїзм народу, закликав його до пильності.

Глибоке почуття любові до України, віра в перемогу, змалювання й піднесення героїчних вчинків воїнів на фронті, заклик боротися з німецькими загарбниками становили головний зміст творів П.Тичини періоду Другої світової війни. Ідейне спрямування його публіцистичних праць “Письменники – війні” (1941 р.), “Україна будет свободной” (1942 р.), “Геть брудні руки від України” (1943 р.) вело воїнів в атаку, надихало на перемогу, а самовідданих трудівників тилу – на подвиг.

У 50–60-х рр. ХХ ст. П.Тичина в публіцистичних статтях “Народи – за мир, народи – проти війни (1949 р.), “Буде так, як хочуть народи” (1950 р.), “Прекрасна ініціатива” (1959 р.) та інших відгукувався на найактуальніші події, які відбувалися в Україні, порушував важливі питання сучасності, громадського й культурного життя.

П.Тичина приділяв багато уваги розвитку творчих, міжреспубліканських та зарубіжних зв’язків. Починаючи з 20-х рр. ХХ ст. він відстежував культурні новини братніх республік СРСР та зарубіжжя, сприяв поширенню творчих взаємин між митцями та науковцями.

З метою розширення культурних взаємозв'язків з іншими народами митець виїздив у відрядження за кордон. У складі українських делегацій П.Тичина відвідав Чехословаччину, Німеччину, Угорщину, Туреччину, де знайомився із здобутками зарубіжних митців та науковців, виступав з лекціями, читав свої твори. У 1935 р. він взяв участь у Міжнародному антифашистському конгресі в Парижі.

П.Тичина розвивав дружні зв'язки з грузинськими та вірменськими митцями, популяризував їх досягнення в Україні. Одним із перших він увів грузинську тему в українську поезію. Поглиблюючи українсько-російські та українсько-білоруські зв'язки, діяч брав активну участь у Днях української культури в Москві, Ленінграді, Мінську, займався організацією Днів російської та білоруської культур в Україні.

Його внесок у розвиток дружби народів був високо оцінений урядами різних держав. 1947 р. П.Тичина був обраний членом-кореспондентом Болгарської академії наук. У повоєнний період він працював над перекладами творів із грузинської, вірменської, болгарської, польської, чеської та інших мов.

ВИСНОВКИ

– Аналіз літератури з теми дисертації засвідчив, що у вітчизняній та зарубіжній історіографії досі відсутнє комплексне дослідження, у якому було б всебічно розглянуто громадсько-політичну, державну та культурницьку діяльність П.Тичини. Розгляд праць вітчизняних та зарубіжних авторів свідчить, що наявний у них матеріал про П.Тичину носить фрагментарний характер і не відображає визначення належного місця та ролі його в суспільно-політичному просторі України. Проте вивчення та аналіз даних доробку попередніх дослідників та виявлених документальних джерел, представлених матеріалами 25 архівних фондів, 7 архівосховищ України, документами Літературно-меморіального музею-квартири П.Г.Тичини в Києві, опублікованими документами та матеріалами періодичних видань, мемуарами, творчим доробком П.Тичини, дозволяє повністю виконати поставлені в дисертаційному дослідженні завдання.

– Становлення П.Тичини як особистості, державного та громадсько-політичного діяча, формування його ідейних переконань, суспільної позиції та вироблення власного творчого стилю було зумовлене родинним вихованням у душі українських традицій та православної віри, впливом навчання в освітніх закладах (Чернігівській духовній бурсі та семінарії, Київському комерційному інституті), читанням передової літератури, спілкуванням із прогресивно налаштованими представниками української інтелігенції (М.Подвойським, М.Жуком, І.Львовим, М.Вороним, М.Коцюбинським, В.Елланом (Блакитним), а також радикальними суспільно-політичними й культурними перетвореннями, посиленням національно-визвольних змагань, що супроводжувались пробудженням національної свідомості українців, їх боротьбою за створення Української незалежної держави на початку ХХ ст.

– Спрямування культурницької роботи П.Тичини в початковий період його діяльності визначене розумінням необхідності змін у суспільно-

політичному житті України та побудови незалежної держави на початку ХХ ст., що зумовило появу його поетичних творів соціального характеру, у яких митець відстоював чітку громадянську позицію, патріотизм і гуманізм. У творах “Україно моя, моя люба Вкраїно”, “Розкажи, розкажи мені, поле”, “Що місяцю зіроньки кажуть...”, “Зі смутком на серці, з вінком на чолі” та інших поет відображає смуток із приводу важкого життя тогочасної трудової людини в Україні. Радісне передчуття перемоги правди, перемоги народу, віра в прихід щасливого майбутнього звучить у творах: “Молодий я, молодий”, “Чоловік”.

Високий рівень національної свідомості, розуміння важливості побудови Української незалежної держави стали поштовхом до дієвої участі П.Тичини в національно-визвольному русі України початку ХХ століття.

Його громадсько-політична діяльність була спрямована на підняття рівня національної самосвідомості українців. П.Тичина не брав безпосередньої участі в політичних організаціях. Місце і роль митця в національно-визвольних змаганнях визначається його творчим доробком, спрямованим на захист права історичного існування українського народу та його національного самовизначення, що спонукав до активної участі в суспільно-політичному житті країни.

Поетичним відлунням подій національного відродження – проголошення Українською Центральною радою державності України – стала “національна трилогія” П.Тичини, поема-ораторія “Золотий гомін”, “Дума про трьох вітрів” і цикл “Скорбна мати”, що увійшла до збірки “Сонячні кларнети”. З появою збірки “Сонячні кларнети” про поета заговорили як про видатного митця на батьківщині та за кордоном. Протест проти насильства й терору, скорбота з приводу духовного зубожіння суспільства знайшли відображення в збірці П.Тичини “Замість сонетів і октав”. Керуючись ідеями національного самовизначення та побудови Української незалежної держави, митець сприяв пробудженню політичної свідомості українського народу та його боротьбі за соціальне й національне визволення. Працюючи співредактором газети “Нова

рада”, П.Тичина згуртовував навколо себе проукраїнські сили й активізував їх працю.

– Діяльність П.Тичини в державних установах і творчих спілках, законодавчих органах влади УРСР та СРСР була спрямована на розвиток народного господарства й культури України. Працюючи в редакції громадсько-політичного та літературно-художнього журналу “Червоний шлях” на посаді завідувача художнього відділу, П.Тичина на сторінках видання порушував гострі проблеми суспільно-політичного життя, залучав до роботи в ньому відомих та молодих письменників, вів широку кореспонденцію з авторами-початківцями. Перебуваючи у вирі громадсько-політичного та культурного життя, як член спілок пролетарських письменників “Гарт” і “ВАПЛІТЕ”, діяч боровся за високу художню якість у літературі, виступав за звільнення її від малоталановитих письменників. Робота П.Тичини на посаді директора Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка АН УРСР була спрямована на розвиток української літератури. Під його керівництвом здійснено ряд досліджень з історії української літератури, літератур народів СРСР та зарубіжжя.

У період роботи П.Тичини на посаді наркома освіти УРСР після звільнення України від німецьких загарбників під його керівництвом за короткий час було відбудовано заклади народної освіти та налагоджено навчальний процес. На визволеній території України відновлювалася робота позашкільних виховних закладів, проводилася підготовка й видання навчальних підручників, здійснювалось забезпечення навчального процесу наочно-технічними засобами в школах. Саме П.Тичині належала ініціатива відкриття дошкільних дитячих закладів, що давало можливість матерям брати участь у відбудові народного господарства України після війни.

У 1948–1967 рр. академік працював в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка АН УРСР, брав участь у створенні Української радянської енциклопедії та інших вагомих наукових видань.

У 1938–1967 рр. П.Тичина задіяний як депутат Верховної Ради УРСР I–VII скликань. Протягом 1953–1959 рр. він Голова Верховної Ради України, у 1946–1962 рр. – депутат Верховної Ради СРСР I–V скликань, у 1954–1962 рр. його обрали заступником Голови Ради Національностей Верховної Ради СРСР. Під час сесій Верховної Ради УРСР П.Тичина виступав із доповідями, пропозиціями, зауваженнями щодо розв’язання економічних та соціокультурних проблем; уносив пропозиції під час розгляду питань про затвердження бюджету України, вирішення завдань розвитку народної освіти. Депутат вищого законодавчого органу України П.Тичина брав участь в організації виконання його законів, рішень, у діяльності органів, вивчав громадську думку, повідомляв Президію Верховної Ради УРСР про потреби населення. Він виносив на розгляд відповідних органів і службових осіб пропозиції та робив запити щодо проблем, які виникали у зв’язку з його депутатською діяльністю.

Підтримуючи постійний зв’язок з виборцями Канівського виборчого округу, П.Тичина своєчасно відгукувався на їхні прохання, заяви, листи та скарги, інформував громадян про роботу Верховної Ради УРСР, виконання планів господарського і соціокультурного будівництва в Україні. Він брав активну участь у діяльності комісії Верховної Ради УРСР із питань науки й культури та охорони пам’ятників старовини, а також комісії Верховної Ради СРСР із питань міжнародних відносин. Депутатська діяльність П.Тичини (1938–1967 рр.) відбивала політичні та соціально-економічні інтереси УРСР та СРСР.

Окремим напрямом громадсько-політичної та службової діяльності П.Тичини була допомога молодим українським митцям. Його виступи на творчих конференціях і нарадах із критичними доповідями, зустрічі з поетами-початківцями допомагали засвоєнню та усвідомленню творчою молоддю України кращих мистецьких надбань вітчизняної літератури, спонукали до нових творчих пошуків. Виявляючи турботу про творчу молодь, П.Тичина сприяв формуванню її суспільно-політичної позиції, що

поєднувала народність, національну свідомість та патріотизм. Відзначаючись вимогливістю та принциповістю, поет водночас виявляв дбайливість та гуманність у відносинах із новим поколінням письменників держави.

– Культурницька та публіцистична діяльність П.Тичини була зумовлена розумінням необхідності розвитку культурно-освітнього та духовного життя в Україні у ХХ ст. На початку 1920-х рр., поставившись із довірою до ідеологічних постулатів Комуністичної партії, перейнявшись великою надією на відродження національної культури, П.Тичина почав співпрацювати з радянською владою. На цей період припадає вихід у світ збірок “Вітер з України” та “В космічному оркестрі”.

У 30-х рр. ХХ ст. дія жорстокого ідеологічного тиску, якому підлягала інтелігенція, тотальний контроль радянської системи призвів до “внутрішнього полону” П.Тичини. Щоб залишитися в загонах радянських митців, а то й просто фізично вижити, він вимушений був писати твори й на догоду владі, приносячи свій хист у жертву комуністичній ідеології. Пристосовуючись до умов тоталітарного режиму, П.Тичина створив низку “партійно витриманих” творів, що відповідали духу офіційних вимог і гасел та засвідчували його капітуляцію перед насильством. Це підтверджувала його збірка “Чернігів”, вірш “Партія веде”, а також однойменна збірка. У збірках “Чуття єдиної родини”, “Пісня молодості”, “Сталь і ніжність” П.Тичина розкрив завдання радянської літератури, сенс яких він убачав у вихованні людей “глибоко партійно, інтернаціонально”. З перших днів Другої світової війни громадсько-політична й творча діяльність П.Тичини були спрямовані на боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками. Він активно виступав на сторінках періодичних видань зі статтями, писав поетичні твори, видав збірки (“Ми йдемо на бій”, “Перемагають і живуть!”, “Слово про рідну матір” та інші), сповнені вірою в перемогу над ворогом. Літературне відродження кінця 50-х – початку 60-х років ХХ ст. не торкнулося творчості П.Тичини. Не повіривши в хрущовську десталінізацію, він продовжував оспівувати велич Комуністичної партії, дружбу народів.

Одним із напрямків культурно-освітньої діяльності П.Тичини було вивчення творчості та суспільно-політичної значущості класиків української літератури Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки та М.Коцюбинського. П.Тичина стверджував, що прихід Т.Шевченка в українську культуру був зумовлений і підготовлений історично тими соціальними, культурними й національними змінами, які відбулися в Україні у ХІХ ст.; відзначав, що ідея народності була головним критерієм творів Т.Шевченка; він звертав увагу на природний, глибокий зв'язок творчого доробку поета з життям народу. У своїх працях П.Тичина доводив, що І.Франко був письменником – борцем за свободу, а його життя – прикладом мужності. Досліджуючи творчий доробок української поетеси Лесі Українки, П.Тичина наголошував на значенні її постаті для української культури, підкреслював її вагомий внесок у розвиток суспільно-політичної думки в Україні.

П.Тичина одним із перших почав досліджувати творчість та громадсько-політичну діяльність українського письменника М.Коцюбинського. Він визначив джерела формування світогляду письменника та соціально-політичні чинники, які зумовили появу його демократичних творів; наголосив, що його науково-дослідницька та культурно-освітня діяльність була спрямована на популяризацію творів українських громадсько-політичних та культурних діячів.

Невід'ємною складовою всієї діяльності академіка П.Тичини була публіцистична праця, що сприяла розвитку передової суспільно-політичної думки в Україні. Відгукуючись на найактуальніші події, які відбувалися в Україні, митець порушував важливі на той час питання, громадського й культурного життя, зокрема – проблеми розвитку та збереження надбань української культури, утвердження літератури й мистецтва на позиціях народності й реалізму.

Публіцистичні праці П.Тичини періоду Другої світової війни пройняті глибоким почуття любові до України, вірою в перемогу; оспівування

воїнських подвигів надихало на перемогу фронтовиків і самовідданих трудівників тилу. У повоєнний період його публіцистичне слово звучало з трибун всесоюзних і республіканських з'їздів, вітчизняних і міжнародних форумів миру. У 50–60-х рр. ХХ ст. П.Тичина в публіцистиці відгукувався на найактуальніші події, які відбувалися в Україні, піднімає важливі питання сучасності, громадського і культурного життя.

– П.Тичина дбав про розвиток міжреспубліканських та зарубіжних зв'язків. Починаючи з 20-х рр. ХХ ст., він сприяв поширенню творчих міжнаціональних зв'язків між митцями та науковцями. Розширюючи культурні взаємозв'язки з іншими народами, митець виїздив у відрядження за кордон. У 20-х роках ХХ ст. у складі українських делегацій П.Тичина відвідав Чехословаччину, Німеччину, Угорщину, Туреччину, де переймав передовий досвід, пропагував українську культуру. У 1935 р. він узяв участь у Міжнародному антифашистському конгресі в Парижі.

Особисті контакти з митцями братніх республік сприяли розвитку дружніх відносин із грузинськими та вірменськими діячами культури, популяризації їх творчості в Україні. П.Тичина був організатором і учасником Днів української культури в Росії та Білорусії, Днів російської та української культури в Україні, що поглиблювало дружні взаємозв'язки між цими народами.

У повоєнний період П.Тичина працював над перекладами творів із грузинської, вірменської, болгарської, польської, чеської та інших мов. Його внесок у розвиток дружби народів був високо оцінений Болгарським урядом. У 1947 р. П.Тичину обрано членом-кореспондентом Болгарської академії наук. П.Тичина посідав чільне місце серед громадських та культурних діячів, сприяли розвитку міжреспубліканських та зарубіжних зв'язків.

Громадсько-політична, державна та культурницька діяльність П.Тичини є важливою складовою частиною загального контексту історії України та тісно пов'язана з суперечливими подіями української історії. Діяч здійснив вагомий внесок у відродження української національної ідеї та пробудження

національної свідомості українців. Державна та культурницька робота діяча спрямовувались на вирішення важливих проблем політичного, економічного та соціокультурного життя України. Творча спадщина П.Тичини є важливою складовою української культури. Переосмислення практичного досвіду громадсько-політичної та державної діяльності, творчого доробку митця допоможе уникнути помилок і суперечностей минулого, подолати ідеологічні, національні протистояння в процесі сучасного державотворення в Україні.

Таким чином, запропоноване дисертаційне дослідження є певним внеском у вивчення громадсько-політичної державної та культурницької діяльності П.Тичини, а також історії України. Проте залишається місце для подальшої розробки зазначеної проблеми в історичній науці. Дисертантка має намір у перспективі виявити й дослідити матеріали депутатської діяльності П.Тичини у вищому законодавчому органі СРСР; розглянути глибше деякі аспекти наукової роботи вченого; продовжити аналіз його літературного та публіцистичного доробку, епістолярної спадщини, а також виявити документи діяча, які зберігаються в архівних сховищах Росії та ввести їх у науковий обіг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Архівні джерела

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України

Фонд № 2. Редько Федір Андрійович – український історик і літератор (1940–1971 рр.)

- 1.1. Матеріали про роботу в Народному Комісаріаті освіти, РНК УРСР, Чернівецькому МКП (б) У: перепустка, посвідчення, членський квиток. – 1940–1971 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 6. – 9 арк.

Фонд №17. Яновський Юрій Іванович – український письменник (1914–1966 рр.)

- 1.2. Вирізки газетних статей та замітки де згадується ім'я Ю.І.Яновського. – 1929–1955 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 209. – 239 арк.

Фонд № 22. Малишко Андрій Самойлович – український радянський письменник (1927–1987 рр.)

- 1.3. Вирізки з газети “Радянська Україна”. – 1951 р. – Оп. 3. – Од. зб. 22. – 2 арк.
- 1.4. Привітання з нагоди відкриття конгресу в Парижі. – 1949 р. Оп. 3. – Од. зб. 31. – 1 арк.
- 1.5. “Про Павла Тичину”. Чорновий автограф. – 1967 р. – Оп. 1. – Од. зб. 16. – 7 арк.

Фонд № 28. Зеров Микола Костянтинович – український перекладач і літературознавець (1907–1988 рр.)

- 1.6. Павло Тичина. – 1919 р. – Оп. 1. – Од. зб. 181. – 39 арк.

Фонд №30. Білецький Олександр Іванович – радянський літературознавець, академік АН УРСР і АН СРСР, заслужений діяч науки УРСР (1920–1961 рр.)

- 1.7. Рецензія на книгу А.О.Іщука “Павло Тичина. Критико-бібліографічний нарис”. – 1954 р. – Оп. 1. – Од. зб. 31. – 7 арк.

Фонд № 34. Гончар Олесь Терентійович – український радянський письменник (1946–1968 рр.)

- 1.8. Листи Всесоюзного бюро пропаганди при Спілці письменників СРСР, ЦК ЛКСМУ, Комітету по ленінських преміях в галузі літератури і мистецтва з пропозиціями взяти участь у вечорах, засіданнях і сесіях. – 1959–1963 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – 3 арк.
- 1.9. Листи до Масенка О., Ле І., Малишка А., Панча П., Рильського М., Собка В., Стельмаха М., Тичини П., та інших. – 1957 р. – Оп. 1. – Од. зб. 147. – 45 арк.

Фонд №46. Рильський Максим Тадейович – український радянський письменник, академік АН СРСР і АН УРСР (1941–1967 рр.)

- 1.11. “Про працю Леоніда Новиченко “Поезія і революція, творчість П.Тичини в перші повоєнні роки”. Відзив про книгу Л.Новиченка. 1958 р. – Оп. 1. – Од. зб. 49. – 14 арк.

Фонд №62. Панч Петро Йосипович – український радянський письменник (1927–1970 рр.)

- 1.10. Календарні плани – запрошення Республіканського будинку літераторів, присвячені 75-річчю з дня народження П.Тичини. – 1966 р. – Оп. 1. – Од. зб. 62. – 53 арк.

Фонд № 79. Стеценко Леонід Феодосійович – український, радянський літературознавець (1917–1985 рр.)

- 1.12. Лист Тичини П.Г. – 26 квітня 1961 р. – Оп. 1. – Од. зб. 168. – 1 арк.
- 1.13. Протокол-звіт літературного вечора на Шевченківській сіль-копальні за участю П.Й.Панча, П.Г.Тичини. – 1928 р. – Оп. 1. – Од. зб. 70. – 7 арк.

Фонд №535. Бажан Микола Платонович – український, радянський поет, академік АН УРСР (1921–1975 рр.)

- 1.14. Матеріали роботи М.П.Бажана заступником Голови Ради Міністрів УРСР. – 1945–1947 рр. – Оп.1 . – Од. зб. 145. – 123 арк.

Фонд № 585. Кооперативне видавниче товариство пролетарських письменників “Гарт”, м. Харків (1931 р.)

- 1.15. Договори та реєстри договорів видавництва з авторами про видання та перевидання їх творів. – 1931 р. – Оп. 1. – Од. зб. 1. –31 арк.

Фонд № 590. Спілка письменників України (1939 – 1973 рр.)

- 1.16. Матеріали по відзначенню дня народження П.Г.Тичини (70-річчя). – 1960 р. – Оп. 1. – Од. зб. 418. – 148 арк.
- 1.17. Матеріали про висунення кандидатів на здобуття Ленінських премій в 1962 р. в області літератури. – 1961 р. – Оп. 1. – Од. зб. 454.– 21 арк.
- 1.18. Накази Секретаріату СПУ. – 1960 р. – Оп. 1. – Од. зб. 396. – 100 арк.

Фонд №464. Тичина Павло Григорович (1891–1967 рр.) – український радянський поет, державний і громадський діяч, академік АН УРСР (1913–1967 рр.)

- 1.19. Автобіографія. – 1919. – Оп. 1. – Од. зб. 9627. – 1 арк.
- 1.20. Автобіографія. – 1938. – Оп. 1. – Од. зб. 9644. – 13 арк.
- 1.21. Автобіографія. – 1938. – Оп. 1. – Од. зб. 9645. – 4 арк .
- 1.22. Автобіографія. –Б. д. – Оп. 1.– Од. зб. 9666. – 15 арк .
- 1.23. Автобіографія. – 1 956. – Оп. 1. – Од. зб. 9671. – 20 арк .
- 1.24. Акт передачі П.Тичиною справ по Міністерству освіти УРСР П.Савчуку. – 1948 р. – Оп. 1. – Од. зб. 14436 – 11 арк.
- 1.25. Верьовка Г.Г. Стаття про Тичину П.Г. – музиканта, диригента, керівника хору і художника слова. – Оп. 1. – Од. зб. 14436. – 11 арк.
- 1.26. Виписки з біографічними даними П.Г.Тичини, зроблені його дружиною.– Б. д. – Оп. 1.– Од. зб. 16813. – 18 арк.
- 1.27. Витяги з протоколів засідань Президії АН УРСР. Поч. 1936 р. – Зак. 1939 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10500. – 6 арк.
- 1.28. Витяги з протоколів з засідань Президії АН УРСР. Поч. 1942 р. – Зак. 1945 р. Оп. 1. – Од. зб. 10515. – 11 арк.

- 1.29. Витяги з протоколів з засідань Президії АН УРСР. – 1946 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10532. – 194 арк.
- 1.30. Витяги з протоколів засідання Президії та правління СРУП за участю П.Тичини. – 1936–1945 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 10532. – 7 арк.
- 1.31. Виступ П.Г.Тичини на нараді активу вчителів західних областей України в м. Львові. – 1945. – Оп. 1. – Од. зб. 10470. – 2 арк.
- 1.32. Виступ на засіданні в Верховній Раді УРСР при обговоренні прийнятого на п'ятій сесії Верховної Ради СРСР закону “Про скасування податків із заробітної плати робітників і службовців. – 1961 р. – Оп. – Од. зб. 10773. – 3 арк.
- 1.33. Виступ на VII сесії Верховної Ради УРСР. – 1945 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10653. – 36 арк.
- 1.34. Виступ на VI сесії Верховної Ради УРСР другого скликання. – 1948 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10661. – 51 арк.
- 1.35. Виступ перед депутатами Верховної Ради УРСР. – 1944 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10651. – 8 арк.
- 1.36. Виступ по радіо про розвиток системи народної освіти в школах УРСР. – 1947 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10661. – 5 арк.
- 1.37. Виступ на сесії Верховної Ради СРСР при обговоренні проекту “Основных начал просвещения в СССР. – 1948. – Оп. 1 – Од. зб. 10663. – 35 арк.
- 1.38. Виступ на V сесії Верховної Ради СРСР. – 1953 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10667. – 110 арк.
- 1.39. Виступ на сесії Верховної Ради СРСР. – 1954 р. – Оп. 1. Од. зб. 10674. – 32 арк.
- 1.40. Виступ на засіданні Верховної Ради СРСР. – 1955. – Оп. 1. – Од. зб. 10700. – 9 арк.
- 1.41. Депутатський звіт поданий до Президії Верховної Ради УРСР. – 1961 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10827. – 8 арк.

- 1.42. Депутатське листування (підбірка документів до виступів перед виборцями). – Б. д. – Оп. 1. – Од. зб. 10463. – 20 арк.
- 1.43. Диплом про обрання П.Г.Тичини дійсним членом АН УРСР. – Поч. 19 липня 1929 р. – Зак. 1960 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10490. – 5 арк.
- 1.44. Заява до Президії АН УРСР з проханням увільнити його від обов'язків директора Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка. – 1938 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10504. – 1 арк.
- 1.45. Звіт про роботу як депутата Верховної СРСР та УРСР. – Б. д. – Оп. 1. – Од. зб. 10825. – 36 арк.
- 1.46. Копії постанов Президії АН УРСР. – Поч. 1950 р – Зак. 1967 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10517. – 23 арк.
- 1.47. Короткий звіт про депутатську діяльність до Президії Верховної Ради УРСР. – 1960. – Оп. 1. – Од. зб. 10826. – 1 арк.
- 1.48. Особисті листки по обліку кадрів, заповнені П.Г.Тичиною. – 1945–1960 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 9659. – 14 арк.
- 1.49. Підготовчі матеріали до звіту про роботу по АН УРСР. – 1961 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10562. – 12 арк.
- 1.50. Підготовчі матеріали до виступів П.Тичини перед виборцями. – 1951 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10803. – 53 арк.
- 1.51. Повідомлення комітету пам'яті Миколи Леонтовича про надання П.Г.Тичині уповноважень в організації капели – студії ім. М.Д.Леонтовича. – 1921 р. – Оп. 1. – Од. зб. 9635 – 1 арк.
- 1.52. Повідомлення Комісії з питань науки і культури Верховної Ради УРСР про надсилання П.Тичині планів роботи комісії. – 1963–1965 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 10776. – 1965. – 25 арк.
- 1.53. Посвідчення інструктора культосвітнього відділу Правління Дніпровської спілки споживчих спілок м. Київ. – Б. д. – Оп. 1. – Од. зб. 9628. – 1 арк.
- 1.54. Посвідчення Міністра освіти УРСР. Оригінал та фотокопія. – 1943 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10378 – 5 арк.

- 1.55. Посвідчення про місце проживання в місті Києві. – 1918 р. – Оп. 1. – Од. зб. 9626. – 1 арк.
- 1.56. Посвідчення про народження. – 1922 р. – Оп. 1. – Од. зб. 9638. – 1 арк.
- 1.57. Посвідчення службовця оціночно-статистичного Управління державними театрами України. – 1915 р. – Оп. 1. – Од. зб. 9625. – 1 арк.
- 1.58. Промова П.Г.Тичини Живий Коцюбинський. – 1954. – Оп. 1. – Од. зб. 3672. – 2 арк.
- 1.59. Протоколи засідань редакційної колегії по виданню творів Лесі Українки. (Під головуванням П.Г.Тичини). – 1950–1955 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 10082. – 74 арк.
- 1.59. Протоколи та витяги з протоколів засідань Президії, Секретаріату та членів поетичної секції СПУ (за участю П. Г.Тичини). – 1948. – 1961 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 10205. – 13 арк.
- 1.60. Службові посвідчення завідуючого літературною частиною Драматичного театру ім. Т.Г.Шевченка (Київ). – 1920–1923 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 9632. – 2 арк.
- 1.61. Творчий звіт за 1949–1951 рр. – 1952 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10221. – 2 арк.
- 1.62. Текст виступу перед виборцями. – 1956 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10508. – 8 арк.
- 1.63. Текст промови на зустрічі з виборцями (Канівського виборчого округу №34). – 1954 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10804. – 56 арк.
- 1.64. Чорнові замітки П.Тичини про роботу в СПУ. – 1961 р. – Оп. 1. – Од. зб. 10234. – 43 арк.
- 1.65. Чорнові замітки, нотатки та виписки П.Тичини, зроблені ним під час роботи Наркомом освіти. – 1948. – Оп. 1. – Од. зб. 10388. – 56 арк.

**Фонд № 827. Шаховський Семен Михайлович – український
радянський літературознавець (1944–1984 рр.)**

- 1.66. “Грім українського солов’я” (Про П.Г.Тичину). – 1970 - ті рр. – Оп. 1. – Од. зб. 15. – 37 арк.
- 1.67. Листи П.Тичини. – 19. 02. 1965 р. – Оп. 1 – Од. зб. 1. – 4 арк.

- 1.68. “Нам треба голосу Тичини. – 1973 р. – Оп. 1 – Од. зб. 12. – 30 арк.
- 1.69. “Павло Тичина – з минулого в майбутнє. Шістдесят прапороносних літ”.
План і текст статті. – 1977. – Оп. 1.– Од. зб. 14. – 16 арк.

**Фонд № 1070. Тельнюк Станіслав Володимирович – український
радянський письменник (1959–1979 рр.)**

- 1.70. Видавничий договір на видання монографії “Павло Тичина”. – 1979 р. –
Оп. 1. – Од. зб. 26. – 2 арк.
- 1.71. “Один з варіантів плану “Сковороди”. Композиція симфонії П.Г.Тичини
“Сковорода”. – 1974 р. – Оп. 1. – Од. зб. 12. – 2 арк.

**Фонд №1208. Хвильовий (справжнє прізвище – Фітільов) Микола
Григорович український поет, прозаїк, публіцист, літературний критик
(1922–1933 рр.)**

- 1.72. Сосюра В.М. “Час”, Тичина П.Г. “Вітер з України”. – Б. д. – Оп. 1. –
Од. зб. 1. – 8 арк.

**Центральний державний архів вищих органів влади і
управління України**

Фонд № 1. Президія Верховної Ради Української РСР

- 1.73. Закони та постанови прийняті на VI сесії Верховної Ради УРСР. –
1944 р. – Оп. 16. – Од. зб. 16. – 37 арк.
- 1.74. Матеріали Бюджетної комісії Верховної Ради Української РСР. (Перша
сесія II скликання). – 1947. – Оп. 10. – Од. зб. 71. – 175 арк.
- 1.75. Матеріали четвертої сесії Верховної Ради Української РСР. – 1948 р. –
Оп. 16. – Од. зб. 113. – 726 арк.
- 1.76. Оригінали промов осіб, які виступали на шостій сесії III скликання.
Верховної Ради Української РСР. – 1954 р. – Оп. 10. – Од. зб. 495. –
360 арк.
- 1.77. Протоколи бюджетної комісії Верховної Ради Української РСР та
матеріали до них. – 1946 р. – Оп. 16.– Од. зб. 5. – 463 арк.

- 1.78. Стенограма засідання IV сесії Верховної Ради Української РСР третього скликання. – 1954 р. – Оп. 16. – Од. зб. 485. – 15 арк.
- 1.79. Стенограми та тексти промов депутатів Верховної Ради Української РСР на IV сесії Верховної Ради Української РСР. – 30. 05.1957 р.– 31.05.1957 р.– Оп. 16. – Од. зб. – 374 арк.

Фонд № 2. Рада Міністрів Української РСР

- 1.80. Матеріали про забезпечення середніх, неповних середніх та початкових шкіл Народного Комісаріату освіти Української РСР кваліфікованими кадрами після звільнення України від німецької окупації. – 1944 р. – Оп. 7. – Од. зб. 1534. – 83 арк.

Фонд № 166. Народний Комісаріат освіти Українсько РСР

- 1.81. Доповідні записки Народного Комісаріату освіти УРСР до Ради Народних Комісарів УРСР з питань народної освіти. Т.1 – Поч. 06.01. 1944 р. – Зак. 15. 08. 1944 р. – Оп. 15. – Од. зб. 8. – 584 арк.
- 1.82. Доповідні записки Народного Комісаріату освіти УРСР до Ради Народних Комісарів УРСР з питань народної освіти Т.1. – 1944 р. – Оп. 15. – Од. зб. 9. – 576 арк.
- 1.83. Доповідні записки до РНК УРСР та ЦК КП(б) У. – Поч. 03.01. 1945 р. – Зак. 08.05 1945 р. – Оп. 15. – Од. зб. 60. – 248 арк.
- 1.84. Доповідні записки Народного Комісаріату освіти УРСР до Ради Народних Комісарів УРСР з питань народної освіти. – Поч. 08. 1945 р. – Зак. 28.12 1945р. – Оп. 15. – Од. зб. 61. – 324 арк.
- 1.85. Доповідні записки Міністерства освіти УРСР до Ради Міністрів УРСР з питань народної освіти. – Поч. 01.01.1946 р. – Зак. 31.12.1946 р. – Оп. 15. – Од. зб. 135. – 672 арк.
- 1.86. Зведений річний звіт про роботу педагогічних вузів. – 1945.– Оп. 15. – Од. зб.89. – 77 арк.
- 1.87. Зведений звіт про успішність учнів. – 1950.– Оп. 15. – Од. зб. 806. – 456 арк.

- 1.88. Матеріали (протоколи, стенограми та рішення) засідань колегії Наркомату освіти УРСР. Т. 1. – Поч. 07.02.1944 р. – Зак. 10 05.1945 р. – Оп. 15. – Од. зб. 55. – 169 арк.
- 1.89. Накази Народного Комісаріату освіти УРСР з питань основної діяльності. – Поч. 03.01.1944 р. – Зак. 22.07.1944 р. – Оп. 15. – Од. зб. 10. – 155 арк.
- 1.90. Накази Народного Комісаріату освіти УРСР з питань основної діяльності. – Поч. 06.01.1945 р. – Зак. 30.06. 945 р. – Оп. 15. – Од. зб. 58. – 259 арк.
- 1.91. Накази Міністерства освіти УРСР з питань основної діяльності з №23 по №2981. – Поч. 04.01. 1946 р. – Зак. 31.05.1946 р. – Оп. 15. – Од. зб. 132. – 284 арк.
- 1.92. Накази Міністерства освіти УРСР з питань основної діяльності з №4199 по №5750. – Поч. 02.09.1946 р. – Зак. 31.12.1946 р. – Оп. 15. – Од. зб.134. – 156 арк.
- 1.93. Накази Міністерства освіти УРСР з питань основної діяльності з №1205 по №1845. – Поч. 05.05.1947 р. – Зак. 31.07.1947 р. – Оп. 15. – Од. зб. 247. – 248 арк.
- 1.94. Накази Міністерства освіти УРСР з питань основної діяльності з №180 по №2325. – Поч. 01.08.1947 р. – Зак. 31.12.1947 р. – Оп. 15. – Од. зб. 248. – 214 арк.
- 1.95. Накази Міністерства освіти УРСР з питань основної діяльності з №22 по №711. – Поч. 05.01.1948 р. – Зак. 30.01.1948 р. – Оп. 15. – Од. зб. 287.– 278 арк.
- 1.96. Постанови РНК СРСР. – Поч. 10.01.1944 р. – Зак. 16.12.1944 р. – Оп. 15. – Од. зб. 6. – 116 арк.
- 1.97. Постанови РНК УРСР. – Поч. 01.1944 р. – Зак. 1944 р. – Оп. 15. – Од. зб. 7. – 172 арк.

- 1.98. Постанови ради Народних комісарів в УРСР з питань народної освіти в УРСР – Поч. 02. 01.1945 р. – Зак. 22.12.1945 р. – Оп. 15. – Од. зб. 54 – 244 арк.
- 1.99. Постанови Ради Народних Комісарів УРСР з питань народної освіти.– 1945. – Оп. 15. – Од. зб. 53 – 234 арк.
- 1.100. Отчет об итогах причинённого немецко-фашистскими захватчиками учреждениям Народного Комиссариата просвещения УССР. – 26.04.1945 р.– Оп. 15 – Од. зб. 61 (а). – 55 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Фонд №1 Центральний Комітет Компартії України

- 1.101. Депутати Верховної Ради Української радянської соціалістичної республіки. – 1947 р.– Оп. 23. – Од. зб. 3989. – 200 арк.
- 1.102. Докладные записки, справки, переписка о подготовке школ к ученому году по УССР. – 1946 г. – Оп. 20. – Од. зб. 2863. – 58 арк.
- 1.103. Справки, письма, протоколы собраний и другие документы литературных объединений Украины: “Плуг” и “Гарт”. – 1925.– Оп. 20.– Од. зб. 2018. – 45 арк.
- 1.104. Стенограмма выступлений писателей Украины на приеме секретаря ЦК КП (б) У тов. Кагановича Л.М. писателей Украины. – 1947 г. – Оп. 23. – Од. зб. 4511. – 88 арк.
- 1.105. Список депутатів Верховної Ради Української РСР. (третього скликання). – Оп. 23. – Од. зб. 3495. – 70 арк.

Фонд № 243. Редакція журналу “Дніпро”

- 1.106. Прикази по редакції журналу “Дніпро”. – 1949. – Оп. 1. – Од. зб. 550. – 33 арк.

Державний архів м. Києва

Фонд №153. Київський комерційний інститут Міністерства торгівлі та промисловості

1.107. Личное дело П.Тычины № 8080. – 1913 –1917 рр. – Оп. 5. – Од. зб. – 17 арк.

Архів-відділ рукописних фондів та текстологій Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАНУ

Фонд № 138. Тичина Павло Григорович – (1891– 1967 рр.) – український письменник

1.108. Матеріали до біографії. – 1956 р. – Оп. 1. – Од. зб. 22. – 1арк.

1.109. “Наше почесне завдання”. Стаття до декади українського мистецтва і літератури. – 1950 р. – Оп. 1. – Од. зб. 15. – 11 арк.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Фонд № 79. Тичина Павло Григорович

1.110. Коваленку Гр. Лист з питань рецензії, надісланої до видавництва “Червоний шлях”. – 1924 р. – Оп. 1. – Од. зб. 28. – 1 арк.

1.111. Копиці Д.Д. Записки в справі привітань інститутом літератури ім. Т.Г.Шевченка АН УРСР. Симона Чиковані, Якуба Колоса, Янки Купали, О.Багрія. – 1936–1942 рр. – Оп. 1. – Од. зб. 27. – 3 арк.

1.112. Лазаревському Олександрю Андріановичу. Телеграма. –1957 р. – Оп. 1. – Од. зб. 21. – 1 арк.

Міжгалузевий державний архів СБУ

Фонд № 6. Припинені справи

- 1.113. Следственное дело №1255 по обвинению Ковалева Льва Борисовича, Кулиша Николая Гурьевича, Эпика Григория Даниловича. – Начато 06.11.1936 г. – Окончено 09.12.1934 г. – Оп. 1.– Од. зб. 36546 ф. п. – 236 арк.
- 1.114. Следственное дело №817 антисоветской националистической организации на Украине по обвинению Гончаренко Ф.П. по ст. 54-8 НК УССР. – 1956 г. – Оп. 1. – Од. зб. 38834 ф. п. – 346 арк.

Літературно-меморіальний музей-квартира П.Г.Тичини

в місті Києві

Фонд № 1. Рукописи

- 1.115. Лист Ніковського А. до Тичини П. – 26.12. 1915 р. – Оп. 1. – Од. зб. 193. – Арк. 1

Фонд № 2. Архів

- 1.116. Диплом члена корреспондента Болгарської Академії наук, виданий П.Тичині 05.07. 1947 р. – 11.12.1979.– Оп. 2. – Од. зб. 44.– Арк. 1.
- 1.117. Диплом лауреата премії імені Т.Г.Шевченка, виданого П.Г.Тичині в 1962 р. – 1979 р. – Оп. 2. – Од. зб. 51. – 2 арк.

2. ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ

- 2.118. В боротьбі за українську державу: спогади, свідчення, літопис, документи Другої світової війни / [ред. М.Марунчак]. – Париж. – Мюнхен: Віннігеп, 1990. – 1294 с.
- 2.119. Історія застерігає: трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх посібників на тимчасово окупованій

- території України в роки Великої Вітчизняної війни / [кер. кол. уряд В.Немятий]. – К.: Політвидав України, 1986. – 264 с.
- 2.120. З архіву П.Г.Тичини. Збірник документів і матеріалів / Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва УРСР, Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка / [відп. ред. М.Г.Жулинський]. – К.: Наукова думка, 1990. – 604 с.
- 2.121. Збірник законів Української РСР 1938–1973 рр. – Т. 1. – К.: Політвидав України, 1974. – 740 с.
- 2.122. Історія української культури: Збірник матеріалів і документів / [упоряд. Б.Білик, Ю.Горбань, Я.Калакура та ін.]. – К.: Вища школа, 2000. – 607 с.
- 2.123. Культурне будівництво в УРСР. Важливі рішення Комуністичної партії і радянського уряду. Збірник документів (1917–1941 рр.). – Т. 1 / [редак. О.Євсєєв]. – К.: Політвидав, 1959. – 880 с.
- 2.124. Культурне будівництво в УРСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду. Збірник документів (1941–1961 рр.). – Т. 2 / [редак. О.Килимник]. – К.: Політвидав, 1961. – 664 с.
- 2.125. Конституція. Основний закон Української Радянської Соціалістичної Республіки. – К.: Політична література, 1946. – 24 с.
- 2.126. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В.Косик. – Львів: . Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові, 1993. – 800 с.
- 2.127. Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади. Кн. 1 / [упоряд. Л.Лялька, П.Максимчук, І.Патер та ін.]. – Львів: Просвіта, 1993. – 185 с.
- 2.128. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.: нові документи і матеріали / В.Сергійчук. – К.: Дніпро, 1998. – 944 с.
- 2.129. Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. / [відп. редак. С. Гальченко, М.Жулинський]. – К.: – Спадщина, 1999. – 864 с.

- 2.130. Україна в Другій світовій війні у документах: збірник німецьких архівних матеріалів: в [4 т.] / [упоряд. В.Косик]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України: Львівський державний університет ім. І.Франка: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1997 – Т. 1. – 1997. – 384 с.
- 2.131. Українська революція / [упоряд. С.Корновенко, А.Морозов, О.Рєєнт]. – Вінниця: Фоліант, 2004. – 176 с.

3. МАТЕРІАЛИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

- 3.132. Абашидзе И. Грядущему все звуки наших лир / И.Абашидзе // Дружба народов. – 1961. – №2. – С. 245–246.
- 3.133. Алексеев К. В семье единой. К 70-летию со дня рождения П.Г.Тычины / К.Алексеев // Новый мир. – 1961. – № 2. – С. 216–221.
- 3.134. Асеев Н. Павло Тычина / Н.Асеев. – Правда. – 1941. – 28 янвваря. – С. 3.
- 3.135. Бажан М. Чувство семьи единой / М.Бажан. Правда. – 1972. – 30 декабря. – С. 4.
- 3.136. Барабаш Ю. Книга о поэте революции / Ю Барабаш // Новый мир. – 1958. – №5. – С. 257–260.
- 3.137. Білецький О. “Чуття єдиної родини” в українській радянській літературі / О.Білецький // Радянське літературознавство. – 1949. – №10. – С. 3–16.
- 3.138. Білоус Д. На передньому краї боротьби за комунізм / Д.Білоус // Літературна газета. – 1951. – 25 січня. – С. – 3.
- 3.139. Білявська О. Горьківські традиції в українській радянській літературі / О.Білявська // Жовтень. – 1951. – №6. – С. 106–112.
- 3.140. Бойко В. Фольклорні елементи у творчості П.Тичини / В.Бойко // Українська мова і література в школі. – 1963. – №7. – С. 7–11.
- 3.141. Бойчак І. Великий поборник дружби народів / І.Бойчак // Дніпро. –

1956. – №8. – С. 125–127.
- 3.142. Братанов Д. В українського поета Павла Тичини / Д.Братанов // Вітчизна. – 1957. – №11. – С. 203–204.
- 3.143. Буровій К. Боротьба за радість / К.Буровій // Червоний шлях. – 1929. – № 7. – С. 89–105.
- 3.144. Виступ на VI сесії Верховної Ради УРСР // Радянська освіта. – 1944. – 28 квітня. – С. 1.
- 3.145. Вишневская Н. Пути дружби. О творчестве П.Тычины 20-х годов и русской литературе / Н.Вишневская // Советская Украина. – 1957. – №4. – С. 168–173.
- 3.146. Вишневська Н. Рання творчість П.Тичини і російська література / Н.Вишневская // Радянське літературознавство. – 1958. – №1. – С. 26–38.
- 3.147. Вишневська Н. Творчість П.Тичини 30-х років і російська література / Н.Вишневська // Радянське літературознавство. – 1959. – №4. – С. 27–38.
- 3.148. Волошко Є. Дзвенять пісні Павла Тичини / Є.Волошко // Донбас. – 1964. – №5. – С. 104–107.
- 3.149. Восьма Сесія Верховної Ради УРСР // Радянська освіта. – 1946. – 5 вересня. – С. 2.
- 3.150. Галащук Б. Дружні взаємозв'язки / Галащук Б. // Вітчизна. – 1956. – №3. – С. 131–141.
- 3.151. В наркомі освіті // Радянська освіта. – 1945. – 2 лютого. – С. 2.
- 3.152. Гресько М. Павло Тичина в Італії / М.Гресько // Вітчизна. – 1964. – №8. – С. 191–193.
- 3.153. Дебати на доповідь про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства УРСР на 1946–1956 рр. Промова депутата П.Г.Тичини (Канівська виборча округа, Київської обл.) // Радянська освіта. – 1946. – 12 вересня. – С. 1.
- 3.154. Забашта Л. Жіночі образи в творчості П.Г.Тичини / Л.Забашта // Радянська жінка. – 1951. – №1. – С. 18–19.

- 3.155. Заверталюк Н. П.Тичина – переклад Христо Ботева / Н.Заверталюк // Всесвіт. – 1961. – №6. – С. 63–64.
- 3.156. Інформаційне повідомлення про засідання Верховної Ради УРСР 30серпня 1946 р. // Радянська Україна. – 1946. –30 серпня. – С. 1.
- 3.157. Інформаційне повідомлення про засідання Верховної Ради УРСР 29 січня 1958 р. // Радянська Україна. – 1958. – 30 січня. – С. 1.
- 3.158. Інформаційне повідомлення про засідання Верховної Ради УРСР 14 березня 1957 р. // Радянська Україна. – 1957. – 15 березня. – С. 1.
- 3.159. Інформаційне повідомлення про засідання Верховної Ради УРСР 14 березня 1957 р. // Радянська Україна. – 1963. – 11 квітня. – С. 1.
- 3.160. Інформаційне повідомлення про засідання сьомої сесії Верховної Ради УРСР // Радянська Україна. – 1945. – 30 червня. – С. 1.
- 3.161. Інформаційне повідомлення про засідання другої сесії першого скликання Верховної Ради УРСР // Радянська освіта. – 1947. – 3 липня. – С.1.
- 3.162.Інформаційне повідомлення про засідання другої сесії першого скликання Верховної Ради УРСР // Радянська освіта. – 1947. – 4 липня. – С.1.
- 3.163. Інформаційне повідомлення про засідання Верховної Ради Української РСР 10 вересня 1953 року // Радянська Україна. – 1953.– 11 вересня – С. 1.
- 3.164. Логвиненко М. Поет і стиль. Із спостережень над поезикою Павла Тичини / М.Логвиненко // Радянське літературознавство. – 1967. – №7. – С. 38–48.
- 3.165. Лозинський І. Поет квітучої України / І.Лозинський // Всесвіт. – 1966. – №1. – С. 59–60.
- 3.166. Камсар Н. Павло Тичина і вірменська поезія / Н.Камсар // Сорветакан Граканутюн (Єрван), 1941. – №1. – С. 91–92.
- 3.167. Кетков О. Вірші Павла Тичини болгарською мовою / О.Кветков // Всесвіт. – 1960. – №11. – С. 118–119.

- 3.168. Колесник П. Поет революційного народу / П.Колесник // Література в школі. – 1961. – №1. – С. 7–15.
- 3.169. Крижанівський С. Славний шлях співця-патріота / С.Крижанівський // Сучасне й майбутнє. – 1951. – №2. – С. 19–22.
- 3.170. Крижанівський С. Творче довголіття / С.Крижанівський // Вітчизна. – 1958. – №11. – С. 155–166.
- 3.171. Майдан І. Зріст і сила творчості Павла Тичини / І. Майдан // Червоний шлях. – 1925. – №3. – С. 189–201.
- 3.172. Масенко Т. Крум Кюлявков у перекладах П.Тичини / Т.Масенко // Україна. – 1947. – №6. – С. 29.
- 3.173. Молдавский Д. Партийность и гуманизм. Заметки о поэзии Павла Тычины / Д.Молдавский // Знамя. – 1960. – №10. – С. 202–208.
- 3.174. На нараді вчителів початкових шкіл. Доповідь П.Тичини: Початкова школа в системі народної освіти та її завдання / П.Тичина // Радянська Україна. – 1945. – 18 липня. – С. 3.
- 3.175. На засіданні Верховної Ради УРСР // Радянська Україна. – 1946. – 28 серпня. – С. 1.
- 3.176. На VI Сесії Верховної Ради Української УРСР першого скликання. (Промова депутата П.Тичини) / П.Тичина // Радянська Україна. – 1944. – 8 березня. – С. 2.
- 3.177. Над'ярних Н. Не просто вплив. З інтернаціонального досвіду радянської літератури / Н.Над'ярних // Радянське літературознавство. – 1979. – №4. – С. 9–19.
- 3.178. Об избрании Президиума Верховного Совета УССР // Советская Украина. – 1930. – 30 июля. – С. 1.
- 3.179. Об образовании Правительства Совета Народных Комиссаров УССР // Советская Украина. – 1930. – 30 июля. – С. 1.
- 3.180. Об утверждении “Положения о выборах у Верховный Совет УССР // Советская Украина. – 1938. – 22 лютого. – С.1.

- 3.181. Озеров Л. Маяковский и Тичина / Л.Озеров // Дружба народов. – 1947. – №14. – С. 211–223.
- 3.182. Пригодій М. Співець “Чуття єдиної родини” / М.Пригодій // Вітчизна. – 1961. – №1. – С. 157–162.
- 3.183. Равлюк М. Поэт эпохи / М.Равлюк // Советская Украина. – 1963. – №1. – С. 169–175.
- 3.184. Республіканська нарада активу працівників шкіл і органів народної освіти УРСР. (Доповідь Народного Комісара освіти УРСР академіка П.Тичини) // Радянська освіта. – 1944. – 28 квітня. – С. 1.
- 3.185. Республіканська нарада активу працівників шкіл і органів народної освіти УРСР // Радянська освіта. – 1945. – 7 серпня. – С. 1.
- 3.186. Республіканська нарада вчителів початкових шкіл // Молодь України. – 1945. – 13 липня. – С.4.
- 3.187. Ренин А. Павло Тичина / А.Ренин // Днестр. – 1961. – №1. – С. 140–142.
- 3.188. Ряппо А. Сайфі Кудаш в українських перекладах / А. Ряппо // Радянське Літературознавство. – 1948. – №9. – С. 61–73.
- 3.189. Речь товарища П.Г.Тычины посвященной празднованию 125-летия со дня рождения Т.Г.Шевченка // Советская Украина. – 1938. – 9 марта. – С. 2.
- 3.190. Постановление Центрального исполнительного комитета УССР на основании ст., ст. 34 и 35ст. “Положення о выборах в Верховный Совет УССР // Советская Украина. – 1938. – 22 апреля. – С.1.
- 3.191. П’янов В. Епохою окрилене серце / В.П’янов // Українська мова і література в школі. – 1966. – №1. – С. 9–14.
- 3.192. Сенченко І. З нотаток про поезію П.Г.Тичини / І.Сенченко // Літературний журнал. – 1939. – №8. – С. 96–100.
- 3.193. Сенченко І. З нотаток читача про поезію П.Тичини / І.Сенченко // Радянська література. – 1941. – №4–5. – С. 289–296.
- 3.194. Сесія Верховної Ради УРСР // Радянська освіта. – 1959. – 18 квітня. – С.1.

- 3.195. Сидоренко Г. Народний поет / Г.Сидоренко // Вітчизна – 1962 – №6. – С. 151–156.
- 3.196. Сторчак К. Чувство семьи единой. О поэзии П. Тычины / К. Сторчак // Октябрь. – 1954. – №1. – 167–174.
- 3.197. Сообщение Центральной избирательной комиссии по выборам в Верховный Совет УРСР // Советская Украина. – 1938. – 29 июня. – С. 1.
- 3.198. У колегії Міністерства освіти УРСР // Радянська освіта. – 1946. – 16 травня. – С. 1.
- 3.199. У Міністерстві освіти УРСР // Радянська освіта. – 1947. – 26 грудня. – С. 1.
- 3.200. Четверта сесія Верховної Ради УРСР // Радянська Україна. – 1948. – 19 березня. – С. 1.
- 3.201. Хінкулов Л. Мудрість і ніжність. Нотатки про поезію Павла Тичини 1941–1945 рр. / Л.Хінкулов // Рад. Літературознавство. – 1947. – №7. – С. 57–64.
- 3.202. Хинкулов Л. Мужество и мудрость. Вклад академика П. Г. Тычины в науку и литературу / Л.Хинкулов // Радуга. – 1967. – №3. – С. 149–154.
- 3.203. Щоденник Республіканської наради активу нарком освіти УРС // Радянська освіта. – 1944. – 28 липня. – С. 1.

4. МЕМУАРИ, СПОГАДИ, ЩОДЕННИКИ

- 4.204. Амірян С. Вірменський вчитель Павла Тичини П.Макарян. (спогади) / С.Амірян // Прапор. – 1971. – №9. – С. 84–85.
- 4.205. Бажан М. Живий вогонь культури (спогади очевидців) / М.Бажан // Радянське. Літературознавство. – 1979. – №10. – С. 23–28.
- 4.206. Балаян В. Йому боліла кожна рана / В.Балаян // Вітчизна. – 1969. – №2. – С. 180–183.
- 4.207. Бельчиков Н. Павло Григорович Тичина / Н.Бельчиков // Радуга. – 1969. – №10. – С. 159–161.

- 4.208. Бухтяк С. Чому Павло Тичина склав із себе повноваження Голови Верховної Ради УРСР (Спогади) / С.Бухтяк // Демократична Україна. – 2006. – 6 червня. – С. 8.
- 4.209. Головка Д. Іскри у спадок (Спогади) / Д.Головка // Літературна Україна. – 2001. – 25 січня. – С. 6.
- 4.210. Гончар О. Іскрометне слово Павла Тичини / О.Гончар // Під прапором ленінізму. – 1977. – №23. – С. 71.
- 4.211. Гончаренко І. Близький, незабутній / І.Гончаренко // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 140–65.
- 4.212. Донець Г. Наш Павло Тичина / Г.Донець // Про Павла Тичину / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 254–286.
- 4.213. З любов'ю і болем: Спогади про Павла Тичину / [упоряд. М.Павленко] – К.: Міленіум, 2005. – 350 с.
- 4.214. Касіян В. Велика наша гордість / В.Касіян // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971 – С. 85–90.
- 4.215. Косарик Д. Незабутні зустрічі / Д.Косарик // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 71–85.
- 4.216. Костіна І. “В напруженні усе моє життя” (Спогади про П.Г.Тичину) / І.Костіна // Жовтень. – 1975. – №1. – С. 109–117.
- 4.217. Крижанівський С. (Мої позови з П.Тичиною) / С.Крижанівський // Вітчизна. – 1992. – №2–3. – С. 155–160.
- 4.218. Кудаш С. Справжня людина і справжній друг / С.Кудаш // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 220–222.
- 4.219. Панч П. Гордість нашої культури / П.Панч // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 105–106.
- 4.220. Тельнюк С. Записи надзвичайно точні й чесні [Спогади А.К. Павлюка про П.Тичину] / С.Тельнюк // Київ. – 1986. – №1. – С. 151–195.

- 4.221. Терещенко М. З далеких літ / М.Терещенко // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 56–61.
- 4.222. Тичина В. “За всіх скажу за всіх переболію...”.(Із спогадів про Павла Тичину) / В.Тичина // Радянське літературознавство. – 1968. – №1 – С. 78–81.
- 4.223. Тичина Є. Спогади про нашу родину / Є. Тичина // Березіль. – 1997. – №1–2. – С. 175–180.
- 4.224. Тичина Ю. Брати. Павло Тичина очима племінника / Ю.Тичина // Київ. – 1994. – №1. – С. 105–10.
- 4.225. Тичина Ю. Він був закоханий у життя.(Спогади про видатного поета) / Ю.Тичина // Київська правда. – 1994. – 4 квітня. – С. 4.
- 4.226. Тичина Ю. У визволеному Харкові / Ю.Тичина. – Київ. – 1988. – №4. – С. 142–146.
- 4.227. Сенченко І. Спогади Івана Сенченка: До 90-річчя з дня народження П.Тичини / І. Сенченко // Дніпро. – 1981. – №1. – С. 118–123.
- 4.228. Хузангай П. Учитель і друг / П.Хузангай // Співець нового світу / [упоряд та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971 – С. 128–137.
- 4.229. Шеремет М. Великий майстер / М.Шеремет // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 140–143.

5. БІБЛІОГРАФІЧНА СПАДЩИНА П. ТИЧИНИ

- 5.230. Тичина П. Батьківщині могутній. Вірші / П.Тичина. – К.: Держполітвидав України, 1960. – 191 с.
- 5.231. Тичина П. Вибрані поезії / П.Тичина. – К.: Держполітвидав України, 1951. – 72 с.
- 5.232. Тичина П. Вибрані твори / П.Тичина / [вступ. стаття С.Шаховського]. – К.: Дніпро, 1971. – 393 с.
- 5.233. Тичина П. Вибране / П.Тичина / [вступ. стаття С.Шаховського]. – К.: Дніпро, 1969. – 367 с.

- 5.234. Тичина П. Вірші й поеми / П.Тичина. – К.: Рад. письменник, 1950. – 460 с.
- 5.235. Тичина П. Вітер з України.. Поезії / П.Тичина / [упоряд. Д.А.Головко, передмова А.Г. Погрібного]. – Український письменник, 1993. – 270 с.
- 5.236. Тичина П. В космічному оркестрі / П.Тичина. – Х.: Всеукрлітком, 1921. – 16 с.
- 5.237. Тичина П. В серці моїм / П.Тичина. – К.: Дніпро, 1970. – 299 с.
- 5.238. Тичина П. Гаї шумлять / П.Тичина. – К.: Веселка, 1968. – 11 с.
- 5.239. Тичина П. Геть брудні руки від України / П.Тичина. – М.: Укрвидав ЦК КП(б)У, 1942. – 14 с.
- 5.240. Тичина П. День настане. Поезії / П.Тичина. – Уфа: СРПУ, 1943. – 108 с.
- 5.241. Тичина. П. До молоді мій чистий голос. Поезії / П.Тичина. – К.: Молодь, 1959. – 107 с.
- 5.242. Тичина П. Живи, живи, красуйся! / П.Тичина. – Держлітвидав України, 1949. – 22 с.
- 5.243. Тичина П. Живем комуною. Поема / П.Тичина. – Х.: Червоний шлях, 1924. – 14 с.
- 5.244. Тычина П. Жить, трудиться и расти. Стихотворения / П.Тычина. – [пер. с укр.]. – М.: Гослитиздат, 1950. – 340 с.
- 5.245. Тичина П. Замість сонетів і октав / П.Тичина. – К.: Друкар, 1920. – 30 с.
- 5.246. Тичина П. Зростає, пречудовий світе. Поезії / П.Тичина. – К.: Рад. письменник, 1960. – 82 с.
- 5.247. Тичина П. З минулого в майбутнє. Статті. Спогади. Нотатки. Начерки. Інтерв'ю / П.Тичина / [упоряд. С.Тельнюк]. – К.: Дніпро, 1973. – 341 с.
- 5.248. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. О.І.Кудін]. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1983. – 736 с.
- 5.249. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. А.О.Ковтуненко]. – Т.2. – К.: Наукова думка, 1984. – 664 с.
- 5.250. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. Н.О.Вишенська]. – Т.3. – К.: Наукова думка, 1984. – 511 с.

- 5.251. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. С.В.Тельнюк]. – Т.4. – К.: Наукова думка, 1985. – 591 с.
- 5.252. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. Н.П.Чамати]. – Т.5. – К.: Наукова думка, 1986. – 592 с.
- 5.253. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. Л.М.Гончарук]. – Т.6. – К.: Наукова думка, 1985. – 591 с.
- 5.254. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. С.А.Гальченко]. – Т.7. – К.: Наукова думка, 1986. – 591 с.
- 5.255. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. А.М.Полотай]. – Т.8. – Ч.1. – К.: Наукова думка, 1986. – 480 с.
- 5.256. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. А.М. Полотай]. – Т.8. – Ч.2. – К.: Наукова думка, 1986. – 454 с.
- 5.257. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / [упоряд. та приміт. С.В.Тельнюк]. – Т.9. – К.: Наукова думка, 1987. – 701 с.
- 5.258. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / [упоряд. та приміт. Л.Ф.Кодацької – Т.10. – К.: Наукова думка, 1987. – 582 с.
- 5.259. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. Ю.І.Ковалів]. – Т.11. – К.: Наукова думка, 1988. – 552 с.
- 5.260. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / [упоряд. та приміт. С.А.Гальченко]. – Т.12. – Ч.1. – К.: Наукова думка, 1990. – 480 с.
- 5.261. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П.Тичина / [упоряд. та приміт. С.А.Гальченко]. – Т.12. – Ч.2. – К.: Наукова думка, 1990. – 488 с.
- 5.262. Тичина П. Золотий гомін: Вибр. Твори / П.Тичина / [упоряд., вступ. стаття С.А. Гальченка]. – К.: Криниця, 2008. – 608 с.
- 5.263. Тычина П. Избранные стихи. (пер. с укр.) / П.Тичина / [под ред. Н.Брауна]. – М.: Гослитиздат, 1940. – 188 с.
- 5.264. Тычина П. Избранные стихотворения / П.Тычина. – (автор. пер. с укр.) / [ред. А.Гатова.] – Х.: ГИУ, 1927. – 144 с.

- 5.265. Тичина П. Іван Франко – непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму / П.Тичина. – К.: Т-во для поширення політ. та наук. знань УРСР, 1956. – 18 с.
- 5.266. Тичина П. Із щоденникових записів. / П.Тичина / [упоряд. Л.П.Тичина, С.В.Тельнюк]. – К.: Радянський письменник, 1981. – 432 с.
- 5.267. Тичина П. І рости і діяти / П.Тичина. – К.: Держлітвидав України, 1949. – 198 с.
- 5.268. Тичина П. Квітни, мово наша рідна / П.Тичина / [упоряд. Г. Колесник] – К.: Наукова думка, 1971. – 206 с.
- 5.269. Тичина П. Комунізму далі видні / П.Тичина. – К.: Держполітвидав України, 1961. – 62 с.
- 5.270. Тычина П. Лирика. / П.Тычина (пер. с укр.) / [под ред. Б.Турганова]. – М.: Правда, 1941. – 46 с.
- 5.271. Тичина П. Людині гімн. Поезії / П.Тичина. – К.: Дніпро, 1966. – 199 с.
- 5.272. Тичина П. Магістралями життя. Статті та промови / П.Тичина – К.: Рад. письменник, 1941. – 160 с.
- 5.273. П.Г.Тичина. Ми – свідомість людства. Поезії / П.Тичина – К.: Рад. письменник, 1957. – 102 с.
- 5.274. Тичина П. Могутність нам дана. Поезії / П.Тичина. – К.: Держполітвидав України, 1953. – 216 с.
- 5.275. Тычина П. Мы истребим тебя – и чорт с тобою! (пер. с укр.) / П.Тычина / [под ред. Б.Турганова]. – Уфа. : ССПУ, 1942. – 27 с.
- 5.276. Тичина П. На майдані. Вибрані поезії / П.Тичина. – Х.: Укр. робітник, 1930. – 32 с.
- 5.277. Тичина П. На Переяславській Раді / П.Тичина. – К.: Молодь, 1954. – 8 с.
- 5.278. Тычина П. Отплатим за все. Стихи / П.Тычина / [под ред. Б.Турганова]. – М.: Гослитиздат, 1943. – 32 с.
- 5.279. Тичина П. Партія веде / П.Тичина. – Х.: Рад. література, 1934. – 56 с.
- 5.280. Тичина П. Патріотизм в творчості Мажита Гафурі / П.Тичина. – К.: Т-во для поширення політ. та наук. знань УРСР, 1955. – 36 с.

- 5.290. Тичина П. Плуг / П.Тичина. – К.: Друкар, 1920. – 48 с.
- 5.291. Тичина П. Патріотизм в творчестві Мажита Гафури / П.Тичина. – Уфа: ССПУ, 1942. – 44 с.
- 5.292. Тичина П. Перемагать і жить! Поезії / П.Тичина. – Уфа: СРПУ, 1942. – 28 с.
- 5.293. Тичина П. Подорож з капелою К.Г. Стеценка / П.Тичина. – К.: Радянський письменник, 1982. – 235 с.
- 5.294. Тичина П. Поезії / П.Тичина. – [2-ге вид]. – Х.: ДВУ, 1929. – 166 с.
- 5.295. Тичина П. Поезії / П.Тичина. – [3-тє вид.] – Х.: ЛІМ – ДВОУ, 1932. – 180 с.
- 5.296. Тичина П. Поезії (1941–1944) / П.Тичина. – К.: Х.: Укрдержвидав, 1945. – 126 с.
- 5.297. Тичина П. Похорон друга / П.Тичина. – М.: Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943. – 14 с.
- 5.298. Тычина П. Пробуждение весны. Книга стихов / П.Тычина – М.: Мол. гвардия, 1948. – 110 с.
- 5.299. Тичина П. Про мистецтво і літературу / П.Тичина. – К.: Мистецтво, 1981. – 286 с.
- 5.300. Тичина П. Сад садив нам Ленін / П.Тичина. – К.: Дитвидав УРСР, 1961. – 161 с.
- 5.301. Тичина П. Сирітка / П.Тичина. – Х.: Укрдержвидав, 1944. – 14 с.
- 5.302. Тичина П. Пісня молодості / П.Тичина. – К.: Мол. більшовик, 1938. – 52 с.
- 5.303. Тичина П. Скворода. Симфонія / П.Тичина. – К.: Наукова думка, 1971. – 206 с.
- 5.304. Тичина П. Слава Батьківщині. Вибрані. вірші для дітей / П.Тичина – К.: Молодь, 1951. – 290 с.
- 5.305. Тичина П. Слухаєм про Леніна. Вірш / П.Тичина. – К.: Молодь, 1956. – 16 с.

- 5.306. Тичина П. Солнце дружбы. Стихи. (пер. с укр.) / П.Тичина – М.: Сов. писатель, 1954. – 152 с.
- 5.307. Тичина П. Сонячні кларнети. Поезії / П.Тичина. – К.: Сяйво, 1918. – 62 с.
- 5.308. Тичина П. Сонячні кларнети. Поезії / П.Тичина / [упоряд., підгот. текстів, приміт. С.А.Гальченка]. – К.: Дніпро, 1990. – 399 с.
- 5.309. Тичина П. Срібної ночі / П.Тичина. – К.: Дніпро, 1964. – 62 с.
- 5.310. Тичина П. Сталь і ніжність. Поезії / П.Тичина. – К.: Держлітвидав України, 1946. – 136 с.
- 5.311. Тичина П. Твори / П.Тичина. – К.: Молодь, 1976. – 238 с.
- 5.312. Тичина П. Творча сила народу. (Статті) / П.Тичина. – Уфа.: СРПУ, 1943. – 184 с.
- 5.313. Тичина П. Тебе ми знищим – чорт з тобою! / П.Тичина. – Уфа: СРПУ, 1942. – 28 с.
- 5.314. Тичина П. Тополі арфи гнуть. Вибране / П.Тичина. – К.: Держлітвидав України, 1963. – 263 с.
- 5.315. Тичина П. Чернігів. Збірка поезій / П.Тичина. – Х. ЛІМ – ДВОУ, 1931. – 32 с.
- 5.316. Тичина П. Чеські, моравські та словацькі народні пісня / П.Тичина. – К.: Мистецтво, 1950. – 64 с.
- 5.317. Тичина П. Юності непереможний дух / П.Тичина. – К.: Молодь, 1974. – 264 с.
- 5.318. Тичина П. Я єсть народ / П.Тичина. – К.: Дніпро, 1981. – 288 с.

6. ЛІТЕРАТУРА

- 6.319. Адельгейм Е. Летят улыбающиеся птицы. О поэме Павла Тычины “Сковорода” / Е.Адельгейм // Дружба народов. – 1972. – №12. – С. 263–268.

- 6.320. Айзеншток І. Син свого віку / І. Айзеншток // Про Павла Тичину. – К.: Радянський письменник. – 1976. – С. 104–115.
- 6.321. Академія наук Української РСР / [ред. І.Походня]. – К.: Наукова думка, 1980. – 434 с.
- 6.322. Амбарцумян В. Великий друг Вірменії / В. Амбарцумян // Співець єдиної родини. – [упоряд. З.Гончарук] – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 293–294.
- 6.323. Амирян С. Здрастуй, Україна! Армянские писатели об Украине и украинской литературе / С. Амирян – Ереван: Советакан грох, 1977. – 310 с.
- 6.324. Асєєв М. Мій Тичина / М.Асєєв // Співець нового світу. [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 11–15.
- 6.325. Бажан М. Поет простує далі / М.Бажан // Люди, книги, дати. – К.: Радянський письменник, 1962. – С. 157–166.
- 6.326. Бажан М. Лист / М.Бажан // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 16.
- 6.327. Баканідзе О. Тонко він знав слово грузинське / О. Баканідзе // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 297–298.
- 6.328. Бандура О. З епістолярної спадщини Павла Тичини / О.Бандура, М.Візір // Радянське літературознавство. – 1971 – №11. – С. 72–78.
- 6.329. Барка В. Відхід П.Тичини / В.Барка // Українське слово: [Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.]. – К.: “Рось”, 1994. – 703 с.
- 6.330. Барка В. Хліборобський орфей, або клярнетизм. Ч.2. / В.Барка – Мюнхен – Нью-Йорк: Бібліотека “Сучасности”, 1961. – 87 с.
- 6.331. Барка В. Цитоване. Ч.2 / В. Барка. – Канада: Бібліотека ”Сучасности”, 1961. – 90 с.
- 6.332. Білецький О. Двадцять років нової української лірики (1903–1923 рр.) / О.Білецький – Харків: Держвидав України, 1924. – 38 с.

- 6.333. Бацула І. П.Г.Тичина про світогляд Івана Франка / І.Бацула // Павло Тичина. – Одеса. – С. 189–199.
- 6.334. Безродний Є. Перша подорож у Європу / Є.Безродний // Вітчизна. – 1972. – №10. – С. 217–219.
- 6.335. Безродний Є. Павло Тичина в Туреччині / Є.Безродний // Вітчизна. – 1974. – №11. – С. 216–217.
- 6.336. Безродний Є. Не забуду своїх поїздок. Про зв'язки П.Г.Тичини з братньою Болгарією / Є.Безродний // Вітчизна. – 1976. – №9. – С. 154–155.
- 6.337. Беляєва С. Друзі, однокумці, соратники: П.Тичина, М.Рильський, М.Бажан, М.Тихонов / С.Беляєва // Питання соціалістичного реалізму. – К.: Дніпро, 1974. – Вип. 5. – С. 169–188.
- 6.338. Беляєва С. Сім'ї єдиної чуття. М.Тихонов і П.Тичина / С.Беляєва // Прапор. – 1973. – №1. – С. 80–85.
- 6.339. Білецький О. Павло Тичина / О.Білецький // Тичина П. Твори: в 6 т. [Т. 1]. – К.: Держлітвидав України, 1961. – С. 5–43.
- 6.340. Білецький О. Павло Тичина / О. Білецький // Зібрання. праць: у 5 т. – [Т.3.] – К.: Наукова.. думка, 1966. – С. 122–153.
- 6.341. Білодід І. Золота арфа українського слова / І.Білодід // Тичина П. Квітни, мово наша рідна. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 9–15.
- 6.342. Білодід І. Зачарована душа / І.Білодід // Про Павла Тичину. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 163–176.
- 6.343. Білоцерковець Н. Музика юності, музика революції. Олександр Блок у творчій біографії Максима Рильського та Павла Тичини / Н.Білоцерковець // Вітчизна. – 1980. – №11. – С. 151–165.
- 6.344. Бокий І. сказали люди: годі нас дурити / І.Бокий // Сільські вісті. – 2001. – 26 січня. – С. 3.
- 6.345. Бондар А. Розвиток суспільного виховання в УРСР / А.Д.Бондар. – К.: Видавництво Київського університету ім. Т.Г. Шевченка, 1968. – 227 с.

- 6.346. Боянович В. З партією ми єдині. Поезія П.Тичини післявоєнного періоду / В.Боянович // Харків. Альманах, 1953. – №3. – С. 157–169.
- 6.347. Братерство народів, братерство культур. – М.: Политиздат, 1987. – 372 с.
- 6.348. Бровка П. Майстер поетичного слова / П.Бровка // Про Павла Тичину. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 42.
- 6.349. Бушанський. В. Крути: бій проти “духовного закріпачення” / В.Бушанський // Віче. – 2006. – №1–2. – С.3.
- 6.350. Ваплітянський збірник / [редак. Ю. Луцький]. – Канада. – Канадський інститут українських студій. Видавництво Мозаїка, 1977. – 288 с.
- 6.351. Ващук Ф. Довоєнна публіцистика П.Г.Тичини / Ф.Т.Ващук // Павло Тичина. – Одеса. – С. 189–199.
- 6.352. Верстюк В. Українська революція: доба Центральної Ради / В.Ф.Верстюк // Український історичний журнал. – 1995. – №3. – С. 79–89.
- 6.353. Вільшанська О. Повсякденне життя населення України під час першої світової війни / О.Л.Вільшанська // Український історичний журнал. – 2004. – №4. – С. 54–69.
- 6.354. Вядро Ш. Павло Тичина і башкирська література / Ш.Вядро // Радянське літературознавство. – 1970. – №10. – С. 25–33.
- 6.355. Галащук Б. П.Г.Тичина в перекладах на мови західних і південних слов'ян / Б.Галащук // Павло Тичина. – Одеса, 1962. – С. 199–218.
- 6.356. Гальченко С. Грані великого таланту: До 100-річчя від дня народження П.Г.Тичини. / С.А. Гальченко – К.: Знання, 1990. – 48 с.
- 6.357. Гальченко С. “Матерією мій мозок стежить” / С.А.Гальченко // Українська мова й література в школі. – 1987. – №1. – С. 3–7.
- 6.358. Ганич О. Вивчення творчості П.Г.Тичини в школі / О.Ганич.– К.: Рад. школа, 1961. – 156 с.
- 6.359. Гнатюк Н. М.Горький и П.Тычина / Н. Гнатюк // Горький и литература народов СССР. – Ереван: Изд-во Ереванского университета, 1970. – С. 424–430.

- 6.360. Гнатюк Н.М. Ованес Туманян и Павло Тычина / Н. Гнатюк // Ованес Туманян. (Материалы Всесоюзной междуниверсит. науч. конференции). – Ереван, 1969. – С. 173–181.
- 6.361. Гнатюк М. Ованес Туманян і Павло Тичина / М.Гнатюк // Вісник Київського університету (Серія: Філологія). – 1973. – №15.– С. 23–26.
- 6.362. Гнатюк М. Перемагать і жить. Поезія Павла Тичини в оцінці критики 1941–1945 рр. / М.Гнатюк // Радянське літературознавство. – 1980. – №5. – С. 69–72.
- 6.363. Гончар О. Яблуновоцвітний геній України / О.Гончар // Тичина П. Подорож з капелою К.Г.Стеценка. – К.: Радянський письменник, 1982. – С. 5–11.
- 6.364. Гончарук З. Поліфонія Павла Тичини / З.Гончарук // Тичина П. Подорож до Іхтімана. – К.: Рад. письменник, 1969. – С. 95–120.
- 6.365. Городецький С. Сонячний закон творчості / С.Городецький // Про Павла Тичину. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 43–45.
- 6.366. Грекул И. Слово о дружбе / И.Грекул. – Кишинев: Изд-во Картя Молдовеняскэ, 1976. – 198 с.
- 6.367. Григорян К. Два поэта. Павло Тычина и Иоаннес Иоаннисян / К.Григорян // Великая дружба. – Ереван: Изд-во АН Арм. ССР, 1954. – С. 123–136.
- 6.368. Гривачевський Б. Дослухаймось голосу Тичини / Б.Гривачевський // Вітчизна. – 1975 – №6. – С. 199–202.
- 6.369. Грицик Л. “Скрізь я маю землю не чужу”. П.Г.Тичина і Грузія / Л.Грицик // Дніпро. – 1974. – №1. – С. 131–133.
- 6.370. Грищенко М. Народна освіта в Західних областях УРСР / М. Грищенко К.: Вища школа, 1960 р. – 143 с.
- 6.371. Грузман З. Внесок тичинознавця / З. М.Гузман // Слово і час. – 1992. – №1. – С. 69–71.
- 6.372. Грузман З. “Думка одна тут – а тисячі рук” // Радянське літературознавство. – 1970. – №8. – С. 49–52.

- 6.373. Грузман З. З творчої лабораторії П.Тичини / З.М.Грузман // Радянське літературознавство. – 1975. – №9. – С. 83–86.
- 6.373. Грузман З. Образ М.Коцюбинського у творчості Павла Тичини / З.М. Грузман // Павло Тичина. – Одеса, 1962. – С. 181–189.
- 6.374. Грузман З. Образ Т.Г.Шевченка в поетичній творчості Павла Тичини / З.М.Грузман // Наукові записки Вінницького педагогічного інституту. – 1962. – Вип.19 (Тарас Шевченко). – С. 54–63.
- 6.375. Грузман З. О. С.Пушкін в поетичній інтерпретації Павла Тичини / З.М.Грузман // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – 1973. – №9. – С. 58–62.
- 6.376. Грузман З. Павло Тичина про Мусу Джаліля / З.М.Грузман // Радянське літературознавство. – 1974. – №2. – С. 82–83.
- 6.377. Грузман З. Павло Тичина – літературознавець і критик /З. М. Грузман. – К.: Дніпро, 1975. – 195 с.
- 6.378. Грузман З. Співець дружби братніх народів / З. М. Грузман. // Народна творчість та етнографія. – 1973. – №1. – С. 14–19.
- 6.379. Грузман З. Павло Тичина про Мусу Джаліля / З. М. Грузман. // Радянське літературознавство. – 1974. – №2. – С. 82–83
- 6.380. Грузман З. Павло Тичина і література народів СРСР / З. М. Грузман. // Українська мова і література в школі. – 1979. – №6. – С. 10–18.
- 6.381. Грузман З. Публіцистика Павла Тичини воєнних років / З.М.Грузман. – Радянське літературознавство. – 1986. – №2. – С. 66–70.
- 6.382. Губар О. На березі вічності / О.І. Губар // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 445–457.
- 6.383. Губар О. Павло Тичина і театр / О.І.Губар // Українське літературознавство. – 1985. – №45. – С. 83–85.
- 6.384. Губар О. Павло Тичина. Літературно-критичний нарис / О.І.Губар. – К.: Радянський письменник, 1981. – 258 с.
- 6.385. Губар О. Павло Тичина / О.І. Губар. –К.: Художня література, 1958. – 110 с.

- 6.386. Губар О. Павло Тичина про новаторство Івана Франка / О.І. Губар // Українське літературознавство. – 1978. – Вип. 30. – С. 91–98.
- 6.387. Губар О. Поетичний триптих Павла Тичини про М. Коцюбинського / О. І. Губар // Радянське літературознавство. – 1979. – №3. – С. 59–69.
- 6.388. Губар О. Павло Тичина. Семінарії / О. І. Губар, Л.М.Чернець. – К.: Вища школа, 1984. – 262 с.
- 6.389. Гузман З. Внесок тичинознавця / З.Гузман // Слово і час. – 1992. – №1. – С. 69.
- 6.390. Гуменюк В. Творчість Павла Тичини в контексті мистецьких віянь його доби / В.Гуменюк // Дивослово. – 2005. – №4. – С. 57–61.
- 6.391. Давидков І. Арфа із струнами світла / І.Давидков // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 292.
- 6.392. Даниленко В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. / В.М.Даниленко, Г.В.Касьянов, С.В.Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 339 с.
- 6.393. Даниш Л. Відображення громадсько-політичної позиції у творчості П.Тичини періоду національно-визвольної війни в Україні (початок ХХ ст.): погляд історика / Л.В.Даниш // Література та культура Полісся. Вип. 44 / [відп. ред. і упорядник Г.В.Самойленко]. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2008. – С. 189–200.
- 6.394. Даниш Л. Громадсько-політичні погляди П.Тичини в період його ранньої творчості (1917–1920 рр.) / Л.В.Даниш Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманов. Серія №6. – Історичні науки: Зб. Наукових праць. – Випуск 5 / [гол. ред. В.П.Андрущенко]. – К.: Вид-во НДУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – 314 с.
- 6.395. Даниш Л. Невідомі аспекти громадсько-політичної діяльності П.Тичини та їх вплив на формування молодих українських митців ХХ ст. / Л.В.Даниш // Література та культура Полісся. Вип. 49 / [відп. ред. і упорядник Г.В.Самойленко]. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2008. – С. 146–155.

- 6.396. Даниш Л. Оцінка творчості та громадсько-політичної позиції П.Тичини представниками української діаспори / Л.В.Даниш // Матеріали міжн. наук. конференції український вимір.— Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007. – С. 159.
- 6.397. Даниш Л. Національні мотиви у творчості П.Тичини (на прикладі поеми “Золотий гомін”) / Л.В. Даниш // Матеріали міжн. наук.-прак. конф. Фундаментальні прикладні дослідження – рекреаційно-дозвілдової сфери в контексті Євроінтеграційних процесів. Ч. 2. – 12–13 травня 2008 р. – К. Видавничий центр КНУКІМ, 2008. – С. 106–107.
- 6.398. Даниш Л. Роль П.Тичини в суспільному житті та культурному розвитку України / Л.В.Даниш // Література та культура Полісся. – Вип. 51 [відп. ред. і упоряд. Г.В.Самойленко]. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2009. – С. 166–181.
- 6.399. Дашкевич В. Видатний майстер поетичного слова. До 90-річчя з дня народження П.Г.Тичини. / В.Дашкевич // Вісник АН УРСР. (Серія: Філологія). – 1981. – №2. – С. 86–91.
- 6.400. Дейч О. Кризь роки / Дейч О //Дорогою дружби. – К.: Дніпро, 1977.– С. 240–249.
- 6.401. Диченко І. Рисунки Павла Тичини / І.Диченко // Вітчизна. – 1974. – №2. – С. 224.
- 6.402. Дмитренко Л. Благородний приклад / Л.Дмитренко // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 38–39.
- 6.403. Довгалюк П. Павло Тичина – перекладач чеських та словацьких народних пісень / П.Довгалюк // Народна творчість та етнографія. – 1981. – №2. – С. 20–29.
- 6.404. Донець Г. З людьми він жив єдиним світом / Г.Г.Донець // Вітчизна. – 1976. – №1. – С. 173–185.
- 6.405. Донцов Д. Підстави нашої політики. – Відень: Вид-во Донцових, 1921. – 210 с.

- 6.406. Донець Г. Славень України / Г.Донець. – Освіта. – 1999. – № 44–45. – С. 10–11.
- 6.407. Дніпровський І. Про Павла Тичину / І.Дніпровський // Прапор. – 1971. – №1. – С. 89–92.
- 6.408. Дончик В. Певець нового мира / В.Дончик // Под знаменем ленинізму. – 1981. – №1. – С. 55–56.
- 6.409. Дунай П. Андрій Ніковський: “Радію за Тичину без краю”/ П.Дунай // Українська мова та література. – №36. – 2005. – С. 5–7.
- 6.410. Дунай П. Павло Тичина – знакова постать розчахнутої доби / П.Дунай // Українська мова та література. – №19. – 2004. – С. 9.
- 6.411. Дудін М. Служіння народові – пречудова доля // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 82–83.
- 6.412. Дузь І. Публіцистика Павла Тичини / І.Дузь. – Одеса, 1960. – 99 с.
- 6.413. Дузь І. Творчість П.Г.Тичини в оцінці “Правди”/ І.Дузь // Павло Тичина. – Одеса, 1962. – С. 3–13.
- 6.414. Дузь І. Публіцистика Павла Тичини // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. К.: Радянський письменник, 1961. – С. 292–326.
- 6.415. Дяченко О. Письменник і його твір / О.Дяченко. – К.: Радянський письменник, 1970. – С. 5–25.
- 6.416. Емін Г. Павло Тичина / Г.Емін // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 204–205.
- 6.417. Євенко А. Бачу його живим / А.Євенко // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 488–494.
- 6.418. Євенко А. Близький, як Шевченко / А.Євенко // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Рад. письменник, 1961. – С. 47–55.
- 6.419. Єрмоленко С. Поетова мова – співучий струмок / С. Єрмоленко // Рідне слово. – 1974. – №8. – С. 12–16.
- 6.420. Єфимов М. Розбираючи архів / М.Єфимов // Дніпро. – 1969. – №8. – С. 130–132.

- 6.421. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.: Femina, 1995. – 609 с.
- 6.422. Жидяк Л. Павло Тичина і Білорусь / Л.Жидяк // Тези доповідей і повідомлень. – Львів, 1972. – С. 86–88.
- 6.423. Жук Н. Творчість П.Г.Тичини в оцінці російської радянської критики / Н.Жук // Наукові записки Київського педагогічного інституту (Серія: Філологія). – 1948. – Вип. 7. – № 2. – С. 88–99.
- 6.424. Жулинський М. Сходження на голгофу слави / М.Жулинський // День. – 2001. – 28 вересня. – С.18–19.
- 6.425. Заверталюк Н. Становлення і розвиток української радянської публіцистики / Н.Заверталюк // Дніпропетровськ: Знання, 1978. – 99 с.
- 6.426. Зар'ян Н. Лист / Н.Зар'ян // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 208.
- 6.427. Заславський І. Тычина и Лермонтов И.Заславський / І.Заславський // Вісник Київського університету (Серія: філологія). – 1968. – №10. – С. 62–68.
- 6.428. Захаржевська В. Павло Тичина – перекладач болгарської поезії / В.Захаржевська (Славістичний збірник). – К.: Видавництво АН УРСР, 1963. – Вип. 1. – С. 360–375.
- 6.429. Збанацький Ю. Слово до читача / Ю.Збанацький // Тельнюк С. Павло Тичина / С.Тельнюк. – К.: Молодь, 1979. – 336 с.
- 6.430. Збанацький Ю. Як веселка многоцвітна / Ю.Збанацький // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 113–120.
- 6.431. Зелінський К. “Похорон друга”. Поема Павла Тичини / К.Зелінський // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 209–213.
- 6.432. Золотий гомін / [упоряд. О.Г. Непорожній]. – К.: Освіта, 1995. – 623 с.
- 6.433. Зеров М. Антологія римської поезії / М.К. Зеров. – К.: Час, 1990. – 64 с.
- 6.434. Зеров М. Вибране / М.К.Зеров. – К.: Дніпро, 1966. – 539 с.

- 6.435. Зеров М. До джерел / М.К.Зеров. – К.: Слово, 1926. – 131 с.
- 6.436. Історико-літературні та літературознавчі праці / М.К.Зеров / [упоряд. Г.П.Кочур]. – К.: Дніпро, 1990. – 601 с.
- 6.437. Зеров М. Камена / М.К.Зеров. – К.: Час, 1990. – 80 с.
- 6.438. Зеров М. Лекції з історії української літератури (1798–1870) / М.К.Зеров / [упоряд. В. Доросіна, О.Соловей]. – Торонто: Видавництво Мозаїка, 1977. – 217 с.
- 6.439. Зеров М. Поезії. Переклад / М.К.Зеров / [упоряд. Г.П. Качур, Д.В.Павличко]. – К.: Дніпро, 1990 р. – 843 с.
- 6.440. Зеров М. Твори: [в 2 т.]. – Т.2. / М.К.Зеров. – К.: Дніпро, 1990. – 600 с.
- 6.441. Зеров М. Українське письменство / М.К.Зеров / [упоряд. М.М.Сулима]. – К.: Основи, 2003. – 234 с.
- 6.442. Иванов Л. Михаил Коцюбинский / Л.Д.Иванов. – М.: Худож. Література, 1956. – 182 с.
- 6.443. Із досвіду взаємодії радянських літератур / [відпов. редак. М.І.Пригодій]. – К.: Наукова думка, 1970. – 310 с.
- 6.444. Івашкевич Я. Геніальна особистість / Я.Івашкевич // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 273.
- 6.445. Ільєнко І. “Благословенне будь, споріднення і перегукування душ”: Сторінки творчої дружби П.Тичини і М.Рильського / І.Ільєнко // Українська мова і література в школі. – 1981. – №11. – С. 66–70.
- 6.446. Ільєнко І. Книгоград Павла Тичини / І.Ільєнко // Дніпро. – 1978. – №2 – С. 124–131.
- 6.447. Ільєнко І. Осяяний полум'ям знамен / І.Ільєнко // Вітчизна. – 1974. – №10. – С. 171–178
- 6.448. Ільєнко І. Поезія дружби і братерства / І.Ільєнко // Українська мова і література в школі. – 1974. – №9. – С. 3–12.
- 6.449. Ільєнко І. Павло Тичина про Асєєва / І.Ільєнко // Дніпро. – 1974. – №8 – С. 130–133.

- 6.450. Іоаннісіан А. Друг Вірменії / А.Іоаннісіан // Співець нового світу.: К.: Дніпро, 1971.– С. 94–99.
- 6.451. Ірчан М. Оце ж і є революція / М.Ірчан // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 57.
- 6.452. Історія Академії наук Української РСР. – Т. 1. – К.: Українська Радянська енциклопедія АН УРСР, 1967. – 828 с.
- 6.453. Історія України в особах (XIX – XX ст.) / І.Войцехівський, В.Абліцов, О.Божко, К.Волощук, В.Галаган, В.Даниленко та ін. – К.: Україна, 1995. – 480 с.
- 6.454. Іщук А. Творчий шлях Павла Тичини / А.Іщук // Тичина Павло. Вибране. – К.: Держлітвидав України, 1954. – С. 3–20.
- 6.455. Іщук А. Павло Тичина. Критико-біографічний нарис / А.Іщук – К.: Держлітвидав України, 1954. – 164 с.
- 6.456. Іщук А. Завжди як полум'я / А. Іщук // Україна. – 1961. – №1. – С. 8.
- 6.457. Іщук А. Народний поет / А.Іщук // На шляху поступу. – К.: Радянський письменник, 1968. – С. 19–37.
- 6.458. Іщук А. Великий поет / А.Іщук // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 171–172.
- 6.459. Касьянов Г. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30 роки / Г.Касьянов, В.Даниленко. – К.: Наукова думка, 1991. – 96 с.
- 6.460. Кацнельсон А. Про поезію і поетів. Статті. Нариси. Нотатки. / А.Кацнельсон. – К.: Радянський письменник, 1972. – С. 103–114.
- 6.461. Кашук Н. Сонячний камертон Тичинин / Н.Кашук // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 226–237.
- 6.462. Кветков О. Він любив Болгарію / О.Кветков // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 166–170.
- 6.463. Квитко Л. Несколько слов поэзии Павло Тычины / Л.Квитко // Жизнь и творчество Льва Квитко. Сборник. – М.: Детская литература, 1976. – С. 232–234.

- 6.464. Килимник О. Горький і українська радянська література / О.Килимник // Вісник АН УРСР, 1955. – №6. – С. 44–52.
- 6.465. Кирилюк Є. Слово – віддане народові. Вибрані праці / Є.Кирилюк. – К.: Дніпро, 1972. – С. 317–322.
- 6.466. Кирієнко О. Родина Коцюбинських – осередок духовно-інтелектуального життя Чернігова / О.Кирієнко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. – [Серія 6. Історичні науки]. – С. 209–212.
- 6.467. Коваленко Л. Павло Тичина в критиці 1971–1920 рр. Л. Коваленко // Павло Тичина. – Одеса, 1962. – С. 53–64.
- 6.468. Клочек Г. Особливості світосприймання поета як формотворчий фактор. Павло Тичина. “Сонячні кларнети” / Г.Клочек // Радянське літературознавство. – 1976. – №5. – С. 33–43.
- 6.469. Клочек Г. Душа моя сонця намріяна (Поетика сонячних кларнетів Павла Тичини) / Г.Клочек. – К.: Дніпро, 1986. – 366 с.
- 6.470. Коваленко Л. Відлуння могутнього таланту / Л.Коваленко // Всесвіт. – 1981. – №1. – С. 179–186.
- 6.471. Коваленко Л. До слов’янських витоків поезії П.Г.Тичини / Л.Коваленко // Радянське літературознавство. – 1981. – №1. – С. 44–55.
- 6.472. Коваленко Л. З чуттям єдиної родини: Тичинівські матеріали з архіву Сайфі Кудаша / Л.Коваленко // Радянське літературознавство. – 1977. – №2. – С. 72–74.
- 6.473. Коваленко Л. З народом, для народу / Л.Коваленко // Тичина П. Про мистецтво і літературу. – К.: Мистецтво, 1981. – С. 5–18.
- 6.474. Ковалів Ю. Василь Барка / Ю.Ковалів // Слово і час. – 1992. – №2. – С. 11–12.
- 6.475. Коваленко Л. Фольклоризм Тичини в контексті східнослов’янської поезії / Л.Коваленко // Народна творчість та етнографія. – 1981. – №1. – С. 51–58.

- 6.476. Коваль В. Тичина читає “Тронку” / В.Коваль // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 188–202.
- 6.478. Козицький П. Перемога над смертю / П.Козицький // Про Павла Тичину. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 51–56.
- 6.479. Колесник Г. Письменник шліфує слово. Спостереження над авторськими замінами у поетичних автографах П.Г.Тичини / Г.Колесник // Мова. Людина. Суспільство. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 201–210.
- 6.480. Коляда І. Громадсько-політичне життя УРСР в умовах сталінського тоталітарного режиму / І.Коляда, О.Куриленко // Історія в школі. – 2004. – №11–12. – С. 33–35.
- 6.481. Кононенко П. В пошуках суті / П.Кононенко. – К.: Радянський письменник, 1981. – 304 с.
- 6.482. Кононенко П. Двохтомник П.Тичини / П.Кононенко // Радуга. – 1972. – №4. – С. 179–182.
- 6.483. Кононенко П. Джерело розквіту / П.Кононенко. – К.: Молодь, 1977. – С. 38–85.
- 6.484. Кононенко П. Життя – творчество / П.Кононенко // Радуга. – 1981. – №1. – С. 20–36.
- 6.485. Копиленко Л. На світових обширах. Статті і репортажі про інтернаціональні зв'язки української літератури / Л.Копиленко. – К.: Радянський письменник, 1971. – 181 с.
- 6.486. Корсунська Б. Філософські мотиви у творчості П.Г.Тичини / Б.Корсунська. – К.: Наукова думка, 1977. – 225 с.
- 6.487. Косарик Д. Горький на Україні / Д.Косарик // Радянська література. – 1939. – №4. – С. 24.
- 6.488. Косарик Д. Співець братнього єднання. Літературний портрет Давида Гурамішвілі / Д.Косарик. – К.: Держлітвидав України, 1955. – 116 с.

- 6.489. Косарик Д. Незабутні зустрічі / Д.Косарик // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 71–85.
- 6.490. Косарик Д. Недописане оповідання / Д.Косарик // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 266–272.
- 6.491. Костенко В. Відповідь бійцям на фронт / В.Костенко // Вітчизна. – 1975. – №5. – С. 144–147.
- 6.492. Костенко В. Райдуга, перекинута до прийдешнього // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук] – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 238–252.
- 6.493. Костенко М. Співець дружби і братерства народів / М.Костенко // Українська мова і література в школі. – 1972. – №6. – С. 40–50.
- 6.494. Костенко Н. Поетика Павла Тичини / Н.Костенко. – К.: Вища школа, 1982. – 254 с.
- 6.495. Костенко Н. Про ритміку ранніх поезій П.Г.Тичини / Н.Костенко // Радянське літературознавство. – 1980. – №7. – С. 31–44.
- 6.496. Костина І. За всіх скажу, за всіх переболію. / І.Костина // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук] – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 253–256.
- 6.497. Костюк Г. Сталінізм в Україні. (Генеза і наслідки) / Г.Костюк / [пер. з англ. Р.Харчук]. – К.: Смолоскип, 1995. – 508 с.
- 6.498. Коцюбинська І. Улюбленець мого батька / І.Коцюбинська // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 39–42.
- 6.499. Кочевський В. Під батьківським поглядом / В.Кочевський // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 384–386.
- 6.500. Кочевський В. Ідучи проспектом Тичини / В.Кочевський // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук] – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 257–260.

- 6.501. Кочерга І. Володар таємниць слова / І.Кочерга // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 86.
- 6.502. Кошелівець І. Літературний процес: дещо з віддалі / І.Кошелівець. – Париж: Наукове товариство ім. Т.Шевченка, 1991. – 94 с.
- 6.503. Кошелівець І. Сучасна література в УРСР / І.Кошелівець. – Нью-Йорк: Пролог, 1964. – 378 с.
- 6.504. Крижанівський С. Питання соціалістичного реалізму / Крижанівський. – К.: Дніпро, 1979. – 101 с.
- 6.506. Крижанівський С. Уроки Павла Тичини. Думки вголос / С.Крижанівський // Художні відкриття і літературний процес. – К.: Радянський письменник, 1979. – С. 207–217.
- 6.507. Крижанівський С. Павло Тичина і сучасна радянська поезія / С.Крижанівський // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 104–112.
- 6.508. Кримський А. Золота сторінка української поезії // Про Павла Тичину / А.Кримський. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 40–41.
- 6.509. Крученюк П. Звичайний лист П.Крученюк // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 241–243.
- 6.510. Кудаш С. Справжня людина, поет і друг / С.Кудаш // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961, – С. 223–227.
- 6.511. Кудаш С. Щастя / С.Кудаш // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 220–227.
- 6.512. Кудрявцев Л. Феномен доби / Л.Кудрявцев // Демократична Україна. – 2006. – 27 січня. – С. 9.
- 6.513. Кульчинський В. Історія Конституції Української Радянської Соціалістичної республіки / В.Кульчинський. – Львів: Львівський університет, 1956. – 29 с.
- 6.514. Кульчицький С. “Великий перелом”: Україна в період 1923 – весни 1930 рр. / С.Кульчицький // Історія в школах України. – 2007. – №4. – С. 51–56.

- 6.515. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928 рр.) / С.Кульчицький. – К.: Основи, 1996. – 396 с.
- 6.516. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / С. Кульчицький . – К.: Дім Альтернативи, 1999. – 336 с.
- 6.517. Курносів А. У навчанні та праці: Підготовка кадрів інтелігенції в УРСР / А.О.Курносів, А. Г. Бондар – К.: Наукова думка , 1964. – 343 с.
- 6.518. Кюлявков К. Павло Тичина / К. Кюлявков // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 220–222.
- 6.519. Лавріненко Ю. На шляхах синтезу клянетизму / Ю.Лавріненко – Канада. Бібліотека “Сучасности”, 1997. – 63 с.
- 6.520. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933 рр. / Ю.Лавріненко. – К.: Смолоскип, 2002. – 984 с.
- 6.521. Лавров Ф. Кобзарі. Нариси з історії кобзарства України / Ф.Лавров. – К.: Мистецтво, 1980. – 252 с.
- 6.522. Левченко М. П.Тичина і В.Маяковський / М.П.Левченко // Павло Тичина.– Одеса, 1962, – С. 32–53.
- 6.523. Лисенко В. До літопису чехословацько-української дружби / В.Лисенко // Радянське літературознавство. – 1978. – №10. – С. 79–81.
- 6.524. Логвиненко О. П.Г.Тичина – співець “чуття єдиної родини” / О.Логвиненко // Взаємозв’язки літератур братніх народів. – К.: Вища школа, 1978. – С. 7–18.
- 6.525. Логвиненко М. Його шляхи, його боління / М.Логвиненко // Вітчизна. – 2002. – №1–2. – С. 129–136.
- 6.526. Лубківський Р. Вечір з Тичиною / Р. Лубківський // Лубківський Р. Многосвіточ. – К.: Радянський письменник, 1978. – С. 208–219.
- 6.527. Лубківський Р. В людях живе і житиме / Р. Лубківський // Україна. – 1981. – №4. – С. 12–13.
- 6.528. Луценко І. П.Г.Тичина і Грузія / І.Луценко // Павло Тичина. – Одеса, 1962. – С. 172–181.

- 6.529. Луценко І. Гафез і Тичина / І.Луценко // Радянське літературознавство. – 1977. – №6. – С. 44–47.
- 6.530. Мазуркевич О. Творчість П.Г.Тичини в радянській школі / О.Мазуркевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – №1. – С. 37–45.
- 6.531. Мандрик Я. Соціально-культурне життя України в умовах сталінського режиму (1929 –1938 рр.) / Я.Мандрик // Обрії. – 1996. – №1. – С. 49–51.
- 6.532. Мануйкін О. Виховання почуття патріотизму та інтернаціоналізму під час розгляду творчості Павла Тичини / О.Мануйкін // Українська мова і література в школі. – 1980. – №8. – С. 42–48.
- 6.533. Мартусь В. Про деякі особливості сатири у творах П.Г.Тичини / В.Мартусь // Українська мова і література в школі. – 1973. – №10. – С. 20–22.
- 6.534. Маркушевський П. Павло Тичина про завдання митця / П.Маркушевський // Павло Тичина. – Одеса, 1962. – С. 14–32.
- 6.535. Машенко М. Джерела гармонійної краси / М.Машенко. – К.: Радянська школа, 1978. – 28 с.
- 6.536. Мельничук Б. Драматична поема як жанр / Б.Мельничук. – К.: Дніпро, 1981. – 93 с.
- 6.537. Миронець Н. На тлі тогочасної історії / Н. Мииронець. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – 159 с.
- 6.538. Мінаєв П. Окрилений любов'ю до рідної землі. До біографії П.Тичини / П. Мінаєв, Л.Прокопенко // Радянське літературознавство. – 1971. – №5. – С. 43–51.
- 6.539. Мовсесян В. Непогасний світоч. Про П.Г.Тичину / В.Мовсесян // Прапор. – 1978. – №12. – С. 87–105.
- 6.540. Молдавський Д. Павло Тичина / Д.Молдавський // Звезда. – 1970. – №9. – С. 182–185.
- 6.541. Мольнар М. Павло Тичина і початок чехословацько-українських післяжовтневих літературних взаємин. Поетичний літопис

- чехословацько-української дружби / М.Мольнар // Дружньо вперед. – Прага. – 1977. – №10. – С. 20–21.
- 6.542. Мольнар М. Павло Тичина – перекладач чеських та словацьких пісень / М.Мольнар // Дукля. Прага. – 1978. – №12. – С. 20–21.
- 6.543. Мороз І. Голод 1921–1923 років на Україні / І.Мороз, П.Мороз // Історія в школі. – 2003. – №11–12. – С. 11–15.
- 6.544. Над'ярних Н. Енергія стилю / Н.Над'ярних // Братерське слово. – К.: Дніпро, 1982. – С. 153–184.
- 6.545. Недзвідський А. Почуття нового в поезії Павла Тичини / А.Недзвідський // Питання радянської літератури. – Одеса, 1959. – С. 139–156.
- 6.546. Ніковський А. Vita nova. Критичні нариси / А.Ніковський. – К., 1919. – 144 с.
- 6.547. Новикова М. Перегук у віках / М.Новикова // Радянське літературознавство. – 1975. – №1. – С. 64–69.
- 6.548. Новиченко Л. Горький і українська радянська література / Л.Новиченко // Вивчення української літератури в школі. – К.: Рад. школа, 1956. – С. 90–92.
- 6.549. Новиченко Л. Тичина і його час : незайві доповнення / Л. Новиченко // Двадцять роки: Літературні, дискусії, полеміки / [упоряд. В.Г.Донченко]. – К.: Дніпро, 1991. – С. 314–365.
- 6.550. Новиченко Л. Діарій Павла Тичини / Л.Новиченко // Тичина П. Із щоденникових записів. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 5–16.
- 6.551. Новиченко Л. Думки через сорок літ / Л.Новиченко // Література і сучасність. – К.: Радянський письменник, 1974. – Вип. 7. – С. 91–95.
- 6.552. Новиченко Л. Драгоценное чувство эпохи / Л.Новиченко // Литература и современность. – 1973. – №12. – С. 9–24.
- 6.553. Новиченко Л. Новаторство, самобутність, глибинність / Л.Новиченко // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 93–103.

- 6.554. Новиченко Л. Тичина Павло. В серці у моїм. / Л.Новиченко //– К.: Дніпро, 1970. – 35 с.
- 6.555. Новиченко Л. Поезія і революція. Книга про Павла Тичину / Л.Новиченко – К.: Дніпро, 1979. – 365 с.
- 6.556. Новиченко Л. Поезія Павла Тычины / Л.Новиченко // Тычина Павло. Стихотворения и поэмы. – Л.: Сов. писатель, 1975. – 78 с.
- 6.557. Номарадзе Г. Чуття єдиної родини / Г.Номарадзе // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 233–235.
- 6.558. Нонешвілі Й. Райдужними мостами / Й.Нонешвілі // К.: Дніпро, 1968. – 366 с.
- 6.559. Овнан Г. Великие славные друзья армянской культуры / Г.Овнан // Тычина П.Г., Рыльський М.Т. Об Армении и армянской культуре. – Ереван, 1973, – С. 5–22.
- 6.560. Озеров Л. Жизнь поэта / Л.Озеров // Тычина П. Песнь пою о человеке. – М.: Дет. литература, 1971. – С. 3–10.
- 6.561. Озеров Л. Його музика / Л.Озеров // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Рад. письменник, 1981. – С. 84–92.
- 6.562. Озеров Л. Павло Тычина / Л.Озеров // Тычина П. Избранное. – М.: Худож. литература, 1965. – С. 3–11.
- 6.563. Озеров Л. Память вечно с нами / Л.Озеров // Радуга. – 1975. – №1. – С. 135–14.
- 6.564. О'Кейсі Ш. Лист / Ш.О'Кейсі // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Рад. письменник, 1961. – С. 217.
- 6.565. Олійник Б. Вічно молодий / Б.Олійник // Тичина П. Юності непереможний дух. Поезії. – К.: Молодь, 1974. – С. 5–10.
- 6.566. Олійник Б. Щастя відкриття / Б.Олійник // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 65–71.
- 6.567. Охріменко О. Павло Тичина і світлова література / О.Охріменко, П.Охріменко. – Суми: Знання, 1996. – 32 с.

- 6.568. Охріменко О. П.Г.Тичина і Болгарія / О.Охріменко // Українське літературознавство. – 1972. – Вип. 15. – С. 93–99.
- 6.569. Павленко М. Тичинівська формула українського патріотизму / М.Павленко. – Умань, 2002 – 180 с.
- 6.570. Павленко М. Павло Тичина – Міністр освіти / М.Павленко // Освіта України. – 2001. – №5.– С. 6.
- 6.571. Павлові Тичині. Збірник присвячений сімдесятиріччю з дня народження і п'ятдесятиріччю літературної діяльності поета / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – 390 с.
- 6.572. Павло Тичина. К.: Радянська школа, 1974. – 264 с.
- 6.573. Палладін О. Академія наук Української РСР (1919–1944 рр.) / О.В. Палладін. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1944. – 44 с.
- 6.574. Панч П. Павло Тичина / П.Панч // Пролетарська правда. – 1948. – 25 січня. – С. 3.
- 6.575. Первомайський Л. Згадуючи Тичину / Л.Первомайський // Про Павла Тичину. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 229–253.
- 6.576. Перепелюк В. Друг кобзарів / В.Перепелюк // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 195–197.
- 6.577. Петросян В. Вечір в будинку Тичини / В.Петросян // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук] – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 295–296.
- 6.578. Підсуха О. Феномен Тичини / О.Підсуха // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук] – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 166–172.
- 6.579. Погрібний А. Ріка його поезії /А.Погрібний // П.Тичина / Вітер з України / [упоряд. Д.Головка].– К.: Український письменник, 1993. – 270 с.
- 6.580. Погрібний А. Тичина золотого мінний А.Погрібний / А.Погрібний // Класики не зовсім за підручником. – К.: Школяр, 2000. – С. 98–113.
- 6.581. Поляруш.О. Вслухався я в той гомін золотий / О.Поляруш // Дивослово. – 2004 – №2. – С. 5–9.

- 6.582. Пригодій М. На засадах братерства / М.Пригодій. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 135–179.
- 6.583. Пригодницький Ю. Павло Тичина про тоталітарну владу і молодь / Ю.Пригодницький // Сіверянський літопис. – 1998. – №6. – С. 109–113.
- 6.584. П'янов. В. “Світло “Світло в біографії в біографії П. Тичини” / В.П'янов // Світло. – 2000. – №4. – С. 64–66.
- 6.585. Рильський М. Поема Павла Тичини “Похорон друга” / М.Рильський // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 369–373.
- 6.586. Рильський М. Співець Радянської України. – [Статті про літературу] / М.Рильський. – К.: Дніпро, 1980. – С. 314–320.
- 6.587. М. Рильський про мову Павла Тичини / М.Рильський // Культура слова. – 1980. – Вип. 19. – С. 96–99.
- 6.588. Рубльов О. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О. Рубльов, О.Рєєнт // Україна крізь віки. – [Т. 10]. – К.: – Видавничий дім “Альтернатива”, 1999. – 320 с.
- 6.589. Сенченко І. Допитливий майстер / І. Сенченко // Красное знамя. – 1941. – 28 січня. – С. 3
- 6.590. Скрипчинська-Верьовка Е. Художник і композитор / Е.Скрипчинська-Верьовка // Шовкуненко О. Спогади про художника. – К.: Мистецтво, 1980. – С. 77.
- 6.591. Смолич Ю. Епоха Тичини / Ю.Смолич // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 21–31.
- 6.592. Собко В. Слово любові / В.Собко // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 117–118.
- 6.593. Соколов І. Вивчення творчості Павла Тичини в школі / І.Соколов. – К.: Радянська школа, 1973. – 182 с.
- 6.594. Сосновська Т. “Як я Женю – свого – брата рятував у ЧК” Маловідоме з життя поета Павла Тичини / Т.Сосновська // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1994. – №1. – С. 163–167.

- 6.595. Співець нового світу. Спогади про Павла Тичину / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К : Дніпро, 1971. – 512 с.
- 6.596. Співець єдиної родини. Статті, есе, спогади, художні твори про П.Г. Тичину / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – 303 с.
- 6.597. Станку Н. Дорогий спомин / Н.Станку // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця] – К.: Дніпро, 1971. – С. 487.
- 6.598. Сто найвідоміших українців / М.Гнатюк, Л.Громовенко, Л.Семака, Ю.Павленко. – К.: Орфей, 2001. – 584 с.
- 6.599. Стоянов Л. Павло Тичина / Л.Стоянов // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 274–275.
- 6.600. Стус В. Феномен доби (сходження на Голгофу слави) / В.Стус. – К.: Знання, 1993. – 96 с.
- 6.601. Тельнюк С. Містифікація генія в тоталітарному пеклі / С. Тельнюк // Дніпро. – 1991. – № 1. – С.181–187.
- 6.602. Тельнюк С. Павло Тычина. Очерк поэтического творчества / С.Тельнюк. – М. : Худож. литература, 1974. – 280 с.
- 6.603. Тельнюк С. Молодий я, молодий. (Поетичний світ Павла Тичини (1906 – 1925) / С. Тельнюк. – К.: Дніпро, 1990. – 418 с.
- 6.604. Тельнюк С. Павло Тичина: Бібліографічна повість / С. Тельнюк – К.: Молодь, 1979. – 336 с.
- 6.605. Тельнюк С. Поэзия могучая и нежная / С. Тельнюк // Знамя. – 1981. – №1. – С. 238–241.
- 6.606. Тельнюк С. Тобі, народе / С.Тельнюк // Тичина П.Твори. – К.: Молодь, 1966. – С. 3–45.
- 6.607. Тельнюк С. Хвилюватиме нащадків / С.Тельнюк // Літературна Україна. – 1991. – 24 січня. – С. 5.
- 6.608. Тендюк Л. Мов капітан у бурхливому морі / Л.Тендюк // Дніпро. – 1971. – №1. – С. 125–129.

- 6.609. Терлецький В. Академія наук Української РСР (1919–1969 рр.): короткий історичний нарис / В.М.Терлецький. – К.: Наукова думка, 1969. – 290 с.
- 6.610. Тичина В. Поет зблизька / В.Тичина // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: 1971. – С. 113–126.
- 6.611. Тодоров А. Друг болгарських письменників / А.Тодоров. – К.: Радянський письменник, 1976. – 195 с.
- 6.612. Трипільський А. Поезія життєвої правди / А.Трипільський // Тичина П. Слава Батьківщині. Вибрані вірші для дітей. – К.: Молодь, 1951. – 290 с.
- 6.613. Тростянецький А. Маяковський і українська радянська поезія / А.Тростянецький. – К.: Радянський письменник, 1952. – 102 с.
- 6.614. Турчинська А. Дорогий учитель / А.Турчинська // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 73–74.
- 6.615. Ужвій Н. Поет–народний трибун / Н.Ужвій // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 128–130.
- 6.616. Усенко П. Павло Тичина / П. Усенко – К.: Радянський письменник, 1977. – 46 с.
- 6.617. Ушаков М. Велике мистецтво сивини не знає / М.Ушаков // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 374–378.
- 6.618. Федченко Б. Знівечений талант / Б. Федченко // Вільна Україна. – 1961. – № 30. – С. 58–60.
- 6.619. Хархун В. “Митець у каноні”: соцреалістична поезія Павла Тичини 1930–1960-х років / В. Хархун // Слово і час. – 2006. – №10. – С. 39–51.
- 6.620. Цалик С. Як Павло Тичина випередив Оверла, і що з того вийшло / С.Цалик, П.Селігій // Українська мова і література. – 2005. – №21–23. – С. 42–43.
- 6.621. Чапленко В. Пропащі сили / В.Чапленко. – Канада: Вінніпег, 1960. – 141 с.
- 6.622. Чиковані С. Слово про Павла Тичину / С.Чиковані // Співець нового

- світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 193–194.
- 6.623. Шагінян М. Золоті промені дружби / М.Шагінян // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 253–254.
- 6.624. Шагінян М. Слово про поета / М.Шагінян // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К. : Радянський письменник. – 1981.– С. 289.
- 6.625. Шаповал Ю. Україна 20-50-х років: сторінки неписаної історії / Ю.Шаповал. – К.: Либідь, 1993. – 568 с.
- 6.626. Шаховський С. В майстерні поетичного слова. Лірика Павла Тичини / С.М.Шаховський. – К.: Держлітвидав України, 1958. – 252 с.
- 6.627. Шаховський С. З глибин і верховин / С.М.Шаховський // Тичина П. Людині гімн. Поезії. – К. : Дніпро, 1966. – С. 3–17.
- 6.628. Шаховский С. Лирика Павла Тычины. / С.М.Шаховський. – М.: Сов. писатель, 1958. – 287 с.
- 6.629. Шаховський С. Павло Тичина / С.М.Шаховський. – К.: Радянський письменник, 1981. – 258 с.
- 6.630. Шаховський С. Павло Тичина. Життєпис поета і громадянина / С.М.Шаховський. – К.: Дніпро, 1968. – 219 с.
- 6.631. Шаховський С. Нам треба голосу Тичини / С.М.Шаховський // Тичина П. Поезії. – К.: Радянський письменник, 1977. – С. 3–23.
- 6.632. Швець В. Напис на рейхстагу / В.Швець // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця] – К.: Дніпро, 1971. – С. 280–283.
- 6.633. Шевченко Л. Інтелігенція України і сталінізм (1945–середина 50-х. рр.) / Л. В.Шевченко // Історія в школі. – №7.– С. 3–5.
- 6.634. Шевченко Л. Культурно-ідеологічні процеси в Україні у 40-50 -х рр. / Л.В. Шевченко // Український історичний журнал. – 1992. – №7–8. – С. 39–48.
- 6.635. Шипович М. З історії культурного життя в Україні / М.А.Шипович // Український історичний журнал. – 2000. – №1. – С. 95 –103.
- 6.636. Шиян А. Крихти / А.Шиян // Співець нового світу / [упоряд. та приміт. Г.Донця]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 393–395.

- 6.637. Шлапак Д. Разом з народом. Українська радянська художня публіцистика періоду Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. / Д.Шлапак. – К.: Вид-во Київськ. держ. ун-ту, 1955. – 198 с.
- 6.638. Шумило М. Поет епохи великих зрушень і перетворень / М.Шумило // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 151–160.
- 6.639. Шумський Ю. Про улюбленого поета / Ю.Шумський // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К. : Радянський письменник, 1961. – С. 161–162;
- 6.640. Щербина В. Голос епохи / В.Щербина. – М.: Современник, 1974. – 60 с.
- 6.641. Юринець В. Павло Тичина. Спроба критичної аналізи / В.Юринець – Х.: Книгоспілка, 1928. – 115 с.
- 6.642. Ющенко О. Промені любові і дружби / О.Ющенко // Співець єдиної родини / [упоряд. З.Гончарук]. – К. : Радянський письменник, 1981. – С. 261–265.
- 6.643. Яновський Ю. Другові / Ю.Яновський // Павлові Тичині / [упоряд. О.Килимник]. – К.: Радянський письменник, 1961. – С. 165.
- 6.644. Яровий О. Офіційний Тичина як ідеологема радянської епохи / О.Яровий // Слово і час. – 1994. – С. 35–41.
- 6.645. Яровий О. Поет на перехресті поглядів: критика різних років про П.Тичину / О.Яровий // Українська мова та література. – 1997. – № 18. – С. 1–3.

7. МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

- 7.646. Білецький Д. Традиції М. Коцюбинського в творчості П.Тичини / Д.Білецький // Тези доповідей 21 наукової конференції Чернівецького університету. Секція філологічних наук. – Чернівці, 1965. – С. 87–90.
- 7.647. Мельничук Б. “Шабля Котовського” Павла Тичини. На шляху до драматичної поеми // Восточно-славянско-восточно-романские

языковые, литературные и фольклорные связи // Тезисы докладов и сообщений межвузовской науч. конф. – Черновцы, 1966. – С. 113–114.

- 7.648. Загайко П. Традиції Шевченка в поезії П.Г.Тичини // Зб. праць 14 наук. Шевченківської конференції. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 338–351.

8. ДОВІДНИКОВІ ТА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ВИДАННЯ

- 8.649. Великий енциклопедичний юридичний словник / [ред.-упоряд. Ю.Шемшученко]. – К.: Юридична думка, 2007. – 992 с.
- 8.650. Літературознавча енциклопедія: [в 2 т.]. / [авт.-уклад. Ю.Ковалів]. – Т.1 – К.: Академія, 2007. – 608 с.
- 8.651. Літературознавча енциклопедія: [в 2 т.]. / [авт.-уклад. Ю.Ковалів]. – Т.2. – К.: Академія, 2007. – 624 с.
- 8.652. Радянська енциклопедія історії України: [в 4 т.]. / [від. ред. О.Скиба]. – Т.4. – К.: Головна ред. укр. рад. енциклопедія, 1972. – 574 с.
- 8.653. Педагогічний словник / [ред. О.Ярмачек]. – К. – Педагогічна думка, 2001. – 517 с.
- 8.654. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. Горбатенко]. – [2 -ге вид., розшир. та доповн]. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
- 8.655. Політологічний словник / [ред.-упоряд. М.Головатий, О.Антонюка, В.Горбатенко, М.Михайлюченко, Ф. Рудич та ін.]. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.
- 8.656. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / [упоряд. О.Богачов, К.Винокуров, Ю.Крусь, О.Мешок, та ін.]. – К.: “Орини”, 1999. – 502 с.
- 8.657. Українська Радянська Енциклопедія. Т. 5 / [ред. колег. О.Антонов, Б.Бабій, Ф.Бабичев, П.Багрій., М.Бажан]. – К.: Видавництво “Головна редакція Українська Радянська Енциклопедія”, 1980. – 567 с.
- 8.658. Українська Радянська Енциклопедія. – Т.7 / [гол. ред. М.Бажан]. – К.: Видавництво “Головна редакція Українська Радянська Енциклопедія”,

1962. – 767 с.

- 8.659. Українська Радянська Енциклопедія. – Т.13 / [гол. ред. М.Бажан]. – К.: Видавництво “Головна редакція Українська Радянська Енциклопедія”, 1963. – 563 с.
- 8.660. Філософський енциклопедичний словник / [ред.-уклад.Ю. Шинкарук]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
- 8.661. Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник / [авт.-упоряд. В.Андрущенко, М.Бойченко, Л.Губерський, В.Кремень та ін]. – К.: Знання України, 2002. – 670 с.

9. ДИСЕРТАЦІЇ ТА АВТОРЕФЕРАТИ

- 9.662. Маленовський Ю.Л. Фоносегматична організація поетичного твору: аспект рецензії (на матеріалах поезії Павла Тичини): дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Маленовський Юрій Леонідович. – К., 2003. – 212 с.
- 9.6623. Маленовський Ю.Л. Фоносегматична організація поетичного твору: аспект рецензії (на матеріалах поезії Павла Тичини): автореф. канд. філол. наук: 10.02.01 / Маленовський Юрій Леонідович. – К., 2003. – 20 с.
- 9.664.Павленко М.С. Патріотичне виховання молодих школярів. (На матеріалах творчості Павла Тичини): дис. канд.. пед. наук: 10.01.07 / М.Павленко Марина Степанівна. – Умань, 2001. – 238 с.
- 9.665.Павленко М.С. Патріотичне виховання молодих школярів. (На матеріалах творчості Павла Тичини): автореф. кандидата пед. наук: 10.01.07 / Павленко Марина Степанівна. – Умань, 2001. – 20 с.
- 9.666.Шестопалова Т.П. Міфологема поезії Павла Тичини: спроба інтерпретації: дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Шестопалова Тетяна Павлівна. – Луганськ, 2001. – 185 с.
- 9.667.Шестопалова Т.П. Міфологема поезії Павла Тичини: спроба інтерпретації: автореф. канд. філол. наук: 10.01.01 / Шестопалова Тетяна Павлівна. – Луганськ, 2001. – 18 с.

- 9.668. Яровий О.С. Ліро-епос П.Тичини (особливості поетики): дис. кандидата філолог. наук :10.01.06 / Яровий Олександр Степанович. – К., 1995. – 197 с.
- 9.669. Яровий О.С. Ліро-епос П.Тичини (Особливості поетики) автореф. дисертації на здобуття ступеня кандидата філолог. Наук : 10.01.06 / Яровий Олександр Степанович. – К., 1995. – 20 с.

10. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

- 10.670. Бочаров В. Вооруженная борьба на оккупированной территории Украины в 1941–1944 годах (попытка объективного анализа) / В. Бочаров. – Режим доступу // [http // www, rusk.ru](http://www.rusk.ru). – 10 КБ.
- 10.671. Бібліотека української літератури. Біографія П.Тичини в електронному варіанті. – Режим доступу // [http // www, ukrlib, com. ua / bio / printout](http://www.ukrlib.com.ua/bio/printout). – 3 КБ.
- 10.672. Завадський Ю. А що про Павла Тичину в інтернеті. – Режим доступу // [http // www, P.Tychyna, krok, com. ua](http://www.P.Tychyna.krok.com.ua). – 7 КБ.
- 10.673. Морозов В. Павло Тичина – пісні, біографія – Українські пісні, (тексти, ноти, акорди,) // Режим доступу // [http // www. Psni.org. uf](http://www.Psni.org.uf). – 9 КБ.
- 10.674. Український центр Біографія – Павло Тичини // [http // www, ukrcenter, com. ua / librari / read, asp](http://www.ukrcenter.com.ua/librari/read.asp). – 4 КБ.
- 10.675. Юхинець Є. Павло Тичина – біографія – Режим доступу // [http // www, poetry club com. ua / metr php rid](http://www.poetryclub.com.ua/metr.php/rid). – 6 КБ.